

PROJECT

**Засилване на капацитета на защитените територии
чрез иновативна методология за устойчиво развитие**

Проектът се съфинансира от Европейския фонд за регионално развитие и националните фондове на страните-участници в Програмата

Interreg
Greece-Bulgaria
BIO2CARE
European Regional Development Fund

НАЦИОНАЛНА
КОНФЕДЕРАЦИЯ НА
ХОРАТА С УВРЕЖДАНИЯ

**Наръчник за
достъпни природни маршрути**

Насоки за планиране и система за оценка

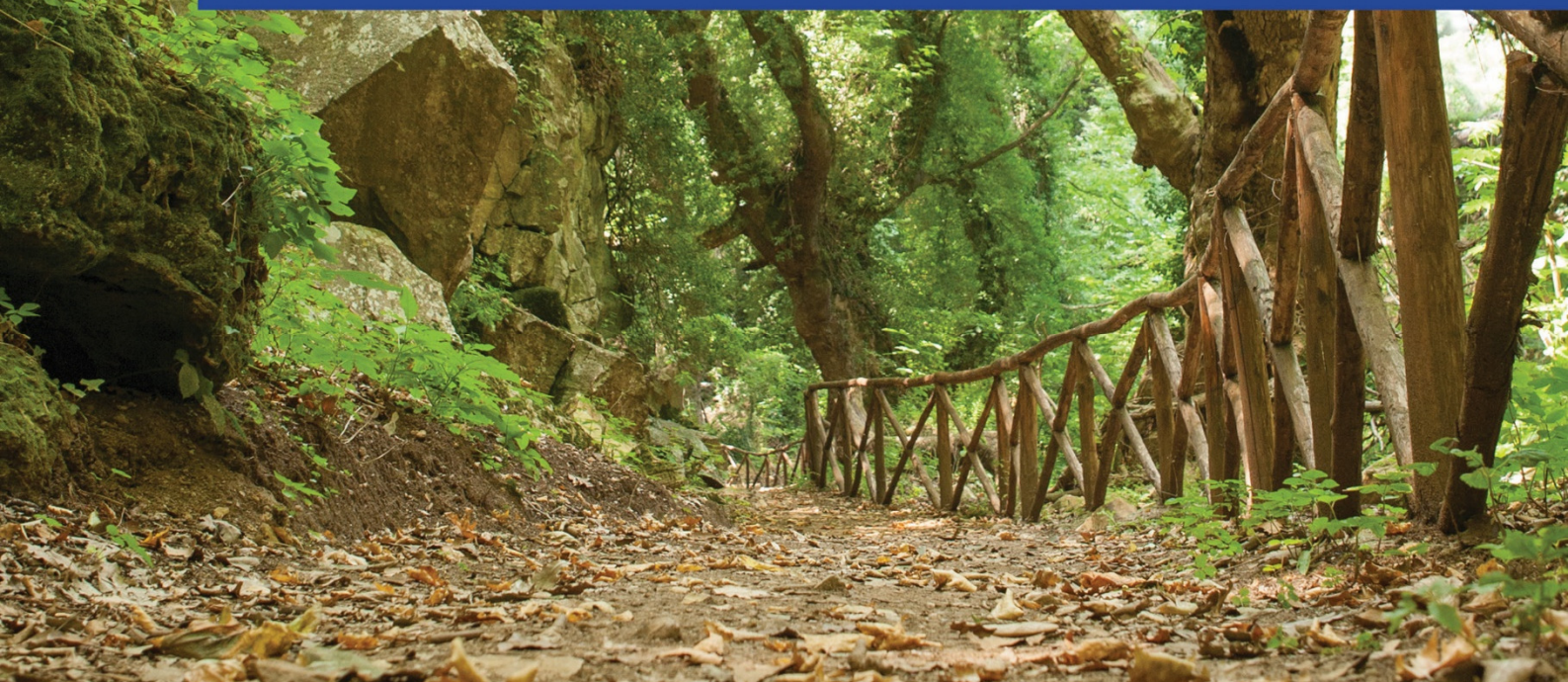

PHOTO: ВЛАЖНА ГОРА, РЕКА МЕСТА (ИЗТОЧНИК: ОБЩИНА НЕСТОС)

НАРЪЧНИК ЗА ДОСТЪПНИ МАРШРУТИ СРЕД ПРИРОДАТА

Издаден от Националната конфедерация на хората с увреждания (Н.К.Х.У.) по проект „Засилване на капацитета на защитени зони чрез иновативна методология за устойчивост“ с акроним BIO2CARE, представляващ част от Програмата за трансгранично сътрудничество «INTERREG V-A GREECE-BULGARIA 2014-2020» и е съфинансиран от Европейския фонд за регионално развитие и от националните ресурси на страните, участващи в програмата.

Проектирането и изготвянето на съдържанието на наръчника се възложи, след конкурсна процедура, на дружество EUROPRAXIS еднолично ЧКД.

НАЦИОНАЛНА КОНФЕДЕРАЦИЯ
НА ХОРАТА С УВРЕЖДАНИЯ

*Централен офис: Ел. Венизелу
236, П.К. 163 41, Илиуполи*

Тел.: +30 210 99 49 837

Email: esaea@otenet.gr

уебсайт: www.esaea.gr

EUROPRAXIS ЕЧКД

*Вергас 4 (входс) & Ел.Венизелу 251,
17673 Калитеа, гр. Атина*

Тел.: +30 210 95 21 313

Email: info@euro-praxis.com

уебсайт: www.euro-praxis.com

Използваната терминология и представянето на материалите в тази публикация не представляват изразяване на мнение от страна на Националната конфедерация на хората с увреждания, бенефициентите на проекта или управляващия орган и Съвместния технически секретариат на програмата относно правния статут на всяка държава, регион или град или техните власти или във връзка с определянето на техните граници или предели.

За допълнителна информация за проект BIO2CARE и програма «INTERREG V-A GREECE-BULGARIA 2014-2020», виж www.bio2care.eu/el.

За разрешение за възпроизвеждане на тази публикация се свържете с Националната конфедерация на хората с увреждания.

СЪТРУДНИЦИ

Научен ръководител: София Мизамци

Експерт по физическа/стандартна достъпност: Марили Христофи

Експерт по електронна достъпност: Александрос Мурузис

Дизайн и редакция: Александрос Мурузис

ЦЕЛ НА НАРЪЧНИКА	5
ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ОТГОВОРНОСТ	7
ЛЕГЕНДА НА СИМВОЛИТЕ, ИЗПОЛЗВАНИ В НАРЪЧНИКА.....	7
Уводна част.....	9
А. ОПРЕДЕЛЯНЕ И РАЗЯСНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА.....	11
Б. ОСНОВНА РАМКА ЗА ДОСТЪПНОСТ НА СТРАНИТЕ ПО ПРОГРАМАТА.....	14
България.....	14
Гърция.....	14
В. ОТВАРЯЙКИ ВРАТИТЕ НА ПРИРОДАТА ЗА ВСИЧКИ.....	15
Г. ДОСТЪПНОСТ: ЧЕСТИ ГРЕШКИ В РАЗБИРАНИЯТА И ОТНОШЕНИЯТА.....	16
Д. ХАРАКТЕРИСТИКИ И НУЖДИ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ С НАМАЛЕНА ПОДВИЖНОСТ	17
Категории “посетители с намалена подвижност”.....	17
Инвалидност и хора с увреждания.....	18
Възрастни хора и хора в напреднала възраст.....	24
Други забележки - бележки.....	25
Заключения и основни принципи за “Проектиране за всички”.....	26
Първа част: Насоки за проектиране на достъпни маршрути сред природата.....	27
А. КЛЮЧОВИ ДАННИ ЗА ПОТРЕБИТЕЛЯ	29
А1 Данни за потребители на рингови колички	30
А2 Данни за потребители с увредено зрение и слепи	35
А3 Данни за потребители с увреден слух и глухи.....	41
Б. ДОСТЪПЕН ЕКОМАРШРУТ.....	42
Б1 Пътеки	42
Б2 Зони за почивка.....	45
Б3 Зони за маневриране.....	46
Б4 Зони с изглед.....	46
Б5 Зони за отдих.....	47
Б6 Оборудване.....	47
В. СЪОРЪЖЕНИЯ.....	50
В1 Наблюдателници.....	50
В2 Рецепции и информационни/ осведомителни центрове.....	50
В3 Зони за паркиране.....	52
В3 Автобусни спирки.....	53
В3 Обществени тоалетни.....	53
Г. МАРКИРОВКА	55
Г1 Общо.....	55

Г2 Насочваща маркировка.....	57
Г3 Табели за достъпност.....	59
Г4 Информационни табели за посетители.....	61
Г5 Табели поясняващи околната среда.....	62
БИБЛИОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ	65
Втора част: Система за оценяване достъпността на маршрутите сред природата	67
УВОД	69
А. ПОДГОТОВКА	71
Б. ИЗВЪРШВАНЕ НА ИНСПЕКЦИИ	72
Б1 Техники и инструменти/ измервателни уреди за нуждите на инспекциите	73
Б2 Допълнителни проверки.....	76
В. ОБРАБОТВАНЕ НА ДАННИ - ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ - ОТЧИТАНЕ	79
Г. ДОКУМЕНТИРАНЕ.....	80
Г1 Доклад за оценка.....	80
Г2 Декларация за достъпност	81
Г3 Информация / профил за достъпност.....	83
БИБЛИОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ - БИБЛИОГРАФИЯ.....	87

ЦЕЛ НА НАРЪЧНИКА

„Наръчникът за Достъпни маршрути сред природата - Насоки за проектиране и система за оценка“ (за краткост “Наръчник”) е разработен главно за подпомогне изпълнението на някои иновативни интервенции на проект BIO2CARE за подобряването и насърчаването на избрани екомаршрути за отдих и наблюдение на птици в двете страни по Програмата за трансгранично сътрудничество “INTERREG V-A GREECE-BULGARIA 2014-2020”. В този контекст, предлага конкретни правни и практически насоки (англ. guidelines) на бенефициентите по проекта, които ще извършат технически дейности по избраните под тяхна отговорност екомаршрути, така че тяхното посещаване да бъде възможно и удовлетворяващо за възможно най-много посетители, включително и *лицата с намалена подвижност*.

Двете държави, в които ще се осъществят тези интервенции, а именно България и Гърция, имат институционална рамка за достъпност до изградената среда (спецификации, насоки и т.н.). Въпреки това, нямат изчерпателни насоки за проектиране на достъпни интервенции сред природата. Следователно, насоките и съответната система за оценка на този Наръчник се стремят да бъдат полезен инструмент в ръцете на компетентните органи.

За тази цел, Наръчникът се състои от две основни части. **Първа част** съдържа **насоки**, които имат за цел да улеснят проектирането на нови достъпни екомаршрути за отдих и наблюдение на птици по проект BIO2CARE, в съответствие с националното законодателство на двете страни, като същевременно се използват спецификации, насоки и добри практики от европейската и международната среда. **Втората част** съдържа практическа **система за оценка**, която има за цел да подпомогне оценяването на достъпността на интервенциите, изпълнени по проекта, като предоставя насоки и инструменти на оценяващия, които му позволяват да подготви, планира и извърши подходящи проверки, така че: (а) да идентифицира потенциалните отрицателни фактори за *посетителите с намалена подвижност*, (б) да оцени критичността на тези фактори, (в) да предложи подходящи коригиращи мерки и (г) да разработи *профила за достъпност на маршрута* с цел неговото представяне пред публиката.

Също така, този наръчник е разработен с цел да бъде разпространен и използван по-широко, т.е. не само за екомаршрутите за отдих и наблюдение на птици, но и по-общо за достъпни маршрути сред природата, извън целите на проекта BIO2CARE..

Поради тази причина е проектиран и като полезен инструмент за ръководителите на служби, агенции и организации, участващи в опазването и представянето на природата на двете страни, така че да могат:

- да **разбират особеностите и нуждите** на хората с намалена подвижност (Уводна част);
- да **проектират нови маршрути сред природата** (Първа част), в района на тяхната дейност, така че тяхното посещаване да е възможно и удовлетворяващо за възможно най-много посетители с намалена подвижност и
- да **оценят съществуващите сред природата маршрути** (Втора част), в района на тяхното действие, да формулират предложения за подобрения и да **оформят профила за достъпност на маршрута**, така че да могат да предоставят ценна информация на потенциалните посетители.

Счита се, че широкото разпространение и използване на Наръчника може да допринесе значително за следното:

- По-голяма гласност на правото на всички граждани, без изключения, да имат достъп и да се наслаждават на природата на двете страни и да повишат информираността на всички заинтересовани страни.
- Подобряване на достъпността и привлекателността на природните богатства на двете страни и разработване на нови дейности сред природата за *посетители с намалена подвижност*.
- Използване на природните богатства на двете страни за разнообразяване на туристическия продукт и за привличане на нови туристически пазари, които нарастват динамично и стабилно както в световен мащаб, така и на национално ниво, като туристи с увреждания и туристи от третата възраст.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ ОТГОВОРНОСТ

Наръчникът е изготвен въз основа на съответните знания и опит, които вече са разработени от горските служби, организациите и агенциите по околната среда, организациите за хора с увреждания и др., на национално, европейско и международно ниво. Бяха положени специални усилия за оползотворяването на съществуващите спецификации / насоки за достъпност на двете страни, Гърция и България, въпреки различията между тях, за да се гарантира съвместимостта на насоките от този Наръчник с тях.

Трябва да се отбележи, че по никакъв начин този Наръчник не представлява институционален текст, нито е част от законодателната рамка на двете страни, нито замества техните институционални текстове и спецификации, които разбира се имат предимство пред Наръчника, а съответните проектанти трябва винаги да се съобразяват първо с тях. Също така, пълното спазване на указанията и техническите изисквания, съдържащи се в Наръчника, не осигурява достъпност за всички потенциални посетители, а задоволителни условия за повечето от тях. И накрая, пълното спазване на насоките на Наръчника не е възможно винаги и във всички среди. На някои места самата природа поставя ограничения, възпрепятстващи осигуряването на пълен, безопасен и автономен достъп.

ЛЕГЕНДА НА СИМВОЛИТЕ, ИЗПОЛЗВАНИ В НАРЪЧНИКА

За улеснение на читателите, в Наръчника се използват следните символи:

Показва полезна **информация**

Посочва допълнителни **помощни** съвети

Показва **предупреждение**

Показва **неточност / грешка**

Указва на инспекторите да съберат **информация**, полезна за общото осведомяване на посетителите

Указва на инспекторите за съберат **снимков материал** (и/или видео) от мястото

Указва на инспекторите да посочат съответната **връзка** в мрежата (URL)

Указва на инспекторите да извършат измервания на място и/или да направят **изчисления**

Указва на инспекторите да запишат точното **географското местоположение** на разглежданата зона

Обозначава контролно-пропускателен пункт за посетители на **инвалидна количка**

Обозначава контролно-пропускателен пункт за посетители с **проблеми в походката**

Обозначава контролно-пропускателен пункт за посетители с **увредено зрение**

Обозначава контролно-пропускателен пункт за посетители с **увреден слух**

Обозначава контролно-пропускателен пункт за посетители с **умствени, когнитивни или психични увреждания**

Показва **несъответствие** с минималните изисквания

Показва **съответствие** с минималните изисквания

Показва **съответствие** с предложените спецификации (*добра практика*)

Показва **съответствие** с предложените спецификации (*особено добра практика*)

Уводна част

А. ОПРЕДЕЛЯНЕ И РАЗЯСНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА

С оглед да се направи по-ясна и по-разбираема целта на този Наръчник и с цел установяване на взаимно разбиране и език, по-долу се излагат някои основни определения и понятия, които са пряко или косвено свързани с предмета и обхвата на Наръчника.

Терминът **“подвижност”** се отнася до способността на човек да се движи и да се придвижва, както и способността да възприема и разбира съответните избори, които му се предлагат в дадена среда.

Терминът **“посетител с намалена подвижност”** се отнася до всеки посетител на дадено място или маршрут сред природата, чиято *подвижност* е трайно или временно намалена в сравнение с останалите *посетители*, напр. поради увреждане, заболяване, недостатък или някаква друга причина или проблем, свързани с функциите или структурата на тялото.

За да бъде посещението на дадено място или маршрут сред природата възможно и удовлетворяващо за възможно най-много посетители с намалена подвижност, необходимо е от една страна да бъдат премахнати всички *препятствия / бариери*, а от друга страна да се предвиди всяко *разумно приспособяване*.

Терминът **“препятствия / бариери”** (англ. *obstacles / barriers*) се отнася за всичко, което **неоправдано**¹ отменя или ограничава *преживяването от посещението* за хората с намалена подвижност, когато то трябва да бъде *цялостно и равностойно* с останалите посетители. Препятствията / бариерите могат да бъдат причинени от *физически / структурни ограничения* и от *дискриминация*.

Терминът **“физическо / структурно ограничение”** (англ. *physical / structural constraint*) се отнася до всяко проектиране (напр. въз основа на архитектурен проект), което възпрепятства или ограничава посетителя с намалена подвижност, неоправдано и без да съществува съществена причина основана на неговата подвижност (напр. може просто да се премахне, без значителни странични загуби, следвайки едно различно проектантско решение).

Терминът **“дискриминация”** (англ. *discrimination*) се отнася до различното отношение към хората, които са в сходно положение и еднаквото отношение към хора, които са в неравностойно положение (Н.К.Х.У. 2002а: 8-9). Това отношение, т.е. дискриминацията, може да бъде *“пряко”* или *“косвено”* и да се дължи на *убеждения, възгледи, предразсъдъци, поведения*.

Терминът **“приспособяване”** се отнася до всяка специална разпоредба, **за конкретни случаи на посетители с намалена подвижност**, която дава възможност преживяването от посещението да бъде *цялостно и равностойно* с това на останалите посетители. “Приспособяването” се счита за **“разумно”**, когато: (а) е оправдано от категорията и степента на намалената подвижност, към която е насочено, (б) не създава несъразмерна тежест за доставчика, т.е. цената му не е достатъчно висока, за да причини съществен проблем.

¹ Например, елементи, поставени от съображения за сигурност, не се считат за “препятствия / бариери” за посетителите с намалена подвижност, тъй като сигурността оправдано винаги има предимство спрямо достъпността.

Терминът **“преживяване от посещението”** се отнася до всички емоции, които дадено място или маршрут предлагат на своя посетител чрез *очевидните опции, стимулите, информацията, съобщенията и услугите*, които получава при него.

Терминът **“очевидни опции”** (англ. *affordances*) се отнася до всички тези антропогенни характеристики (англ. *features*) на дадено място или маршрут сред природата, които са осезаеми и забележими за посетителя, и които му позволяват да забележи и да изпълни специфични налични опции за достъп и използване. Те включват пътеки, инфраструктури, оборудване, механизми и т.н.

Терминът **“стимули”** се отнася до всичко, което може да стимулира сетивните нерви, задействайки съответното усещане на посетителя (зрение, слух, мирис, обоняние и т.н.). Към тях се включват звуците (естествени или не, напр. звуци от птици или музика), изображения (естествени или не, напр. пейзажи или произведения на изкуството), осветление (естествено или изкуствено) и т.н.

Терминът **“информация”** се отнася до всяко антропогенно “статично” съдържание, което е налично и може да представлява интерес за посетителя. Включват съдържание относно местността / маршрута, флората, фауната, историята, знаците за ориентиране и безопасност и т.н. Всяка информация е пряко свързана с **начина си на разпространение** (писмена информация, аудио информация, електронна информация и т.н.).

Терминът **“съобщения”** се отнася до всяко антропогенно “динамично” съдържание, което се обявява, предава или уведомява посетителя, с цел да му помогне да разбере или да изпълни конкретни действия. Те включват съобщения, известия, сигнали и т.н. Всяко съобщение е пряко свързано с **начина си на предаване** (писмено съобщение, аудио съобщение, електронно съобщение и т.н.). *Забележка: Основната разлика между съобщенията и информацията е, че съобщенията се генерират / предават в определени часове и са преходни / временни, а информацията е налична от самото начало.*

Терминът **“услуги”** се отнася до всяка услуга или дейност, предложена на посетителя по време на неговото посещение, с цел да бъде улеснен и по-добре обслужен. Те включват конвенционални / на живо и електронни услуги, като придружител, информация, екскурзоводско обслужване, транспорт, храна, настаняване, закупуване на оборудване / сувенири и т.н.

“Преживяването” на посетител с ограничен достъп се счита за **“цялостно”** и **“равностойно с останалите посетители”**, когато всички опции, стимули, информация, съобщения и услуги, които се предлагат на останалите посетители, са достъпни и за посетителите с намалена подвижност, без да се променят неоправдано важни техни качествени характеристики, като *забележимост, понятност, достижимост, използваемост, безопасност и автономия*.

Терминът **“забележимост”** (англ. *perceivability*) се отнася до способността на посетителя да **забележи** нещо, своевременно и ефективно, което е адресирано към посетителите.

Терминът **“понятност”** (англ. *understandability*) се отнася до способността на посетителя да **разбере** нещо, което е адресирано към посетителите, тълкувайки ефективно за каквo служи и как може да го достигне и да го използва.

Терминът **“достижимост”** (англ. *approachability*) се отнася до способността на посетителя да **достигне** до нещо **ефективно и без да срещне препятствия / бариери и дискриминации**, свързани с неговата подвижност.

Терминът **“достъпност”** (англ. *accessibility*) се отнася до способността на посетителя да **използва** нещо **цялостно и без да срещне препятствия / бариери и дискриминации**, свързани с неговата подвижност.

Терминът **“използваемост”** (англ. *usability*) се отнася до способността на посетителя да **използва** нещо **ефективно, удобно и удовлетворително**.

Терминът **“безопасност”** (англ. *safety*) се отнася до способността на посетителя да **използва** нещо **без да се излага на непропорционален риск**.

Терминът **“автономия”** (англ. *autonomy*) се отнася до способността на посетителя да **използва** нещо самостоятелно и евентуално с негово лично оборудване или придружител, **без да зависи от предоставяне на външна помощ** (напр. помощ от други посетители) **или да бъде засегнато неговото достойнство**.

Терминът **“профил за достъпност”** на даден маршрут се отнася до цялата информация, описваща всички онези елементи и характеристики на един маршрут, които влияят на преживяването на посетителите с намалена подвижност, като предоставя валидни данни, така че потенциалният посетител да може сам да прецени дали маршрутът е привлекателен и подходящ за него и съответно да планира и подготви своето посещение.

Б. ОСНОВНА РАМКА ЗА ДОСТЪПНОСТ НА СТРАНИТЕ ПО ПРОГРАМАТА

Двете страни са ратифицирали **Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания**, като по този начин поемат задължението да изпълнят ангажиментите, произтичащи от нея, сред които се включва и ангажимента за осигуряване на достъпност и до природната среда (напр. виж чл. 9, 10, 30 от Конвенцията).

Забележка: Текстът на Конвенцията е наличен на различни езици на уебсайта на ООН: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>.

Освен това, имат основни институционални текстове във връзка със спецификациите / напътствията относно достъпността като цяло и/или по-специално с достъпността до природната среда, като при изготвянето на този Наръчник са взети предвид техните разпоредби.

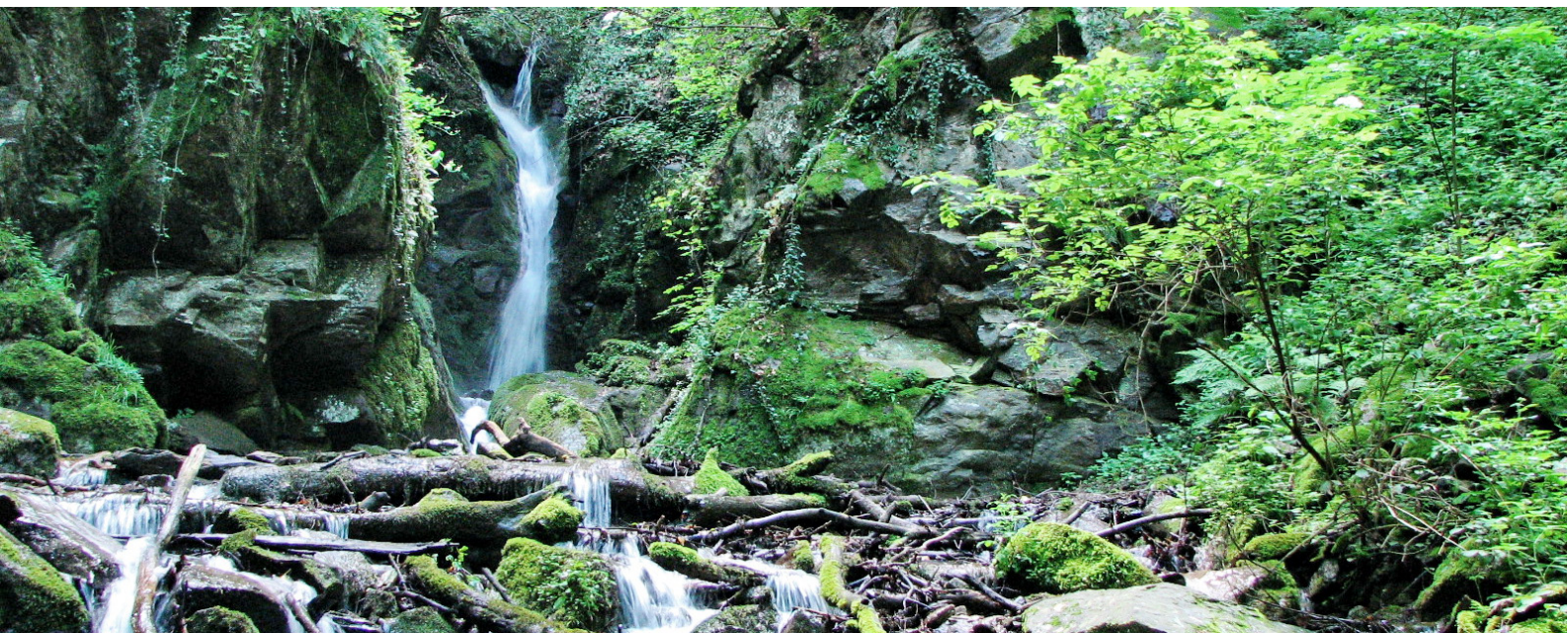
България

НАРЕДБА № 4 от 1 юли 2009 г. за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда за населението, включително за хората с увреждания (Обн., ДВ, бр. 54 от 2009 г.; доп., бр. 54 от 2011 г.).

Гърция

МИНИСТЕРСКО РЕШЕНИЕ (Министерство на околната среда и енергетиката) № 151344/165/2017, ДВ бр. 206/В/30.01.2017 - *Определяне на техническите спецификации за картографиране, маркиране, разкриване и поддържане на планински - пешеходни туристически пътеки, така както е изменено и действа днес.*

НАСОКИ за проектиране на автономното придвижване и живот на хората с увреждания "Проектирайки за всички" на Министерството на околната среда и енергетиката, влезли в сила със закон 4067/2012 г. - *Нов регламент за строителството и действат днес.*

В. ОТВАРЯЙКИ ВРАТИТЕ НА ПРИРОДАТА ЗА ВСИЧКИ

Защитените територии не са само убежище и местообитание на застрашените видове. Също така, те са специална дестинация за всеки човек, една дестинация, която предлага уникални моменти на контакт с природата, отдиш и бягство от съвременния ритъм на живота в града.

Всъщност, освен красотата и удовлетвореността, които предлагат на посетителите, контактът с природата и разходката сред нея са много полезни за психическото и физическото здраве. Например, съгласно редица скорошни проучвания, разходката сред природата е достатъчна за да облекчи депресията, както и да намали високото кръвно налягане.

Поради това, много агенции за управление на защитени територии по цял свят, но и в обхвата на Програмата, признаха необходимостта от “отваряне на вратите” на районите в тяхната юрисдикция за любителите на природата, като засилят усилията си за проектирането на нови посещаеми пътеки и инфраструктури, запазвайки изцяло техния защитен характер за ендемичните видове и екосистемата като цяло.

Въпреки това, хората, които биха могли да се възползват най-много от посещението на защитени територии и влизането в контакт с природата, т.е. хората с увреждания, хората с хронични заболявания, възрастните и т.н., са и тези, които когато се опитат да посетят тези пътеки, обикновено намират “вратите затворени”, тъй като интервенциите и инфраструктурите, които се проектират, в по-голямата си част, не вземат изцяло предвид техните нужди и в крайна сметка не са готови да ги приемат.

Това се случва главно защото все още преобладава остарялата тенденция за проектиране на решения от типа “един-размер-става-за-всички” (англ. *one-size-fits-all solutions*), т.е. за *обичайния*² потребител, игнорирайки или пренебрегвайки тези, които *характерно се отклоняват*³. Тези хора, обаче, са и “обичайни” и нормални, и имат равни права като всички. Следователно, необходима е промяна в начина на мислене и подхода, съсредоточавайки се в *универсалното проектиране* и прилагане на технически решения, подходящи за всички, включително и за “посетителите с намалена подвижност” (виж раздел „А. ОПРЕДЕЛЯНЕ И РАЗЯСНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА”).

“Универсално проектиране” (англ. *Universal Design*) или **“Проектиране за всички”** (англ. *Design for All - DFA*) “означава проектирането на продукти, среди, програми и услуги, които могат да се използват от всички хора, доколкото е възможно, без да има нужда от приспособяване или специализиран дизайн. Терминът “универсално проектиране” не [...] изключва помощните устройства за конкретни групи хора с увреждания, когато това се изисква”.

Член 2 “Определения” на Международната конвенция за правата на хората с увреждания.

² В статистическия смисъл на термина, т.е. за тези, които не се отклоняват от средната стойност.

³ В статистическия смисъл на термина.

Г. ДОСТЪПНОСТ: ЧЕСТИ ГРЕШКИ В РАЗБИРАНИЯТА И ОТНОШЕНИЯТА

Достъпността представлява важен компонент на доброто преживяване за посетителите с намалена подвижност. Основните причини, поради които проектантите на нови интервенции сред природата не следват съвременните практики *Проектиране за всички* и продължават да прилагат монолитни проекти, водещи до сериозни пропуски в достъпността, включват:

- Погрешно разбиране, че предоставянето на по-добър достъп до природата за всички се отнася до конструкции, които натоварват околната среда и екосистемата. Добрите практики по света показват, че подобряването на достъпността може да бъде съобразена със защитата на историческите, природните и културните особености на една среда. В действителност, в определени случаи, предоставянето на разумен достъп - като повдигнатите коридори - може дори да осигури по-добра защита на крехките екосистеми.
- Неправилната преценка, че достъпността е въпрос на налагане на технически стандарти, които водят до някои разходи (Доклад на експертния екип, създаден от Европейската комисия 2003:8-10), въпреки че много проучвания доказват, че разходите за постигане на "достъпност" са надценени.
- Погрешното вярване, че достъпността представлява допълнителен елемент на проектирането, който може да бъде добавен по-късно, игнорирайки факта, че обикновено голяма част от препятствията не могат да бъдат премахнати впоследствие и изискват препроектиране / изграждане.
- Непознаването на добавената стойност и икономическите ползи от "Проектиране за всички", както и незнанието за значителното намаляване на разходите, които предлага в сравнение с осигуряването на "достъпност" впоследствие.
- Грешното вярване, което често се пренебрегва, че "достъпността" се отнася до благотворителност и е въпрос на доброволно проектиране, игнорирайки основните въпроси относно човешките права и съществуващите рамки - регламенти.
- Грешното вярване, което често се пренебрегва, че "достъпността" се отнася до улесняването изключително на "хората с увреждания", игнорирайки значителните ползи за редица други групи от населението.
- Ограниченото разбиране, че при "хората с увреждания" се включват основно хора на инвалидна количка и слепи, игнорирайки редица други категории на инвалидност, хронични заболявания, разстройства и разновидности.
- Невежеството и намаленото разбиране на характеристиките и нуждите на посетителите с намалена подвижност, като например при хората с увреждания.
- Неадекватното обучение относно принципите и техниките при "Проектиране за всички" и "проект на участие" (англ. *participatory design*) в сътрудничество с хора с увреждания и други целеви групи.
- Липсата на специализирани насоки, натрупани знания и опит от добри практики, които да съчетават ефективно екозащита, устойчивост, безопасност и достъпност.

Целта на Наръчника е да допринесе, по всеки възможен начин, за премахването на гореизложеното.

Д. ХАРАКТЕРИСТИКИ И НУЖДИ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ С НАМАЛЕНА ПОДВИЖНОСТ

Както бе споменато в раздел „А. ОПРЕДЕЛЯНЕ И РАЗЯСНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЯТА“, „посетителите с намалена подвижност“ на даден маршрут сред природата, съставляват значителна част от населението, на което може да не се предостави, пълна или частична, възможност да се насладят на едно приятно преживяване от посещението.

По време на посещението в природата, посетителят с намалена подвижност може да срещне “препятствия / бариери” на различни етапи, както при приближаване и влизане в района, при придвижването му до различни точки на маршрута, когато опитва да използва инфраструктурите, услугите и наличното при тях оборудване и т.н.

Сред тези хора се включват редица различни групи население, които имат една обща черта: В сравнение с останалите посетители, **показват временни или постоянни затруднения и ограничени или различни възможности да възприемат, чуят, виждат, общуват, адаптират, движат и като цяло да функционират**, в резултат на което евентуалните препятствия / бариери, както и липсата на разумни корекции - елементи, които останалите посетители може дори да не забележат - да ги принудят да отменят или прекъснат посещението си или да ги натоварват неприятно и да ги изтощават.

Категории “посетители с намалена подвижност”

Основните групи от населението, за които препятствията / бариерите и разумните корекции представляват критичен фактор, който значително влияе върху качеството на преживяването от посещението на даден маршрут сред природата, са:

- Хора с увреждания, към които се включват и хората с разстройства и хората с хронични и редки заболявания.
- Възрастни и хора в напреднала възраст.
- Бременни жени.
- Хора с необичайни размери на тялото.
- Хора с алергии.
- Хора със ситуационна или временна загуба или намаляване на функциите.

Следните категории, въпреки че обикновено са включени към някоя от по-горните категории, заслужават да бъдат специално упоменати, за да се обърне необходимото внимание и на характеристиките и на нуждите на всеки придружаващ външен фактор, от който зависят:

- Хора с придружители, включително малките деца с родителя, който ги придружава.
- Хора, които използват или управляват всякакъв вид количка.
- Хора с обучено куче помощник или куче-водач.
- Хора, които използват всякакъв вид помощни средства (помощни средства за подвижност, зрение, слух, комуникиране и т.н.).

Посочването на по-горните категории е указателно, но не и непременно изчерпателно. Проучването на характеристиките и нуждите на тези групи, обаче, показва, че категорията хора с увреждания е тази, която:

- а. има най-много и най-специфични нужди в сравнение с останалите категории;
- б. има нужди, които са по-малко известни и понятни на проектантите;
- в. имат много нужди, ако не и всички, които срещаме и при останалите категории.

Поради тези причини, следващият раздел се фокусира върху по-подробното представяне на характеристиките на хората с всякакъв вид увреждане и на потребностите/ изискванията, произтичащи от тях според случая.

Инвалидност и хора с увреждания

“Инвалидността” (англ. *disability*): “... е едно сложно и променящо се явление, дължащо се на взаимодействието на личните характеристики на един човек и характеристиките на средата, в която този човек живее” (Световна здравна организация, 2001:18).

Следователно, човек може да изпитва по-малко или изобщо увреждането в една среда в сравнение с друга (Н.К.Х.У, 2005), в зависимост от степента, в която средата показва или не характеристики, които функционират като непреодолими или преодолими препятствия.

Терминът **“човек с увреждане”** (англ. *personwithdisability*) се отнася за всяко лице с физическо и/или сензорно, и/или умствено, и/или психично увреждане и/или хронично заболяване (таласемия, бъбречно заболяване и т.н.). В Препоръка Rec (2006)⁵ на Комитета на министрите към държавите-членки⁴, се посочва, че прогнозният дял на хората с увреждания, спрямо общото население на Европа, е 10-15%, че основните причини за инвалидност са болести, злополуки и условията за инвалидност сред възрастните хора, и че броят на хората с увреждания се очаква непрекъснато да нараства, наред с останалото и поради увеличаване на продължителността на живот.

Терминът “човек с увреждане” е най-широко приетото понятие от самите лица и техните семейства, за разлика от редица остарели и не толкова приемливи термини, които срещаме дори и в официални държавни документи и в съвременните езикови речници, като “инвалид”, “човек със специални нужди”, “безпомощен”, “неспособен”, “недъгав”, “човек със специални умения” и т.н..

Хората с увреждания не са хомогенна група, нито всеки от тях има еднакви нужди. Съществуват различни видове увреждания, очевидни или скрити, тежки или леки, постоянни или временни, едно или комбинация от повече (М. Христофи, 2013:127), което предполага различни умения и потребности, които всъщност се влияят и от други фактори, като пол, възраст, социално-икономически статус и т.н.

⁴Виж Препоръка Rec (2006)⁵ на Комитета на министрите към държавите-членки относно Плана за действие на Съвета на Европа за насърчаване на правата и пълноценното участие на хората с увреждания в обществото: подобряване на качеството на живот на хората с увреждания в Европа 2006-2015, приет от Комитета на министрите на 5 април 2006 г., по време на 961-та среща на заместник министрите. Налична на адрес: <https://www.refworld.org/docid/4a54bc3f1a.html> (Английски).

Обикновено уврежданията се групират в следните основни категории:

- Хора с физически увреждания (двигателни увреждания).
- Хора със сензорни увреждания (проблеми със зрението и/или слуха).
- Хора с когнитивно / умствено увреждане и затруднения в обучението.
- Хора с психично увреждания.

Обаче, нужди, подобни с тези на хората с увреждания имат и други групи от населението: *“Хората с увреждания включват лица, които имат дългосрочни телесни, умствени, когнитивни или сензорни разстройства. Други, които могат да бъдат включени в тази група поради проблеми с достъпа до туристически продукти и услуги са хората с временни увреждания, хора временно на патерици⁵, възрастни хора, хора, носещи багаж, малки деца или хора с големи или малки размери или ръст”* (UNWTO, 2013:4).

Всички тези групи трябва ежедневно да се сблъскват с различни препятствия, които средата поставя във всички области (М. Христофи, 2013:127). Терминът “препятствие / бариера” съдържа всичко, което лишава човека с увреждане от възможността да участва пълноценно във всяка социална дейност и включва:

- ✘ **Архитектурни препятствия**, дължащи се на проектирането (форма, размери и т.н.) на инфраструктурите, качеството на материалите, невъзможността за незабавна евакуация при извънредни ситуации и т.н.
- ✘ **Физически препятствия** (антропогенни), причинени от обекти, които са вградени в средата (врати, прозорци, асансьори, обзавеждане и оборудване, табели, дървета и растения и т.н.). Те могат да бъдат или поставени по такъв начин, че да възпрепятстват достъпа и/или придвижването на хората с увреждания по тях, или могат да бъдат със забраняващи размери, или да не са лесно забележими.
- ✘ **Информационни и комуникационни препятствия**, които засягат способността на хората с увреждания да получат информация или да комуникират чрез наличните средства и системи (на живо, печатни медии, телефони, интернет, табели и т.н.).
- ✘ **Технологични препятствия**, свързани с използването на оборудване и помощни средства, като компютри и периферни устройства (клавиатура, софтуер и т.н.), телефони, машини и т.н.
- ✘ **Поведенчески препятствия**, т.е. дискриминация, дължаща се на погрешни възгледи относно способностите на човек с увреждания, произтичащи главно от хора, които не са запознати с уврежданията и/или как да комуникират с хора с увреждания.
- ✘ **Политически/ процедурни препятствия**, т.е. дискриминации, произтичащи от действащите разпоредби, протоколи, практики и политики, които изключват хората с увреждания от участие в дейности (развлекателни, образователни и т.н.).

⁵ А именно, помощни средства за ходене (подмишница, лакът, проходилка с формата на “П” и т.н.).

Всеки вид увреждане е свързан с конкретни препятствия-бариири и специфични приспособявания, както се посочва в следващите подраздели.

Хора с физически увреждания

Хората с физически увреждания, т.е. хора с проблеми с походката и придвижването (на тях самите и/или предмети и механизми в средата), към които се включват и потребителите на инвалидни колички, имат нужда от:

- информация за предлаганите опции при входните и възлови пунктове;
- маршрути и конструктивни елементи с подходящи размери, които могат да бъдат големи или по-малки в зависимост от това дали се нуждаят или не от придружител или помощни средства;
- повърхности за движение, свободни от всякакви препятствия, нехлъзгащи се, гладки, без фуги, непрекъснати и стабилни, с нормални, малки наклони, напречни или надлъжни;
- зони за маневриране, почивка и спиране (включително за евентуални придружители), с подходящи размери и на чести разстояния, особено по изморителните участъци на маршрута;
- подходящи мерки за преодоляване на височинни разлики (рампи, асансьори, лифтове и т.н.), както и за безпрепятствено достигане до оборудване, механизми и т.н.;
- конзоли за управление на оборудването и механизмите (водни помпи, перископи / телескопи, кофи и т.н.) са подходящо адаптирани, така че да не изискват много сила или умения или особено бърза реакция от страна на потребителя, и които са поставени на подходяща височина и място по начин, позволяващ достъпа до тях;
- подходящи мерки за безопасност, като перила, защитни парапети и т.н.;
- подходящи инфраструктури за паркиране на превозни средства на хора с увреждания, места за пристигане-тръгване, и където е предвиден достъп с автомобил.

Уточнявайки по-горните потребности от маршрути сред природата, хората с физически увреждания могат да се движат автономно, при условие че:

- няма стъпала и антропогенни препятствия по протежението на пътеките и маршрута като цяло;
- повърхността на маршрута е подходяща (нормална, стабилна, непрекъсната, хомогенна, без нива и т.н.);
- надлъжните и напречните наклони на маршрута са приемливи;
- ширината на маршрута е подходяща, с приемлива минимална ширина;
- има подходящи парапети и други мерки за безопасност и евакуация;
- има подходящи зони за спиране, почивка и маневриране;
- обществените съоръжения (WC, беседки, снeк-барове) са достижими и достъпни;
- информацията се предоставя на достъпни места;
- предоставя се информация за характеристиките на маршрута (като се посочва датата, на която е записана) като: дължина, средно време, ниво на трудност, максимален / среден наклон, минимална / средна ширина, характеристики на повърхността за движение,

потенциални рискове при неблагоприятни метеорологични условия, вероятност за нападение от диви животни, съвети при спешни случаи и т.н.;

- всички предмети, с които лицето ще трябва да борави, като оборудване (ключалки или дръжки или врати, или машини за билети, автомати, кофи и т.н.) или маркировка, са разположени на правилната височина и място и са лесни за опериране.

Следните категории често имат сходни потребности с тази група: възрастни хора и хора в напреднала възраст, хора с необичайни телесни размери, хора с кардиопулмонални проблеми, хора с бъбречни заболявания, временно ранени, наскоро оперирани, бременни жени и т.н.

Тези лица, за тяхна лична безопасност и автономия, могат да използват инвалидни колички, придружител, специално обучени кучета-помощници, патерици и бастуни и/или други помощни средства. Трябва да бъдат предвидени подходящи условия и за тези случаи.

Хора с увредено зрение

Хората с увредено зрение, с частична или пълна загуба на зрението, със зрителни нарушения (дисхроматопсия, глаукома и т.н.), се нуждаят от:

- информация за предлаганите опции, на входните и възловите пунктове и в подходящ формат;
- напътствие в сложни среди чрез насочващи водачи (по земята или успоредно със земята, като тактилни индикатори за ходене на слепи и перила за ходене на слепи);
- безопасни маршрути, видими и ясно определени в обстановката, свободни от препятствия, които не се забелязват веднага (било то от лицето или от кучето водач), нормални и нехлъзгащи се, добре осветени и без резки изменения в осветлението и отраженията (за улеснение на частично виждащите лица), с непрекъснати и постоянни повърхности за движение, с приемливи напречни или надлъжни наклони;
- предпазни мерки и маркировка за окачени елементи, издатини, стъпала и промени в нивото и посоката, началото и края на маршрута и т.н.;
- елементи, оборудване и механизми с различни текстури и голям цветен контраст, безопасни за допир, с аудио инструкции и свързани с всякакви тактилни индикатори;
- подходяща маркировка (аудио и/или тактилна / релефна, с голям цветен контраст, с голям шрифт и т.н.).

Уточнявайки по-горните потребности от маршрути сред природата, хората с увредено зрение могат да се движат автономно, при условие че:

- всяка предоставена информация и съобщение е разбираема, сбита и ясна, когато е в писмен формат се предоставя в отчетлив шрифт и големи цветови разлики на фон-символи, а също така се предоставя и в алтернативни формати, като аудио и тактилен формат (напр. Брайлов формат, с вибрация и т.н.), и във формат подходящ за хора с амблиопия;
- предоставя се информация за характеристиките на маршрута (като се посочва датата, на издаване) като: дължина, средно време, ниво на трудност, максимален / среден наклон,

съществуване или не на тактилни индикатори, характеристики на повърхността за движение, потенциални рискове при неблагоприятни метеорологични условия, вероятност за нападение от диви животни, съвети при спешни случаи и т.н.;

- всички пиктограми са придружени от ясен текст и текст в достъпни формати;
- маршрутът има различна повърхност и/или цвят от заобикалящата среда и има подходящ "водач", подпомагащ тяхната ориентация;
- ширината на маршрута е достатъчна, така че човек с увредено зрение да може да се придружава от придружител или от куче помощник;
- няма неяснота в ориентацията, особено след някоя голяма промяна в нивата на осветление (напр. веднага след влизане или излизане от гъсто залесена зона);
- няма неочаквани препятствия (отдясно, отляво, по височина, по пода и т.н.);
- влизането на посетители с кучета-водачи е разрешено във всички обществени зони.

Често възрастните хора и хората в напреднала възраст имат сходни потребности с тази група.

Тези лица, за тяхна лична безопасност и автономия, могат да използват бял бастун, придружител или специално обучени кучета-водачи. Трябва да бъдат предвидени подходящи условия и за тези случаи.

Хора с увреден слух

Хората с увреден слух, като глухи и тежкочуващи, се нуждаят от:

- добре осветени и ясно определени маршрути и зони;
- визуална и разбираема маркировка и информация / сведения, използвайки разбираеми пиктограми, придружени от опростен и ясен текст;
- добра акустика на помещенията и системи и помощни средства / опции за увеличаване силата на звука;
- алтернативни методи за комуникация, информиране и осведомяване, напр. четене на устни или чрез хора, знаещи жестомимичен език или чрез използване на субтитри или чрез SMS или чрез писмени или светлинни знаци;
- механизми и оборудване, съвместими със специални помощни средства.

Уточнявайки по-горните потребности от маршрути сред природата, хората с увреден слух могат да се движат автономно, при условие че:

- всяка информация и съобщение, предоставяна в аудио формат, се предоставя и във визуален формат, като се използва преводач на жестомимичен език или субтитри или писмено с опростен и разбираем текст и т.н.;
- светлината е подходяща, за да позволява четене по устни и проверка на помещението;
- предоставя се информация за характеристиките на маршрута, като вероятност за нападение от диви животни, съвети при спешни случаи и т.н.

Често възрастните хора и хората в напреднала възраст имат сходни потребности с тази група.

За много хора от тази категория жестомимичният език е техният майчин език и имат слабо или никакво познание на говоримия / писмения език. Възможно е да имат проблеми с разбирането на сложна писмена информация и като цяло писмената комуникация да не им помага. Препоръчва се всички съобщения да бъдат (и) под формата на изображения със символи и т.н., както и наличната обширна информация трябва да е на видео с жестомимичен език.

Тези лица, за тяхна лична безопасност и автономия, могат да използват специално обучени кучета-помощници и/или други помощни средства. Трябва да бъдат предвидени подходящи условия и за тези случаи.

Хора с умствени, когнитивни или психични увреждания

Хората с умствени, когнитивни или психични увреждания, към които се включват и хората със затруднения в обучението, аутизъм, синдрома на Даун, деменция, Алцхаймер, шизофрения, биполарно разстройство и т.н., се нуждаят от:

- информация за предлаганите опции, на входните и възловите пунктове и в подходящ формат;
- опростена организация на помещенията с отворени изходи, така че да не причиняват клаустрофобия и безопасни маршрути без изненади, ясно определени в обстановката;
- непрекъсната, опростена и лесно разбираема маркировка, обозначения с цветни разлики и изображения;
- стандартно, лесно за употреба оборудване с удобни за потребителя механизми и приложения с опростени инструкции за употреба, когато е необходимо.

Уточнявайки по-горните потребности от маршрути сред природата, хората с умствени, когнитивни или психични увреждания могат да се движат автономно, при условие че:

- маршрутите са ясни, безопасни, без изненади, които ще предизвикат объркване и паника;
- всяка предоставена информация и съобщение е разбираема, сбита и ясна, когато е в писмен формат се предоставя в отчетлив шрифт и т.н., а също така се предоставя и в алтернативни формати, като аудио формат и лесен-за-четене формат (англ. *easy-to-read format*);
- използват се символи и пиктограми (англ. *pictogram signs*), без обаче да се пропуска винаги да бъдат придружени от текст, тъй като тяхното използване може да улеснява някои хора, но често не се разпознават от хора с увредено зрение или със затруднено обучение или различна културна принадлежност;
- предоставя се информация за характеристиките на маршрута (като се посочва датата, на издаване) като: информация за хора с акрофобия и клаустрофобия, относно вероятността за нападение от диви животни, съвети при спешни случаи и т.н.;
- влизането на посетители с кучета-помощници е разрешено във всички обществени зони.

Следните категории често имат сходни потребности с тази група: хора с временно нарушено възприятие, възрастни хора и хора в напреднала възраст, малки деца и деца, бременни жени, разсеяни, уморени или пияни хора и т.н.

Тези лица може да са със забавени възприятия, ограничен контакт със заобикалящата среда и предмети, да са неспособни да се ориентират, да действат автономно или дори да реагират на препятствия или опасности.

Тези лица, за самостоятелното си придвижване, могат да използват придружител или специално обучени кучета - помощници. Трябва да бъдат предвидени подходящи условия и за тези случаи.

Възрастни хора и хора в напреднала възраст

65-годишната възраст се счита за биологичната граница на стареенето. Възраст, след която процентът на здравословните проблеми се увеличава значително, а след 85-годишна възраст повечето хора имат по-тежки сензорни и двигателни проблеми. Старостта води до физиологични, психологически и социални промени в живота на човек и засяга способности и умения, свързани със сетивата (зрение, слух, докосване и т.н.), с движението и по-специално с прецизността и устойчивостта на движенията, паметта, обучението и други когнитивни функции.

По-конкретно, възрастните хора често се сблъскват с трудности във функционирането, като:

- да мислят и действат бързо;
- да разбират и дешифрират сложни разговори, модернизирана терминология и символики;
- да знаят втори език, освен своя майчин език;
- да разбират и да си взаимодействат с нови технологии;
- да извършват две действия едновременно;
- да събират нужната им информация, когато това е необходимо;
- да фокусират вниманието си за дълго време.

Уточнявайки по-горните потребности от маршрути сред природата, възрастните хора и хората в напреднала възраст могат да се движат автономно, при условие че:

- маршрутите имат споменатите по-горе характеристиките относно различните категории посетители с увреждания, както и такива от съществуването на маршрути fast-track;
- предоставя се информация относно здравни услуги и спешни случаи, които са налични в и/или в близост до района;
- всяка предоставяна информация и съобщение е на обикновен език, без нова терминология, изрази и символи, които могат да им убягват и за които не се предоставят необходимите обяснения;
- всички механизми и приложения се характеризират от опростеност и яснота и са придружени от опростени и ясни инструкции за употреба, където е необходимо.

Възрастните посетители, в сравнение с по-младото поколение, са по-привлечени от туристическата информация и дейности, които стимулират сетивата, както и от контакта с местното население. Струва си да се инвестира в предоставяне на информация (напр. за местни празници и фестивали в района) и в услуги, специално насочени към тях.

Отбелязва се, че възрастните хора често посещават места в големи групи и трябва да има подходящи, ясни обозначения преди да влязат в места, където пренаселеността е опасна.

Тези лица, за тяхна лична безопасност и автономия, могат да бъдат придружавани кучета, които не са обучени и да използват помощни средства. Трябва да бъдат предвидени подходящи условия и за тези случаи.

Други забележки - бележки

Хората с алергии също срещат трудности, дължащи се на архитектурни препятствия, напр. помещения, които нямат добра вентилация, помещения с много хора, затворени помещения, където се позволява присъствието на животни и т.н.

Хората с хронични заболявания и редки увреждания често са особено податливи на инфекции и микроби, факт, който изисква строга чистота в помещенията за обществено ползване и тоалетните и следователно съответни процедури / политики.

Плановете за напускане и плановете за евакуация и справяне със спешни случаи трябва да бъдат актуализирани и подходящо съобразени с всички категории посетители с намалена подвижност.

Важно е всички посетители да имат на разположение **вода за консумация от човека** (питейна вода), било то в нейното естествено състояние или след обработка, и трябва да се предвиди, където това е възможно, без обаче да се пропуска съответното обозначаване и предоставянето на информация относно органолептичното и микробиологичното качество на водата, датата на последната проверка и спазването на съответните параметърни стойности от действащото законодателство.

Особено важна роля за достъпността и правилното обслужване и участие на посетителите с намалена подвижност от всички категории играе **отношението и обучението/осведомеността на персонала** (посрещания персонал, охранители, шофьори и т.н.) по въпросите свързани с достъпността, потребностите на хората с различни видове увреждания и изпитаните начини за комуникация и поведение към тези хора.

Препоръчително е да се поддържа **аптечка и оборудване за първа помощ**, към които да са включени допълнителни лекарства и провизии за хора с увреждания, хора с хронични заболявания, възрастни хора, бременни жени, алергични хора и т.н. (напр. инжекции с инсулин, бронходилататори за астма, таблетки и/или инжекционни препарати кортизон, депресори за езика и т.н.).

Би било добре да има и да се оповестява на посетителите **гореща линия/ служба за помощ**, която ще работи в часовете за посещение и с която ще могат да комуникират на местния език, но и на английски език.

Заклучения и основни принципи за “Проектиране за всички”

Осигуряването на достъп е насочено точно към премахването на препятствията / бариерите и създаването на подходящи разпоредби, необременяващи околната среда и за възможно най-широк спектър на мобилност на посетителите, по такъв начин, че всеки да може да се наслади на едно незабравимо преживяване, самостоятелно, безопасно и с достойнство.

Въпреки че всеки посетител може да има индивидуални нужди, трябва да се отбележи, че трябва винаги да се търсят **“универсални”** решения. Това означава, че при проектирането ще трябва да се вземе предвид, че удовлетворяването на нуждите на една категория посетители не трябва да изключва удовлетворяването на нуждите на другите. Най-доброто решение, спрямо редица алтернативни, които всеки има пред себе си, е винаги това, което изключва най-малко хора. Най-добрият начин за намиране на “универсални” решения е съобразяването с принципите на “Проектиране за всички”, които включват следното:

1. Равнопоставена употреба (равноправно за всички).	5. Толерантност към грешка.
2. Гъвкавост при употреба (адаптации).	6. Разумни усилия от страна на потребителя.
3. Опростено и интуитивно използване.	7. Размер и пространство за доближаване и употреба.
4. Възприемане на информацията и елементите за контрол / управление.	

Когато принципите на “Проектиране за всички” са изпълнени умело, проектантските решения могат дори да бъдат и екологично съобразни.

Следва също да се отбележи, че въпросът за достъпа ще трябва да се разглежда **“хоризонтално”** и че трябва да се осигури последователност не само за инфраструктурата (пътеки, места за паркиране, информационни павилиони, зони с изглед, храна, настаняване и т.н.), а и за оборудването, информирането и услугите, дори и за процедурите (напр. процедури за справяне със спешни случаи).

4+1 ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ЗА ПРИВЕТЛИВОСТ НА ПРИРОДНИТЕ МАРШРУТИ ЗА ВСИЧКИ

1 Изборите на посетителите са очевидни или комуникират ефективно с комуникация за достъпност за всички.

2 Няма дискриминация поради:

- нагласи / поведение или
- политики / процедури

3 Инфраструктурата и оборудването, информацията и съобщенията, услугите и процедурите не създават неоправдани препятствия / бариери, които при употреба влияят на забележимостта, разбираемостта, достижимостта, достъпността, използваемостта, безопасността, автономията или достойнството.

4 Налице е подходящо регулиране за съществуващи:

- архитектурни препятствия
- естествени препятствия
- препятствия при информирането и комуникацията
- технологични пречки

+1 Стимулационното преживяване се поддържа и за тези, които нямат физически достъп до него

Първа част:
Насоки за проектиране на достъпни
маршрути сред природата

A. КЛЮЧОВИ ДАННИ ЗА ПОТРЕБИТЕЛЯ

Ключовите елементи за “Проектиране за всички” са разбирането на **диапазона на размерите и функциите** на потребителите (индикативно):

- диапазон на размерите на потребителите, свързани с пространството;
- диапазон на физическата сила и издръжливост на потребителите;
- диапазон на скоростта на движение и движения на потребителите;
- диапазон на зрителната острота и зрителното поле на потребителите;
- диапазон на възприятие и способност на потребителите за обработване;
- диапазон на способността за комуникация на потребителите;
- и други.

Анализът на гореизложеното, където като цяло се разглежда всеки потребител като една единица заедно с неговото евентуално лично оборудване / придружител и чрез изследването на различните антропометрични и не данни, спомага за определянето на следното:

- Размерите и характеристиките на повърхностите и площта, които са необходими, така че някой да може лесно, безопасно и автономно⁶:
 - да стои;
 - да се движи в една посока;
 - да промени посоката (от място или в движение);
 - да спре (т.е. да се възпре);
 - да достигне и да упражни сила върху нещо;
 - да забележи нещо;
 - да види нещо и да види над / през нещо;
 - да се качи / слезе от нещо.
- Размерите и характеристиките на уредите за управление (англ. *controls*) на оборудване, механизми и системи, които изискват контакт и/или сила;
- Размерите и характеристиките на крепежните елементи, елементите за безопасност и т.н.;
- Размерите и характеристиките на повърхностите с визуална информация, така че да може някой да прочете писмения текст и да идентифицира изображения;
- Вида и характеристиките на стимулите, необходими за активиране и комуникация с конкретни сетива на потребителя, включително допустимата скорост за предаване на информация и реакция на системите.
- Необходимите характеристики на информацията и съобщенията, където това е необходимо, така че потребителят да може да ги разбере и запомни.

⁶**Забележка:** Всеки потребител, ведно с евентуалното си лично оборудване, помощно средство или придружител, се счита за автономна единица.

Тук е важно да отбележим, че по отношение на характеристиките и размерите на различните антропогенни или не елементи на околната среда се забелязва, че данните на потребителите на различни видове инвалидни колички, включително тези за използване с придружител, представляват най-характерните изисквания. Това означава, че ако една среда има подходящи характеристики за тази категория, тогава тя е подходяща и приемлива и за по-голямата част от останалите категории посетители. Особено по отношение на инструкциите по оразмеряване, както в структурираната, така и в естествената среда, за "мярка" се използва обикновено човека в инвалидна количка, тъй като размерите на инвалидната количка и множеството ѝ контакти със земята (две големи и две малки колела, за обичайната ръчна инвалидна количка) представляват най-взискателния случай.

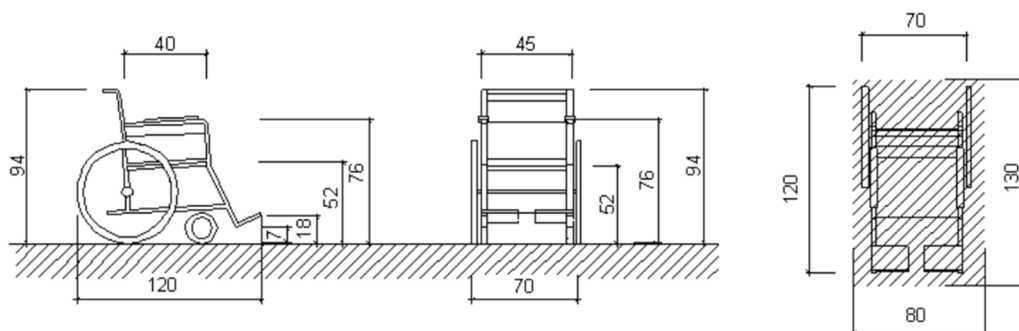
A1 Данни за потребители на рингови колички

Ринговите колички за придвижване основно се разделят на следните категории:

- ръчни инвалидни колички,
- моторизирани инвалидни колички, и
- скутери.

A1.1 Размери на повърхността, която заемат потребителите на инвалидни колички

A1.1a Потребители на ръчни инвалидни колички

**Фигура 1. Размери на ръчна инвалидна количка, в сантиметри
(от ляво страничен изглед, в средата изглед отзад, а от дясно изглед отгоре)**

Източник: Министерство на регионалното развитие и благоустройството - БЪЛГАРИЯ (2009)

Следва да се отбележи, че по-горните размери не са универсални, а ориентировъчни и че измерванията от други източници показват отклонения, дори и от порядъка от +/- 10%.

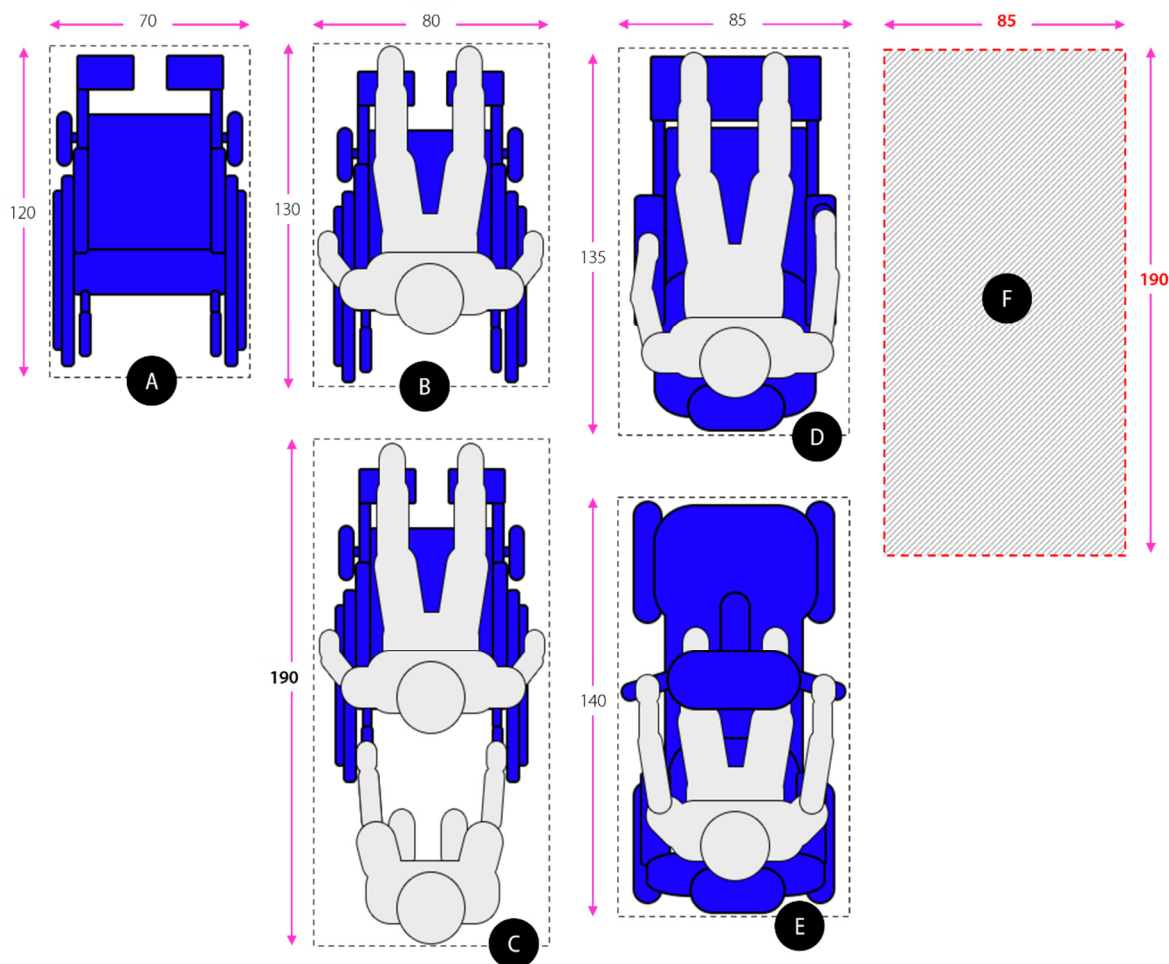
При проектирането се препоръчва, по отношение на ширината на инвалидната количка (70см) да се добавят допълнителни 5см от всяка страна, достигайки така общо 80см, които са необходими за завъртане на колелата на инвалидната количка с ръце.

При проектирането се препоръчва, по отношение на дължината на инвалидната количка със седнал потребител (130см) да се добавят допълнителни 60см зад инвалидната количка, достигайки така общо 190см, които са необходими в случай, че инвалидната количка се управлява от придружител.

A1.16 Потребители на различни видове инвалидни колички

Въз основа на предходните обозначения на фигурата по-долу се представят индикативно размерите на повърхността, която заемат потребителите на различни видове инвалидни колички.

- (A) = Ръчна инвалидна количка, (B) = Потребител на ръчна инвалидна количка,
 (C) = Потребител на ръчна инвалидна количка & придружител,
 (D) = Потребител на автоматична инвалидна количка, (E) = Потребител на инвалидна количка тип скутер, (F)
 = Минимална площ за всички размери

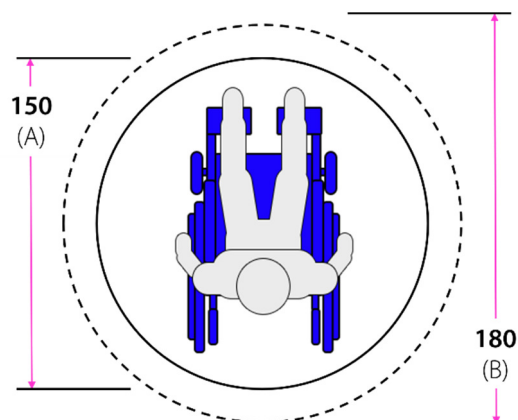
Фигура 2. Размери на повърхността, която заемат потребителите на различни видове инвалидни колички (в сантиметри)

Площ (например в много тесни, но къси проходи или на места за кратко спиране и т.н.), която има **ширина 90см** и **дължина 200см**, е достатъчна за много голям процент потребители.

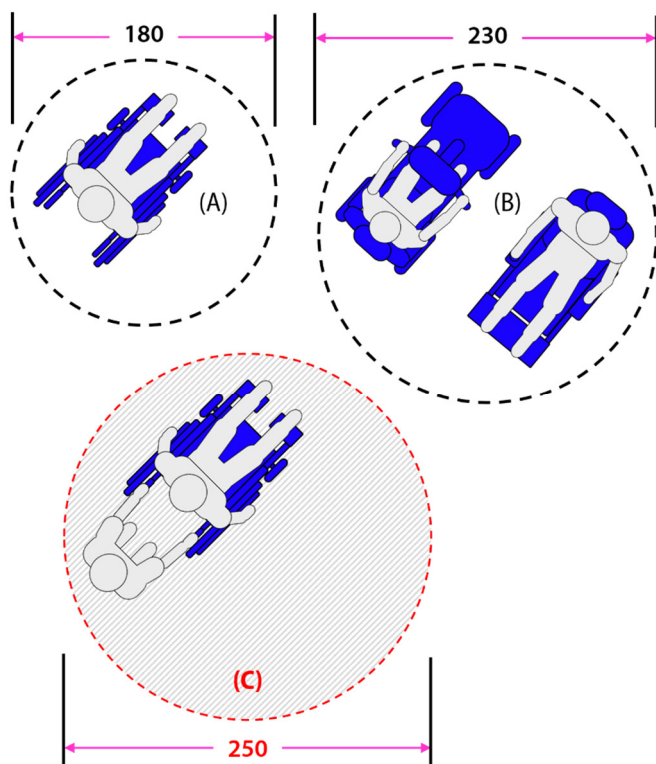
A1.2 Размери на повърхност, на която потребителите на инвалидни колички могат да завият/ завъртят (на място)

A1.2a Потребители на ръчни инвалидни колички

Фигура 3. Необходими размери за завъртане с ръчна инвалидна количка (в сантиметри)
Възпроизведено от източник: ООН, SOLIDERE, ESCWA (2004)

A1.2б Потребители на различни видове инвалидни колички

(A) = Минимална площ за потребител на ръчна инвалидна количка

(B) = Минимална площ за потребител на автоматична инвалидна количка или инвалидна количка тип скутер

(C) = Минимална площ за всички размери (вкл. за потребител ръчна инвалидна количка & придружител)

Фигура 4. Необходими размери за завъртане на потребители с различни видове инвалидна количка (в сантиметри)

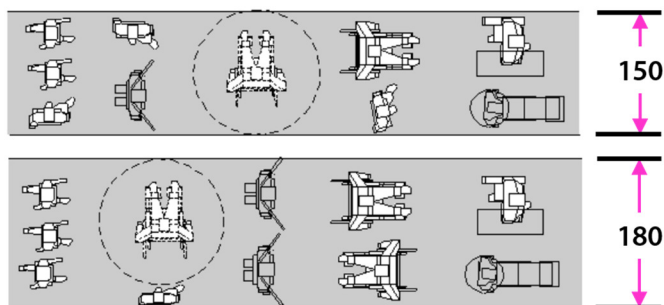
Източник: IDEA Center Anthropometry of Wheeled Mobility Device (<http://www.udeworld.com/anthropometrics.html>)

Площ, имаща **диаметър 250см**, е достатъчна за много голям процент потребители.

A1.3 Размери на повърхността, необходима за преминаването (прав ход) на потребители с инвалидни колички

A1.3a Потребители на ръчни инвалидни колички

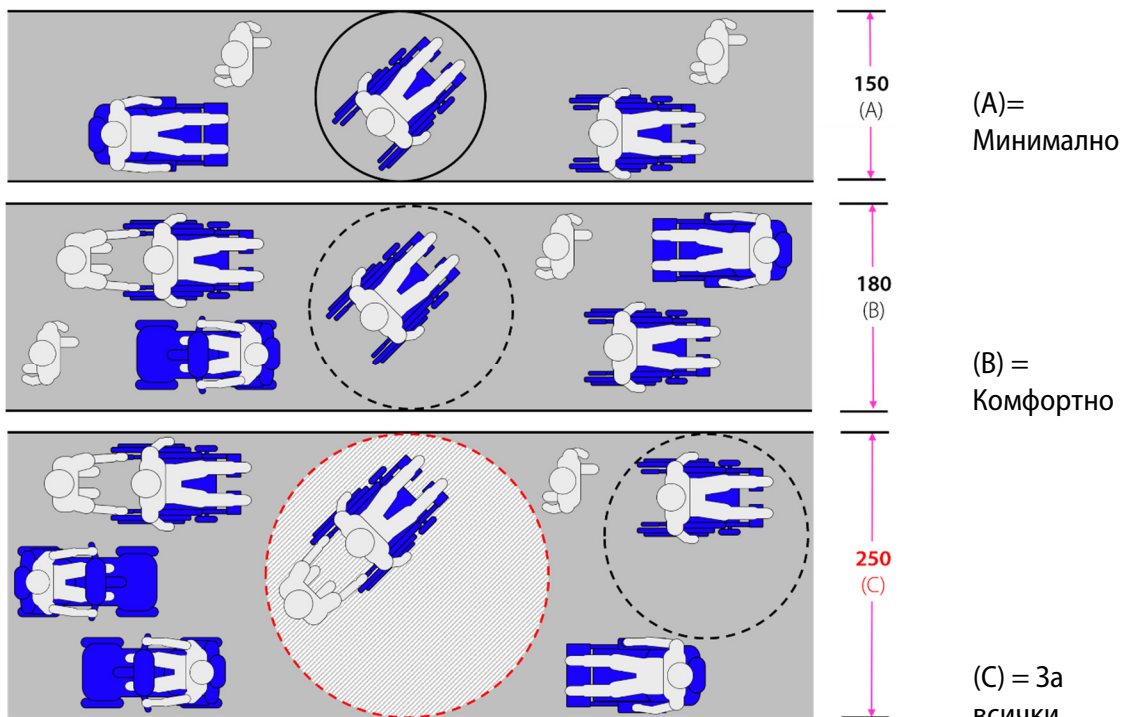
Фигура 5. Необходими размери за преминаване с ръчна инвалидна количка (в сантиметри)

Източник: Министерство на регионалното развитие и благоустройството - БЪЛГАРИЯ (2009)

За по-горните размери на повърхността, необходима за преминаване (прав ход) на потребители на ръчни инвалидни колички, се взема предвид, че по маршрута ще трябва да има достатъчно място и (а) за да може потребителя да обърне, (б) за успоредно срещуположно преминаване и на други потребители.

A1.3б Потребители на различни видове инвалидни колички

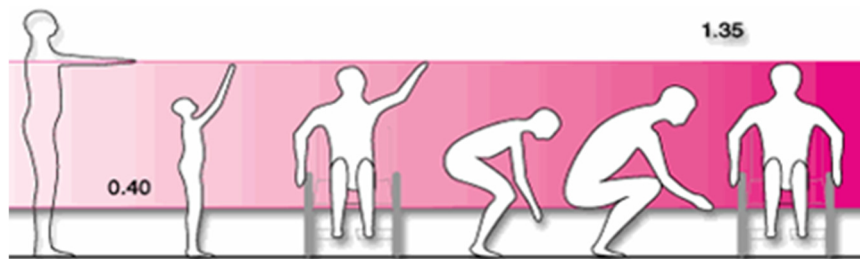
Фигура 6. Необходими размери за преминаване с различни видове инвалидна количка (в сантиметри)

Маршрут, който има минимална **свободна ширина 250см**, е подходящ за един много голям процент потребители и случаи на успоредно използване, както и за смяна на посоката в движение.

A1.4 Възможности за достигане – зони за монтаж на елементи

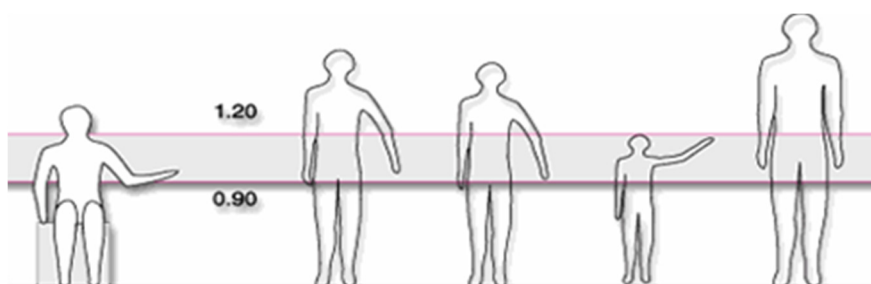
A1.4a Възможност за вертикално достигане

Фигура 7. Възможност за вертикално достигане (в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

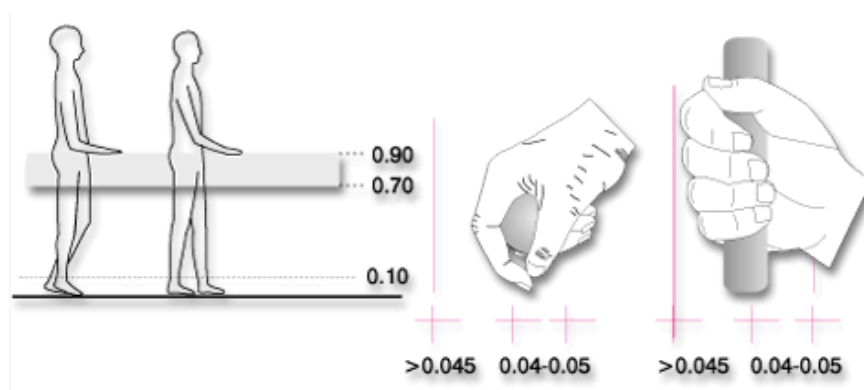
A1.4б Зона за вертикална инсталация на контролни механизми

Фигура 8. Зона за вертикална инсталация на контролни механизми (в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

A1.4в Зона за вертикална инсталация на перила и ръкохватки

Фигура 9. Зона за вертикална инсталация на перила и ръкохватки (в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

- Подходящата височина за монтиране на перила (парапети) за потребители на инвалидна количка е **70см**, а за изправени потребители е **90см**, така че е обичайно да се поставят успоредно две перила, по едно на всяка височина.
- Перилата и ръкохватките трябва: (а) да са кръгли или да имат заоблени ръбове, (б) да имат най-малко **4,5см свободно пространство** около тях, така че да може да се побере китката и (в) да имат **диаметър между 4 и 5см**.

A2 Данни за потребители с увредено зрение и слепи

Хората с увредено зрение обикновено не са в състояние да открият с очите си препятствията и опасностите, пред които са изправени (било то естествени или антропогенни). Всъщност, когато човек с увредено зрение се сблъска с препятствие или проблем, ако не се нарани и е в състояние да продължи, може да му се наложи:

- да се възстанови от неочаквания шок;
- да потърси начин да преодолее препятствието (напр. да слезе от пътеката), факт, който може да доведе до друга опасна ситуация;
- да открие къде продължава пътеката;
- да се преориентира;
- да продължи пътя си с притеснението, че ще има и други препятствия.

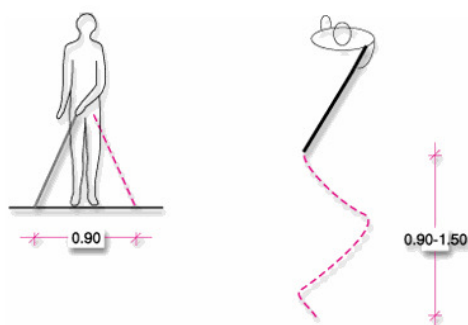
Ето защо е жизненоважно човек да е запознат с основните характеристики на потребителите от тази категория, а чрез съответния проект и оценка на пътеките да се сведе до минимум вероятността от злополука или нараняване, както и да се намалят последствията.

Характерни са потребностите на следните основни категории:

- хората, които използват бели бастуни;
- хората, които използват специално обучени кучета-водачи;
- хората с различни видове и степени на ограничено зрение.

A2.1 Зони за разучаване от потребители на бял бастун

Голяма част от хората с увредено зрение и незрящите хора използват бял бастун, за да могат когато се движат да са в състояние (а) да следват определен маршрут и тактилни индикатори за слепи и (б) да открият неочаквани препятствия.

Фигура 10. Зона за разучаване с бял бастун (в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

Както е показано на фигурата по-горе, хората, които използват бял бастун, могат да открият препятствия, които се намират пред тях (на нивото на земята), в **зона с ширина 90см**, ширина, която не се различава от минимално необходимата ширина за тесни, но къси проходи или места за кратко спиране за потребители на различни видове инвалидни колички, като по този начин се потвърждава хипотезата от раздел “A1.16 Потребители на различни видове инвалидни колички”.

- Следва да се отбележи, че в зависимост от темпото на ходене с бял бастун, се изисква разстояние между **90см и 150см**, за да се завърши разучаването от едната страна до другата и обратно, факт, който означава, че за промяна на курса (напр. завои) се изисква минимална дължина от **150см** (както и при хората с инвалидни колички).

- Препятствия, които започват над нивото на кръста, не могат да бъдат открити от хора, използващи бял бастун. За да се осигури безопасното движение на хората, използващи бял бастун, трябва да се обърне специално внимание относно защитата на тези хора от издадени или висящи предмети. Поради тази причина трябва да се осигури **нетна височина най-малко от 2,30м** (*Министерство на регионалното развитие и благоустройството - България, 2009:11*) от земята, без висящи и/или стърчащи препятствия, по цялата ширина и дължина на маршрута.

- Всички стърчащи / висящи препятствия, които не могат да бъдат премахнати и са разположени на височина по-малка от 2,30м (напр. клони на дървета), **трябва да се обозначават проекторно на земята** с конструкции, които покриват цялата ширина на маршрута, по който стърчат и с дължина поне колкото дължината на препятствието, и които ще бъдат откриваеми с бял бастун (препоръчителната височина на откриваемите конструкции трябва да е поне **68см** от земята).

- Трябва да се отбележи, че в никакъв случай стърчащите / висящите препятствия не трябва да намаляват изискваната нетна ширина на прохода или маршрута.

A2.2 Характеристики на потребителите с кучета-водачи

Кучетата-водачи са специално обучени, за да водят човек безопасно, избягвайки препятствията. Също така, много кучета-водачи се обучават и на "интелигентно неподчинение": ако им бъде подадена от техния стопанин команда, която не е безопасна, те са обучени да не ѝ се подчинят (например, отказват да пресекат улицата, когато преминават превозни средства). Кучетата-водачи също са обучени да имат безупречно поведение (например на обществени места и обществени места за събиране, като ресторанти, обществен транспорт и т.н.), да имат ограничен инстинкт за лов и да са способни да избегнат разсейването (като това от други животни).

- Кучетата-водачи се разпознават по специалната отличителна жилетка и твърдия им повод. Техните стопани трябва да носят със себе си сертификат и здравната книжка на кучето.

- Кучетата-водачи винаги ходят и стоят отстрани и леко пред човека, така че минималната ширина, необходима за кратки и тесни проходи или зони за спиране, не се различава много от тази при потребителите на различни видове инвалидни колички, като по този начин се потвърждава хипотезата от раздел "[A1.16 Потребители на различни видове инвалидни колички](#)".

- Кучетата-водачи, с подходящо обучение (и на двете страни), могат (а) да водят потребителя по една ясно очертана пътека, (б) да спират като предупреждение за промяна на нивото, като стълби и резки промени в наклона, (в) да избягват и/или да спират като предупреждение за опасни препятствия (напр. клони на дървета).

- Важно е да се вземе предвид, че кучето-водач може да се отклони от пътеката, за да избегне дадена опасност или пречка.

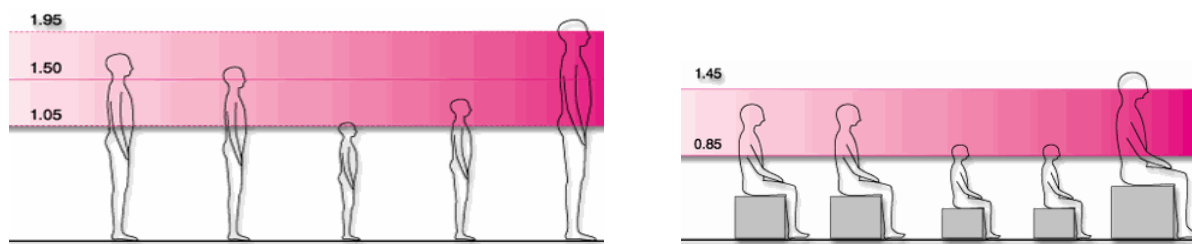
- ⚠ Също така, трябва да се отбележи, че кучетата-водачи, особено в непозната среда, се ръководят изцяло от техния стопанин, като от него зависи да знае къде се намира по всяко време, да определи маршрута, който ще следва и да знае дали и кога той е безопасен.
- ⚠ Също така, трябва да се отбележи, че не всички кучета-водачи са еднакво способни да идентифицират проблеми или препятствия по маршрута, така че обозначенията в раздел *A2.1* се отнасят и за тази категория.

A2.3 Характеристики и ограничения на зрението

Зрителното възприятие е амалгама от различни способности, като зрително поле, зрителна острота, възприемане на яркост, цвят, дълбочина, движение и т.н.

A2.3a Зрително поле

Приблизителното **зрително поле** на всяко човешко око, в сравнение с точката на фокус, т.е. точката, в която се насочва погледа на човек, се различава в зависимост от анатомията на лицето, обикновено е нагоре 30° , надолу 70° , от страната на носа 45° , а от външната страна 100° .

Фигура 11. Обща зона на удобно зрение в изправено и седнало положение (в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

За да се определи загубата на зрителното поле, обикновено се използват следните категории:

- без ограничение: $\geq 60^\circ$ (на ляво и дясно)
- леко ограничение: 60° до 40°
- умерено ограничение (хемианопсия): 40° до 20°
- тежко ограничение: 20° до 8°
- силно ограничение: 8° до 4°
- пълно или почти пълно ограничение (слепота): $< 4^\circ$

- ⚠ Като се има предвид, че някои хора с частично зрение могат да имат ограничено зрително поле, било то поради ограничение в едното око или поради частично ограничение и в двете очи (двустранна хемианопсия), се препоръчва проектирането на средата (монтаж на елементи, обозначения и т.н.) да се извършва **най-малко** на база едно ограничено зрително поле, което се простира до 30° нагоре, 70° надолу и 45° надясно и наляво.

A2.36 Зрителна острота

Зрителната острота (т.е. колко ясно вижда човек) може да варира значително от човек на човек, както и между двете очи на един човек. Зрителната острота се измерва количествено чрез проверка на най-малкия предмет (напр. чрез стандартизирани очни табла), който човек може да различи от дадено разстояние и всяко око се изследва поотделно. Последните проучвания показват, че при възрастни хора (> 65 години), без патологични находки, средната зрителната острота е 10/10 (т.е. при 6м може да различи форми, които са с размери 1,75мм), докато при средното младо око е доста по-висока, около 1.2 до 1.8 десетична острота. **Слабо зрение** означава около 5/10, а в този случай лицето, в сравнение с друго със зрение 10/10, има същата способност да различи същите предмети само когато се приближи на половината разстояние.

Фигура 11. Минимален размер на шрифта в зависимост от разстоянието (напр. в случай на табели)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

По-конкретно, загубата на зрение се категоризира както следва:

- без загуба на зрението: $\geq 0,8$
- лека загуба на зрението: **0,8** до **0,3**
- умерена загуба на зрението: **0,3** до **0,125**
- тежка загуба на зрението: **0,125** до **0,05⁷**
- висока загуба на зрението: **0,05** до **0,02**
- пълна или почти пълна загуба на зрението (пълна слепота): **<0,02**

В зависимост от нивото на зрителна острота на даден човек, размерът на буквите в текста и разстоянието на човека от него, значително влияят върху способността и скоростта на четене на човека, в резултат на което има нужда от помощни средства (очила, лупи и т.н.) или и алтернативни невизуални решения.

Като се има предвид, че много хора проявяват лека или умерена острота, дори когато използват помощни средства, се препоръчва проектирането на средата (монтаж на елементи, табели и т.н.), да се извършва **най-малко** на база едно слабо зрение от порядъка на 0,5 (двойни размери и наполовина разстояния от тези, които се нуждае човек със зрение 10/10).

Като се има предвид, че някои хора проявяват тежка острота, дори когато използват помощни средства, се препоръчва, в допълнение към по-горната препоръка (за проектиране при зрение 5/10), да се осигури свободен подход на човека (на неговите очи) най-малко на 1/10 от нормалното разстояние.

⁷ Напр. трябва да се приближи на около 0,5м, за да различи това, което вижда един човек с 10/10 на 6м.

A2.3в Възприемане на яркостта - цветовия контраст

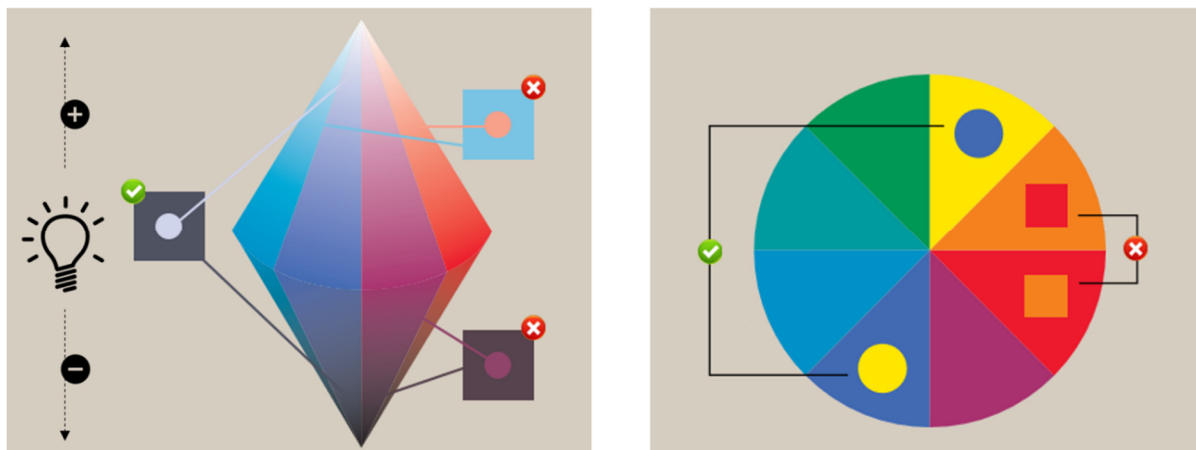
Друга особеност на зрението е способността да различава характеристики, при които контрастът (сивият нюанс) е по-различен. Различни тестове измерват чувствителността към контраста (англ. *contrast sensitivity*) и това е също толкова важно за оценката на качеството на зрението на човек, тъй като по различни причини от човек до човек може да се различава значително.

Следователно, правилните нива на цветовия контраст са особено важни за достъпността.

Увеличете максимално разликите в яркостта между цветовете на предния план и фона и избягвайте да използвате в съседство цветове с подобна яркост, дори и ако те се различават по наситеност или оттенък⁸ (виж примери на **Фигура 12**).

Избягвайте цветове, контрастиращи от съседните секции на кръг с нюанси (виж в дясната част на фигурата), когато цветовете не се контрастират силно по яркост.

Фигура 12. Увеличете максимално разликите в яркостта между предния план и фона

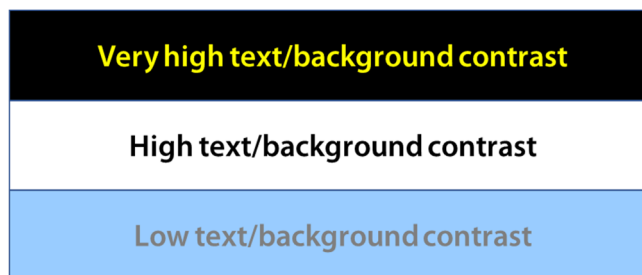

Текстът трябва да бъде създаден с възможно най-голям контраст. Проучванията показват, че много от възрастните читатели и читатели с частично зрение се улесняват повече, когато буквите са ярки (бели или бледо жълто) на тъмен фон (черен, тъмно син), отколкото, когато буквите са тъмни (например черни) на светъл фон (например бял). Въпреки това, традиционното черно върху бяло може да бъде естетически за предпочитане (виж пример на **Фигура 13**).

Препоръчва се да се използват контрастни съотношение поне по-големи от **4,5:1**, а още по-добре по-голямо **7:1**⁹.

⁸ Още примери: <https://www.canva.com/learn/contrasting-colors/>

⁹ Можете да изчислите контрастното съотношение (contrast ratio), с помощта на специални уреди (напр. <https://webaim.org/resources/contrastchecker/>)

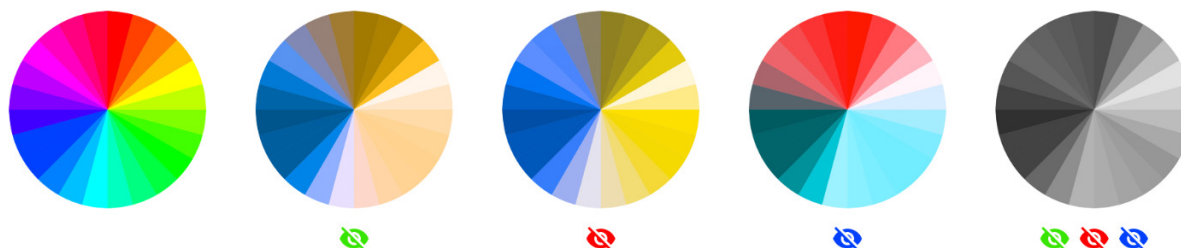

Фигура 13. Опитайте се да постигнете максимално възможния контраст между буквите и фона

A2.3г Възприемане на цветовете

Друго зрително разстройство, което обикновено е вродено, е недостигът на цветно зрение (със значително по-висока честота при мъжете, отколкото при жените), т.е. невъзможност за възприемане на цветовете. Дефицитът на цветно зрение има много проявления, в зависимост от цветовете (червено, зелено или синьо), които окото не може да види (далтонизъм):

- невъзможност да се различи червения цвят (протанопия) или зеления цвят (деутеранопия) и следователно, невъзможност да се разграничат тези два цвята - обичайни форми;
- невъзможност да се различи синия цвят (тританопия) и следователно, невъзможност да се разграничи синия цвят от жълтия - необичайна форма и
- невъзможност да се различи червеното, зеленото и синьото (пълна цветна слепота, т.е. черно-бяло зрение) - изключително рядка форма.

Фигура 14. От ляво на дясно: Нормално зрение, Деутеранопия, Протанопия, Тританопия, Дисхроматопсия

8 от 100 посетители могат да имат някаква форма на цветна слепота. Също така, при условия със слабо осветление човешкото око се затруднява или не е в състояние да разграничи цветовете, като при посочените по-горе разстройства. Затрудненията, както и умората на очите, могат да бъдат причинени и при условия на много ярко осветление.

Цветът не трябва да е единственият начин за предаване на информация или съобщения. Когато използвате цвят за да разграничите елементите, трябва да осигурите също така и допълнително разпознаване, което не се базира на цветовете. Например, цветовото разделяне на областите на картата не е достатъчно и ще трябва да използвате ясни граници, запълване с шарки и/или етикети, за да различите областите. Също така избягвайте следните цветови комбинации: зелено-червено, зелено-кафяво, синьо-лилаво, зелено-синьо, светло зелено-жълто, синьо-сиво, зелено-сиво, зелено-черно.

A3 Данни за потребители с увреден слух и глухи

Хората с увреден слух се разграничават главно на тежкочуващи хора и глухи хора:

- Тежкочуващ е този, който има затруднения да разбере речта само чрез слуха си, независимо дали носи слухов апарат или не. Те обаче разбират по-голямата част от речевата информация чрез слуха си. Увреждането на слуха в тези случаи е от 35dB - 69dB HL (едностранно или двустранно).
- Глух е този, който не разбира речта само чрез слуха си, независимо дали носи слухов апарат или не. Използва главно визуалния канал, за да разбере събеседниците си (четене по устни, жестомимичен език, писмен език). Загубата на слуха в тези случаи е от 70dB HL и нагоре (двустранно). "Предлингвистичните" глухи (т.е. тези, които са загубили слуха си преди 23 годишна възраст, в която се придобива основната структура на езика) имат различни характеристики от "постлингвистичните" глухи, които са изгубили слуха си на възраст, в която вече са овладели основните структури на говоримия език.

Тежкото чуване се среща при 10% от населението в световен мащаб, а основните видове са три.

- **Невросензорното увреждане на слуха** води до намаляване и изкривяване на звука, който навлиза в ухото, и затруднява доста разбирането на думите. Това се дължи на увреждане, причинено в кохлеята на ухото или нервните пътища, намиращи се между кохлеята и мозъка. В този случай се засяга силата и яснотата на думите и гласовете, които чува тежкочуващия.
- **Кондуктивната загуба на слуха** засяга външното и/или вътрешното ухо и създава усещането за намалено ниво на звука. Звукът среща препятствия при влизането в ухото, в резултат на което неговото ниво достига до мозъка намалено.
- **Комбинираното увреждане на слуха** представлява комбинация на невросензорното увреждане на слуха и кондуктивната загуба на слуха. Звукът, при влизане в ухото, но и по целия път, който следва, докато стигне до мозъка, може както да срещне препятствия, така и да се намали неговата сила.

По-конкретно, загубата на слуха се категоризира както следва:

- лека загуба на слуха: **15 до 30 dBHL**
- умерена загуба на слуха: **30 до 50dBHL**
- тежка загуба на слуха: **50 до 80dBHL**
- висока загуба на слуха: **80 до 100dBHL**
- пълна или почти пълна загуба на слуха (пълна глухота): **<100dBHL**

Звукът не трябва да е единственият начин за предаване на информация или съобщения. Когато използвате аудио съобщения и информация, ще трябва да предоставите и допълнителни начини за предаване чрез визуални канали.

При използване на аудио комуникация / информация, в случай на изкуствени звуци, акцентът трябва да се постави върху повишаване на качеството - **а не** на нивото - на звука, и като цяло да се стреми към максимално увеличаване на количествената връзка звук / реч - шум.

Б. ДОСТЪПЕН ЕКОМАРШРУТ

За целите на този Наръчник, „достъпен екомаршрут“ е маршрутът за пешеходци, включително лицата, използващи инвалидни колички, в естествена среда, с подходящи размери и наклони, без стъпала и препятствия, което осигурява безпрепятствено, безопасно и автономно движение на възможно най-голяма гама потребители.

Включва достъпни пътеки / маршрути и/или мостове, които преминават през или свързват помежду им достъпни зони, както и достъпни зони за почивка, маневриране, зони с изглед, забележителности (природни или създадени от човека), съоръжения (напр. наблюдателници, рецепции/ информационни центрове, зони за паркиране и др.), табели и др., създавайки така “верига” от достъпни инфраструктури и дейности, подходящи за всички, включително за хората с увреждания.

Предлага се да се проектират кратки достъпни екопътеки, с дължина около 2 км (*Министерство на околната среда и енергетиката-Гърция, 2017: 28*).

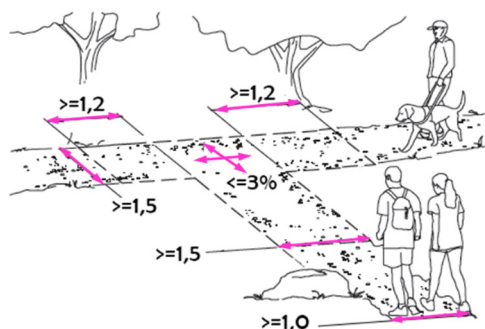
Насоките за проектиране на достъпни екопътеки, които следват, са предложения / препоръки в съответствие и/или в допълнение към институционалните задължения, произтичащи от съответното законодателство на двете държави, което следва да формира основата на всяко проектиране.

Б1 Пътеки

Б1.1 Характеристики на достъпните пътеки

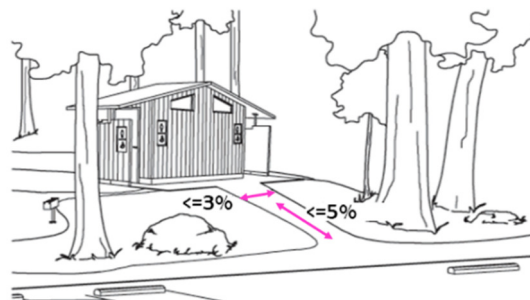
За достъпна се счита пътеката с:

- по протежението на маршрута с нетна ширина най-малко 1,50 m, така че да позволява успоредно движение на пешеходци и потребители на инвалидни колички и/или двама пешеходци (напр. незрящ човек и придружители), в идеалния случай 2,50 m и локално най-малко 1 m (при условие, че морфологията на земята локално не позволява осигуряването на ширина 1,50 m);
- по протежението на маршрута наклон, не по-голямо от 3-5%, с чести (напр. на всеки 10-15 m) междинни зони без наклон за почивка и до 7% локално (за участъци, които не надвишават 5 m);
- по протежението на маршрута максимален напречен наклон 2-3% и до 5% локално;
- гладка повърхност, без нива, непрекъсната, лека, стабилна (напр. добре стабилизирана почва) и нехлъзгаща се, уплътнена и дренирана;
- без препятствия от какъвто и да е характер (включително пролуки / издатини / дупки / канали) по цялото протежение на пътеката до височина най-малко 2,30 m (включително клони и табели).

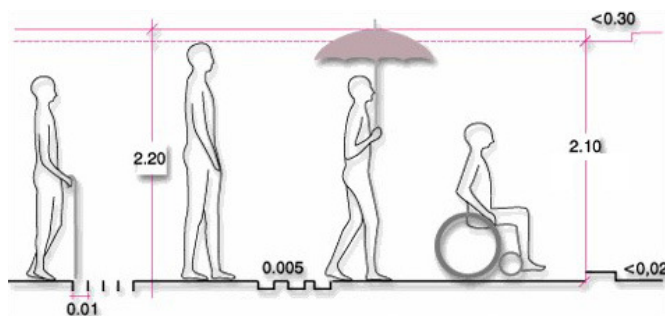
Фигура 15. Минимални ширини на пътеките (в метри)

Адаптация от източника: United States Department of Agriculture (2012: Fig. 135& 37)

Фигура 16. Минимални наклони на пътеките (в метри)

За да се осигури удобното успоредно преминаване на двама потребители на инвалидни колички от всякакъв вид (ръчни и/или електрически, които са с по-големи размери от ръчните), които се движат по пътеката в срещуположна посока, както и способността на потребителите на инвалидни колички да обръщат, ще трябва на всеки 100 м дължина на пътеката и на 5 м дължина да се оформя ширината на пътеката на 2,20 м (*Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 2017:28*).

Фигура 17. Свободна височина за преминаване и допустими неравности на настилната

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

Рохкава почва, като мека почва, пясък и т.н. са напълно неподходящи, а настилка от павета или чакъл не е препоръчителна за преминаване на инвалидни колички или хора с увреждания с проходилки.

За да се улесни движението и ориентацията на хората с увредено зрение и за да се предотврати преобръщане на потребителите на инвалидни колички или падането на лица, използващи патерици, да се монтира от двете страни на пътеката и по цялата ѝ дължина профили тип "бордюр" с височина около 10 см, изработен от дърво, камък и др.

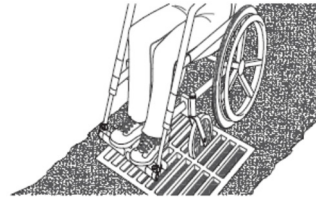
Поне едната страна на пътеката да се монтират дървени каменни и/или метални парапети (*Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 2017: 28*), с хоризонтална непрекъсната дръжка за улесняване на хората с двигателни увреждания и/или зрителни увреждания.

Препоръчва се дръжката да се постави на две височини (90 см и 70 см), така че да се обслужват едновременно и ниски хора, деца и т.н. В опасните точки парапетът ще трябва да бъде изграден с височина най-малко от 1,20 м.

Както "бордюра", така и парапетът продължават периметърно (от трите страни) на зоните за почивка и места с изглед, оставяйки - разбира се - свободна страна за достъп до тези зони от пътеката.

Ако са предвидени решетки за покриване на дупки (напр. дренажни канали), прътите, от които се състоят, не трябва да създават пролуки по-големи от 1 см от всяка страна, а завършващата им повърхност ще трябва да бъде на същото ниво с това на повърхността на пътеката.

Отворите трябва да се поставят перпендикулярно на потока на движение, за да се избегне колелата на инвалидните колички, белия бастун и други технически помощни средства за хора с увреждания да попаднат в капан.

Фигура 18. Неправилно поставяне на решетка

Източник: *United States Department of Agriculture (2012: Fig. 43)*

Също така се препоръчва те да бъдат поставени извън нетната ширина на пътеката.

Като цяло, трябва да се положат усилия за създаване на маршрут с описаните по-горе характеристики по отношение на всички важни точки (зони с гледка, за почивка, за отдих и т.н.) и по отношение на всякакви сгради, конструкции, механизми, оборудване и т.н.

Б1.2 Мостове

В случай че пътеката бъде свързана към съществуващи и/или нови мостове, се препоръчва:

- Мостът трябва да бъде с ширина най-малко 0,90-1,00 м (за съществуващ) или 1,50 м (за ново строителство), с желателни максимални наклони от 5% - и не по-големи от 7% по дължина до 5 м - и парапети от двете страни.
- Ако повърхността на моста е от дърво, пролуките (фугите) между дъските не трябва да надвишават 1 см.
- Свързването на пътеката/моста трябва да бъде направено с рампа с максимален наклон 5% с парапети от двете страни. Не трябва да има никаква разлика във височината между края на рампата и пътеката.

Б1.3 Значението от поддръжка на пътеките

От особено значение е редовната поддръжка на пътеките, която трябва да включва най-малко:

- Почистване на пътеката чрез премахване/ отстраняване на боклуци, отломки и растителност, като премахване на паднали дървета или счупени клони, премахване на трева, премахване на донесени материали (чакъл, камъни и др.).
- Поддръжка/ ремонт на повърхността на пътеката, като например "запълване" на широки дупки/ фуги, изграждане на подпорни стени или конструкции за заграждане на повърхностния слой (напр. "бордюр") на пътеката.
- Извършване на инспекции за ерозия и дренаж, като например изграждане/ ремонт на дренажната система или канализацията.

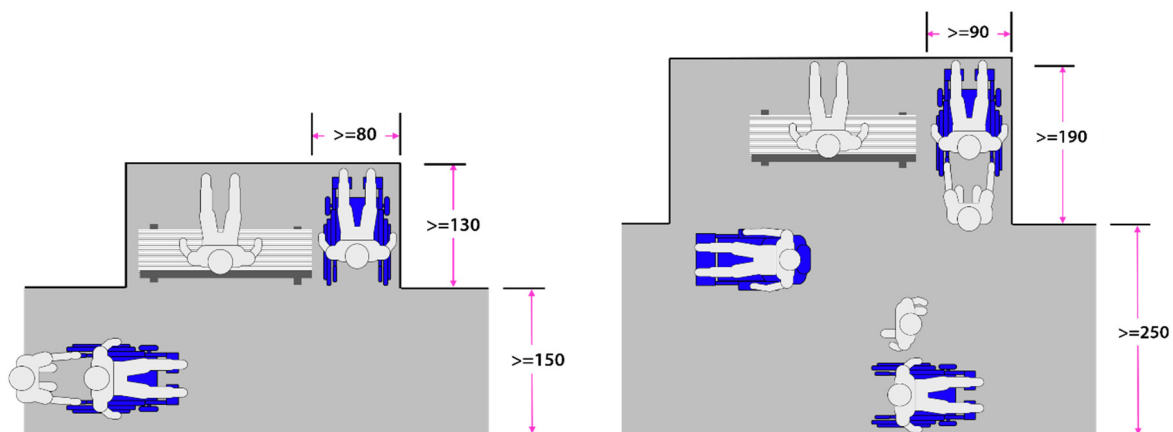
- Ремонт или подмяна на повредени или вандализирани пътеки или части от конструкции, включително части от мостове, информационни павилиони, огради и парапети, пейки, табели и др.

Б2 Зони за почивка

На всеки 100 до 200 м дължина достъпна пътека, извън нетната ширина на пътеката и в продължение на нея, се оформят зони за почивка за потребителите на маршрута.

В случай на изграждане на зони за почивка, предназначени за спиране на ползватели на инвалидни колички успоредно с посоката на движение, извън нетната ширина на пътеката и в продължение на нея, се препоръчва да се осигури свободно пространство с дължина от 1,30-1,60м¹⁰ и ширина 0,8м минимум, с непрекъснат, гладък и стабилен под и наклон във всяка посока до 2%.

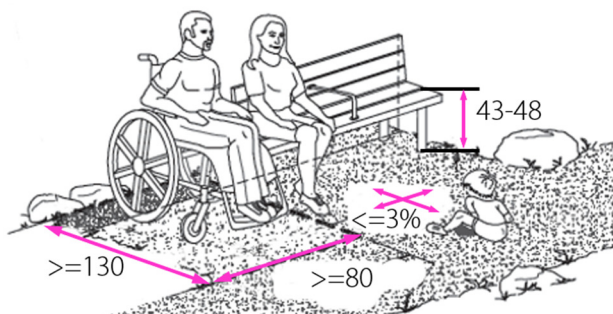
Въпреки това, когато е възможно, се препоръчва изграждането на зони за почивка с по-големи от гореспоменатите размери, предназначени за всички потребители, включително потребителите на инвалидни колички, извън нетната ширина на пътеката и в продължение на нея, които трябва да бъдат оборудвани с конвенционални места за сядане за всички потребители на пътеки и ще имат в близост до конвенционалното място за сядане и свободно пространство с размери най-малко 0.8x1.3м, за спиране на потребител на инвалидна количка.

Фигура 19. Минимални (отляво) и идеални (отдясно) размери на зоните за почивка по протежение на пътеките

Конвенционалните места за сядане (пейки) се препоръчва да са с височина 43-48 см и да имат облегалка по цялата дължина и облегалки за ръце в двата края или поне една облегалка за ръце в единия край и/или в средата им, за да улеснят хората, които имат затруднения да седнат или да станат.

¹⁰ Предвид, че за спирането на инвалидна количка в ниша, успоредна на посоката на движение, изисква допълнителна дължина от 1,30 м, допълнително място за маневриране с дължина около 0,30 м (виж ADA Accessibility Guidelines –ADAAG, Appendix A to Part 1191, 4.2 Space Allowance and Reach Ranges).

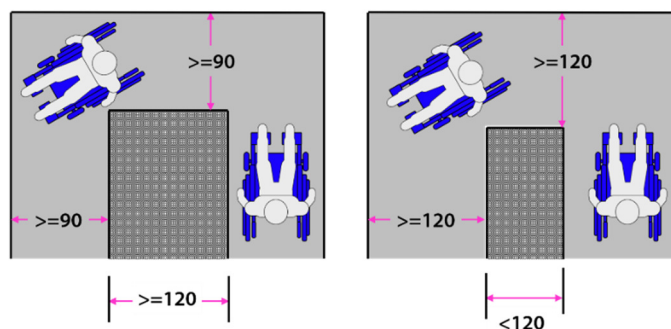
Фигура 20. Минимални наклони и размери на зоните за почивка по протежение на пътеките

Б3 Зони за маневриране

За пълно завъртане на място на потребител на инвалидна количка, когато не е възможно да се осигури идеална за всички повърхност с диаметър над 2,50 м, е желателно да има свободно пространство с диаметър 1,80 м и във всеки случай най-малко диаметър 1,5 м.

Зоните за почивка и маневриране могат да се припокриват, при условие че ще се осигури горепосоченото необходимо свободно пространство за маневриране и наклонът на земята не надвишава 2% във всяка посока.

В случай, че потребител на инвалидна количка завива около едно „препятствие“, минималната ширина на свободното пространство за преминаване зависи от размера на „препятствието“.

Фигура 21. Минимални изисквани размери за завъртане на потребител на инвалидна количка около препятствие

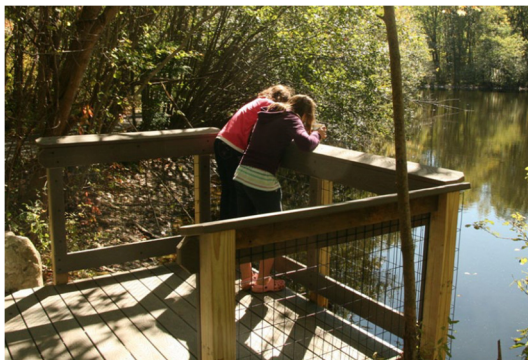
Източник: Министерство на регионалното развитие и благоустройството - БЪЛГАРИЯ (2009)

Б4 Зони с изглед

На интересни места с красива гледка могат да се създадат, извън достъпната пътека и в контакт с нея, достъпни зони с изглед с непрекъсната, гладка, стабилна и неплъзгаща се настилка, с максимален наклон до 2% във всяка посока, на същото ниво с пътеката или свързани с нея с рампа с максимален наклон 5%.

На местата с изглед ще се осигурява задължително свободно пространство с минимални размери от 0,80мх 1,30м, за да може да спре потребител на инвалидна количка, както и пространство с диаметър най-малко 1,50 м (желателно 1,80 м) за да може потребителя на инвалидна количка да се обърне. Около местата с изглед ще има парапет с височина най-малко

0,90м. За изграждането на парапета се препоръчва да се използват материали, които позволяват на човек в инвалидна количка и/или на човек с малък ръст да виждат.

Фигура 22. Място с изглед, Habitat Education Center & Wildlife Sanctuary, САЩ
Източник: Gertz Lucy, Weinreb Stu, Scopinich Kris, Clayton Gary, Berrier Jerry, Charlson Kim, к.а. (2016)

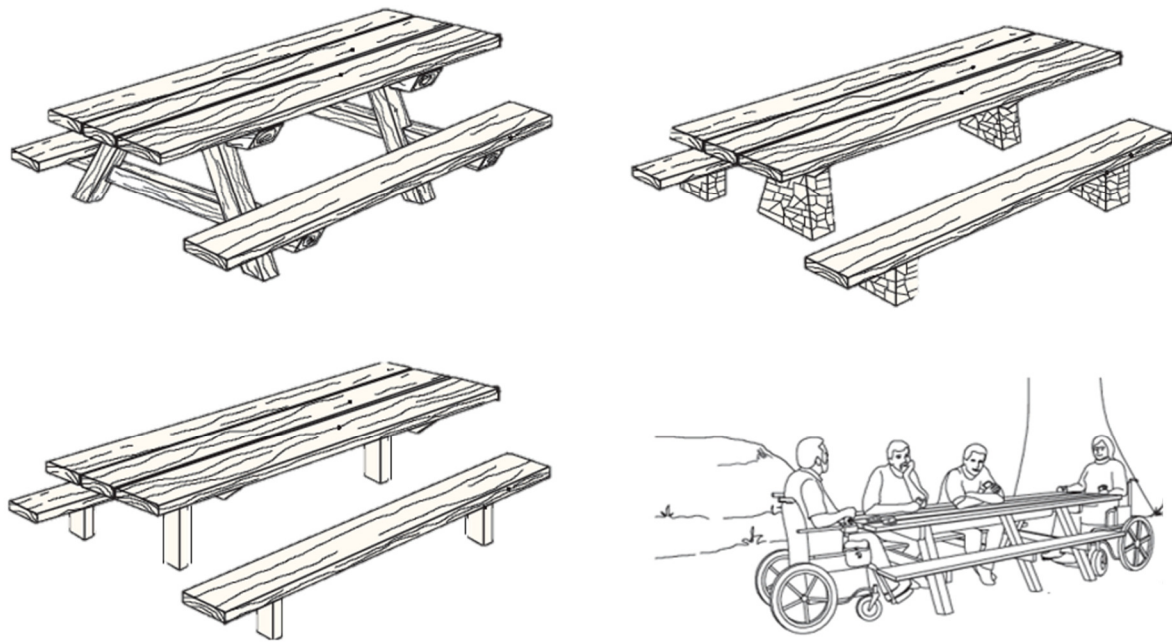
Б5 Зони за отдих

Зоните за отдих, за да бъдат използвани от хора с увреждания, трябва да бъдат свързани към достъпния екомаршрут с достъпни пътеки (виж раздел „Б1.1 ”) и да се осигури достъп на потребителите на инвалидни колички до възможно най-голяма част от тяхната площ. В достъпните им участъци наклонът не трябва да надвишава 2% във всички посоки, а повърхността, поне на тези участъци, трябва да е равна без нива, непрекъсната, гладка, стабилна (например твърда почва) и нехлъзгаща се, добре уплътнена и дренирана, без никакви препятствия (включително пролуки / издатини / дупки / канали / клони и др.) и най-малко до 2,30 м височина. Всяко оборудване (маси за пикник, места за сядане/ пейки, водоснабдяване и др.), предвидено в зоните за отдих, също трябва да бъде достъпно за всички (виж раздел „Б6 ”).

Б6 Оборудване

Всяко оборудване, което може да бъде монтирано в зоните за почивка / с изглед/ отдих и/или паркиране, трябва да бъде достъпно и да може да бъде открито и използвано от всички потребители. Достъпни на еднакво ниво пътеки (виж раздел „Б1.1 ”) ще свържат мястото, където се намира оборудването с основния маршрут.

При монтаж на пикник маси, всяка от тях трябва да има най-малко едно място за потребител на инвалидна количка. Това означава, че под повърхността на масата трябва да се предвиди свободно пространство с размери 0,80X0,75X0,50 м (ширина x височина x дълбочина), без фуги, което позволява безпрепятствен достъп на потребителя на инвалидната количка до нея.

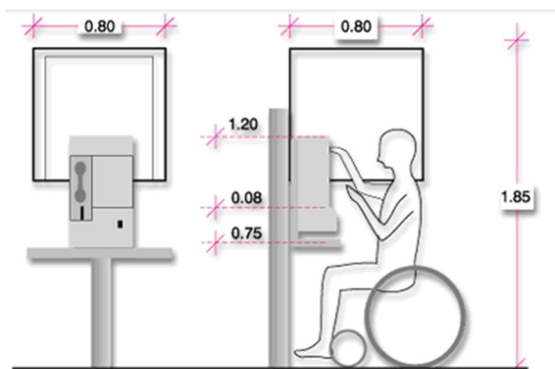
Фигура 24. Дизайн на пикник маси с места за хора с инвалидна количка

Източник: United States Department of Agriculture (2012: Fig. 83-84 и 78)

Възможно е на паркингите да се поставят контейнери за боклук. Това става само когато има осигурено събиране на боклука от Оперативния орган (Служба по горите, Орган за управление, Община или друг орган). Често тази опция не е достъпна, така че и в този случай би било уместно да се поставят дискретни табели с правилата на поведение, насърчавайки посетителите да вземат със себе си своя боклук, когато напускат. Поставянето на контейнери за боклук по протежението на пътеките е забранено (Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 2017:28).

Ако се поставят кошчета за боклук, те трябва да бъдат поставени на такова място (достъпно за хора на инвалидна количка, със свободно място пред кошчето най-малко 1,50x 1,50м и лесно откриваеми от хора с увредено зрение) и на такава височина, че отвора за изхвърляне на боклука да бъде достъпен за хора на инвалидна количка (препоръчително разстояние на отвора от земята 0,90-1,20м).

Инсталирането на телефонно оборудване за обществено ползване, включително телефоните за спешни случаи, трябва да съответства на националните спецификации и достъпно за хора на инвалидна количка, да поддържа настройка за регулиране силата на звука (volume) и, ако е възможно, да се придружава от инсталирани телефони за глухи.

Фигура 23. Размери на телефонното оборудване, достъпно за хора с инвалидна количка

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция (1997)

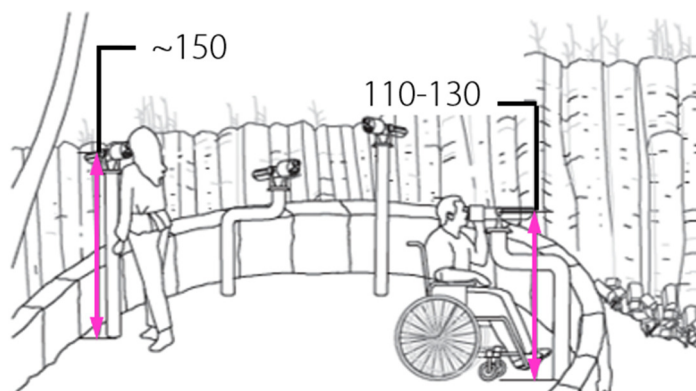
Всяко осигуряване на чешма или друго водоснабдяване също трябва да обслужва и хора на инвалидна количка и се препоръчва да има достъпно обозначение с информация за качеството на водата.

Фигура 26. Пример на чешма, подходяща за всеки

Източник: United States Department of Agriculture (2012: Fig. 33)

Като цяло поставянето на механизми за управление, така че те да бъдат достъпни за хора на инвалидна количка, трябва да бъде в зона от 0,90-1,20 м от земята/ пода, с предвидено свободно място под повърхностите за краката на потребителя с размери 0,80x0,75x0,50м (ширина X височина X дълбочина). Всички телескопи, перископи и др., трябва да бъдат монтирани и на височина 1,10-1,30м от земята/ пода, подходяща за хора на инвалидна количка.

Фигура 27. Пример за перископи за хора с инвалидна количка

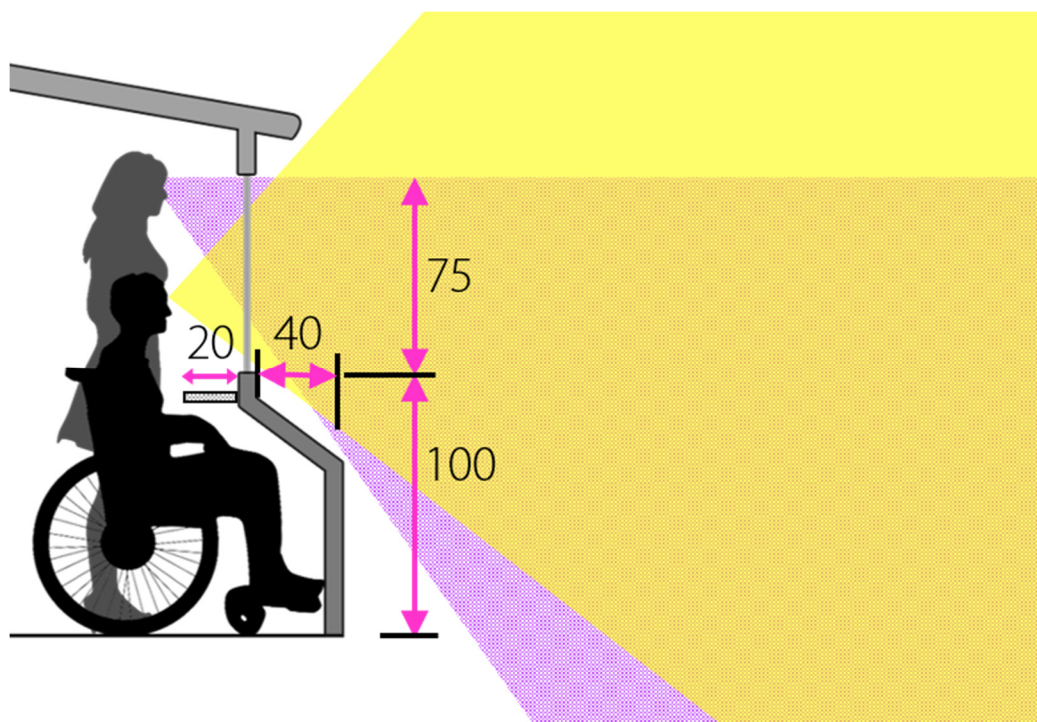
Адаптация от източника: United States Department of Agriculture (2012: Fig. 97)

В. СЪОРЪЖЕНИЯ

В1 Наблюдателници

Достъпът до наблюдателница трябва да се извършва през достъпна пътека (виж раздел „Б1.1”), с еднакво ниво или рампа с максимален наклон от 5%. Достъп, единствено през стълбища, прави всяка наблюдателница недостъпна за значителна част от посетителите с намалена подвижност. Входът трябва да бъде с минимална нетна ширина 0,90м, за да се осигури лесното влизане на потребителите на инвалидни колички v.

Във вътрешността на наблюдателницата трябва да се осигури безпрепятственото движение и маневриране на потребителите на инвалидни колички, които трябва да имат достъп до стената за наблюдение, без да бъдат възпрепятствани от фиксирани седалки или нива. Най-малко едно място за наблюдение (желателно е две места) трябва да бъде подходящо обособено и да има ниша с подходящи размери, за да се разположат предните колела на инвалидната количка (виж **Фигура 24**).

Фигура 24. Достъпни места за наблюдение

Адаптация от източника: ShanksBob, BirdObserversClubofAustralia (1998)

В2 Рецепции и информационни/ осведомителни центрове

Достъпът до рецепцията - центъра за осведомяване/ информиране трябва да се извършва през пътеката чрез еднакво ниво или рампа с максимален наклон от 5%.

Що се отнася до отделните помещения и компоненти на рецепцията-информационния център, те трябва да бъдат проектирани в съответствие с националните стандарти за достъпност на

сгради с публично/ обществено ползване за всяка държава (виж «Увод», раздел „Б. ОСНОВНА РАМКА ЗА ДОСТЪПНОСТ НА СТРАНИТЕ ПО ПРОГРАМАТА“).

По-долу, в резюме, се посочват показателно, но не ограничаващо, някои от основните обстоятелства, които трябва да бъдат взети под внимание, за да се осигури достъпност за всички:

- Достъпна пътека да свързва центъра с маршрута и останалите съоръжения.
- Входът трябва да се вижда ясно, да бъде на едно ниво с пътеката или да има рампа с максимален наклон от 5%, която завършва на хоризонтална площадка с размери най-малко 1,50 x 1,50м. Препоръчва се да се предвиди навес. Минималната нетна ширина на входа трябва да позволява на потребителя на инвалидна количка да влезе, т.е. да бъде поне 0,90м.
 - Ако входната врата е с две крила, поне едното ѝ крило да бъде с ширина от 0,90м.
 - Ако входната врата е стъклена, тогава стъклените повърхности трябва да бъдат обозначени с лепящи се ленти или по всякакъв друг начин, за да се предотвратят злополуки с хора с увредено зрение.
- Коридорите вътре в сградата трябва да имат минимална нетна ширина 0,90м и поне 1,20 м, ако има врати по своето протежение. За ширини на коридори по-малки от 1,50м трябва да се предвидят зони за маневриране на потребители с инвалидна количка (диаметър 1,50м.).
- Вътрешните врати трябва да са с минимална нетна ширина 0,90м и да имат съответни обозначителни табели с надпис, посочващ за какво се използват помещенията, както с конвенционално писмо, така и с Брайлово писмо.
- Ако има етаж, трябва да се осигури, успоредно със стълбите, вертикален достъп на хората с увреждания и достъпен асансьор или лифт.
 - Достъпен асансьор, означава асансьор с нетен размер на кабината от 1,10x1,40м, с врата с минимална нетна ширина от 0,80м, монтирана от към малката страна, релефни бутони и с брайлов формат, с визуално и звуково съобщаване на етажите и свободно пространство за маневриране с размери най-малко 1,50x1,50м в коридора пред вратата на кабината.
 - Под достъпен лифт се разбира платформа за вертикално движение или по стълбището, с размери на платформата най-малко 0,80x1,30м, със свободно пространство за маневриране с размери най-малко 1,50x1,50м в точките за вход и изход на платформата в коридора, сертифициран по СЕ.
 - Съществуващите стълбища трябва да имат контрастни ленти в края на стъпалата, непрекъснат двоен парапет на препоръчителни височини 0,90 и 0,75 м от пода от двете страни на стълбището, който ще продължава на стълбищните площадки и ще се издава с 0,30 м в началото и края на стълбите.
- Трябва да се обърне специално внимание на оцветяването на структурни и архитектурни елементи (напр. цветови контрасти на крилата на вратите / касите, стените / пода и др.) и осветяването на помещенията, за да се улеснят хората с увредено зрение.
- Антихлъзгаща настилка, избягва се мокет.

- Обозначаване на стъклени повърхности.
- Обозначаване на изпъкналости с тактилна подова индикация, така че да бъдат открити от белия бастун на незрящите лица.

Същевременно трябва да се обърне внимание и на следното:

- Всички изложбени зали трябва да са достъпни за всички. Експонатите трябва да бъдат поставени на височина, която позволява приближаването и разглеждането на експонатите от човек на инвалидна количка, а информационните табели трябва да съдържат обикновен и лесен за разбиране текст и да са изписани и с брайлово писмо.
- Табелите с Брайлово писмо трябва да бъдат разположени на височина, подходяща за палпиране от хора с увредено зрение. Същевременно, трябва да бъдат предвидени релефни експонати и/или карти, за които ще се позволява палпиране от незрящи лица.
- Изданията на информационните материали трябва да са налични в достъпни формати (напр. Брайлово писмо, голям шрифт, easy-to-read формат¹¹, релефни карти, DVDs със субтитри или жестомимичен превод, компактдискове и др.).
- Всеки уебсайт трябва да отговаря на международните стандарти за достъпност. Препоръчва се съответствие с *Насоките за достъпност на уеб съдържанието* (англ. *WebContentAccessibilityGuidelines*), версия 2.0 или по-нова на международната организация World Wide Web Consortium (W3C), най-малко на средно "AA" ниво на достъпност (желателно е съответствие на най-високо "AAA" ниво на достъпност).
- ИТ-приложенията също трябва да бъдат достъпни за хора с увреждания.
- Всякакви екскурзоводски програми и прожекции трябва да отговарят на всички нужди (напр. Да се предвижда екскурзоводска обиколка с жестомимичен превод или субтитри съответно, аудио екскурзоводско обслужване за незрящи и др.).
- Да се допуска влизането на кучета-помощници.
- Персоналът трябва да бъде обучен в основните принципи на комуникация и общуване/обслужване на хора с увреждания.

В3 Зони за паркиране

Зоните за паркиране, по отношение на размерите на техните отделни компоненти и техните маркировки, се проектират в съответствие със съответните национални стандарти за достъпност на всяка страна.

Въпреки това, в допълнение към конвенционалните места за паркиране на хора с увреждания, се препоръчва да се осигурят и места за паркиране (най-малко едно място) за VAN автомобили или превозни средства с достъп на инвалидни колички от задната страна, с минимални изисквани размери 4,50мХ6,60м.

¹¹ Терминът "easy-to-read" се отнася до текст с опростен речник и синтаксис, който се разбира от всички, включително от хората с умствени / когнитивни увреждания. За изготвянето на текстове в този формат виж "Information for all - European standards for making information easy to read and understand", налично на https://easy-to-read.eu/wp-content/uploads/2014/12/EN_Information_for_all.pdf

Препоръчва се зоните за паркиране да бъдат разположени възможно най-близо (не повече от 50 м) в началото и/или края на екомаршрута, до рецепцията, информационния/ осведомителния център или всяка друга зона, която обслужват.

Достъпна пътека трябва да свързва достъпните зони за паркиране с началото и/или края на екомаршрута и/или съоръженията, разположени близо до тях (рецепция, информационни/ осведомителни павилиони, обществени тоалетни и др.).

В3 Автобусни спирки

В случай, че началните/ крайни точки на достъпен екомаршрут, центровете за обслужване / рецепциите и другите съоръжения се обслужват от автобуси, препоръчва се както използваните транспортни средства (автобуси), така и съответните спирки да бъдат достъпни.

Спирките трябва да са възможно най-близо до точките, които обслужват, да се свързват с тях по достъпна пътека, да имат навес, да позволяват на потребителите на инвалидни колички да имат достъп до тях (например, ако се намират на тротоар, той да има рампи и подходяща ширина и височина, за да се улеснява качването/слизването) и да имат поне едно място с минимални размери от 0,80x1,30м за спирането на потребител с инвалидна количка под навеса, да са лесно разпознаваема от хора с увредено зрение (напр. да имат ярко оцветени елементи, настилка с тактилна индикация за незрящи и т.н.). Препоръчва се всички окачени разписания да бъдат написани и на брайлово писмо или да бъде възможно тяхното съобщаване на пътниците чрез аудио ИТ-приложения.

В3 Обществени тоалетни

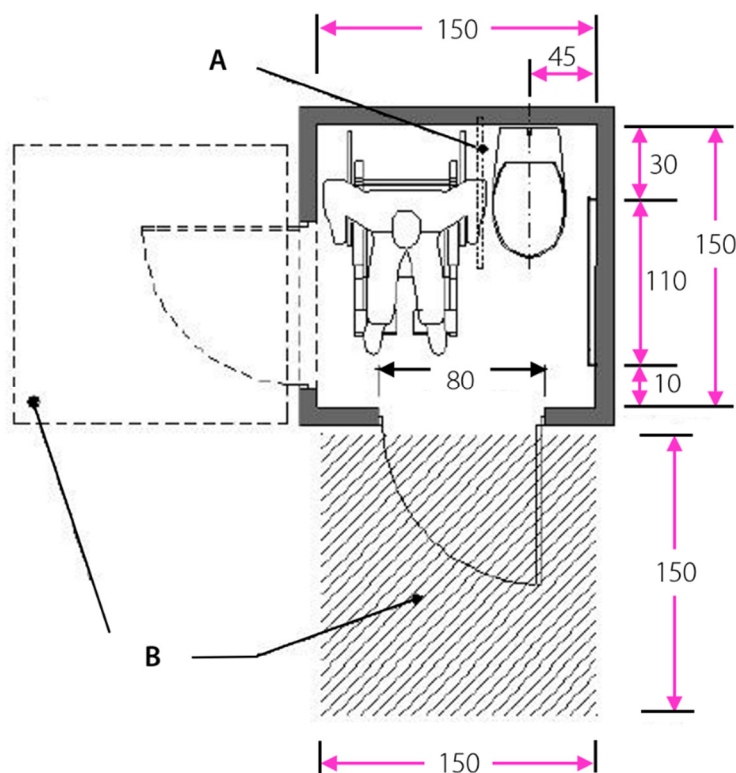
Тоалетните могат да бъдат разположени при рецепцията/информационния център, при наблюдателницата и/или в независима достъпна сградна инфраструктура. Във всеки случай, достъпна пътека трябва да води до тоалетните. За да бъдат достъпни, тоалетните трябва да имат достатъчно място, за да може потребителят на инвалидна количка да маневрира, а умивалникът трябва да бъде вътре или извън кабината. Ако зоната за маневриране и умивалникът са отвън, тогава пред вратата на тоалетната трябва да има свободно пространство за маневриране с минимални размери 1,50x1,50м или с диаметър 1,50м. Ако помещението за маневриране и умивалникът са разположени в кабината, тогава трябва да се осигури свободно пространство за маневриране с диаметър 1,50м или 1,50 x 1,50м вътре в кабината.

Във всеки един случай се препоръчва:

- Вратата трябва да има минимална нетна ширина 0,80м и да се отваря навън.
- От едната страна на тоалетната чиния, от която потребителят на инвалидната количка ще се доближава до нея, трябва да има свободно пространство поне 0,90м. В това свободно пространство няма да се поставя нищо - дори кошче за боклук.
- От двете страни на тоалетната чиния трябва да има дръжки, от които едната, от страната на приближаване на потребителя на инвалидната количка, да бъде сгъваема. Дължините и височините за монтаж на ръкохватките се определят от националните стандарти на двете страни.

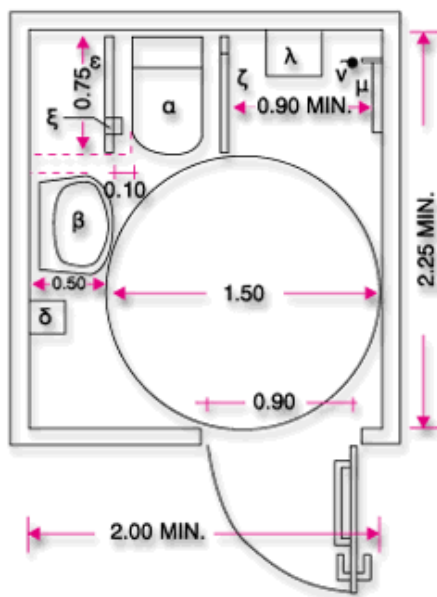
- Умивалникът, предназначен за използване от човек в инвалидна количка, не трябва да има „конзола“, а долната му повърхност трябва да е на височина повече от 0,70м над пода.
- Огледалото трябва да е наклонено или ли поставено, така че долната му страна да допира горната повърхност на умивалника.
- Освен знака за тоалетна, вратата трябва да има и релефна маркировка с *Международния символ за достъп* (виж раздел “ГЗ”), поставен върху съседната от нея стена, на височина 1,40-1,60м от пода.
- Да бъдат предвидени закачалки, монтирани на две височини от 1,20 и 1,80м от пода.

Като цяло, за предпочитане е да се предвиди умивалник вътре в тоалетната, предвид факта, че от хигиенна гледна точка служи по-добре на хората с двигателни увреждания и/или хронични заболявания. Във всеки един случай, решението, което се прилага трябва да е съвместимо с националните стандарти на всяка страна.

Фигура 29. Тоалетна с външна зона за маневри и умивалник (размери в метри)

Възпроизведено от източник: Министерство на регионалното развитие и благоустройството - БЪЛГАРИЯ (2009)

- а = тоалетна чиния
б = умивалник
в = огледало
г = дозатор за хартиени кърпи за ръце или система за сушене на ръце
д = хоризонтална дръжка
е = сгъваема дръжка
ж = вертикална дръжка
з = система за наклон
и = плавно падаща седалка (ако има и душ)
й = място за душ батерия, дръжка, сапунерка
к = сифон
л = държач за тоалетна хартия

Фигура 30. Тоалетна с вътрешна зона за маневри и умивалник (размери в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция (1997)

Г. МАРКИРОВКА

Терминът „маркировка“ се отнася до всички съобщения и информация, поставени в среда, за да се улесни ориентацията, намирането на маршрут, осведомяването и безопасното движение на неговите потребители, като табели, карти, светлинни и звукови сигнали, отличаващи се по цвят и/или текстура материали, модели и т.н. В зависимост от позицията и формата си те са на стълбове, на земята, на стени, окачени и т.н., както и писмени, светлинни, релефни, аудио и др.

В зависимост от функцията си (главно за табели) са:

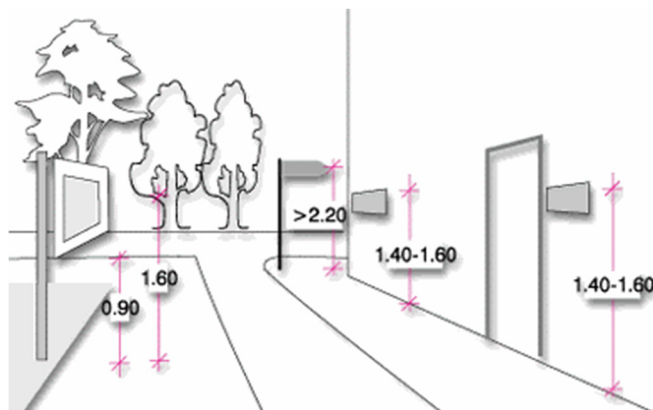
- **указателни:** стрелки, показващи към конкретно съоръжение,
- **с наименование:** за разпознаването на местност/ маршрут,
- **описателни:** осведомява за естеството на съоръжението (достъпен вход, дамска тоалетна, зона за паркиране и т.н.),
- **ориентация:** проект или чертеж с изглед отгоре или модел,
- **информационна/ насочваща:** предоставя информация и/или инструкции за местоположението/ съоръжението,
- **предупредителна/ регулираща:** сигнализира при доближаване до опасни места или функциониращи забранени или частни зони и т.н.

Г1 Общо

Като цяло трябва да се отбележи, че повтарящата се маркировка, отнасяща се до определена информация трябва винаги да се показва по един и същи начин, така че да бъде лесно

разпознаваема. Трябва да се избягват множеството знаци, обширни текстове, комбинация или поставяне на рекламни табели с информационни табели, тъй като причиняват объркване.

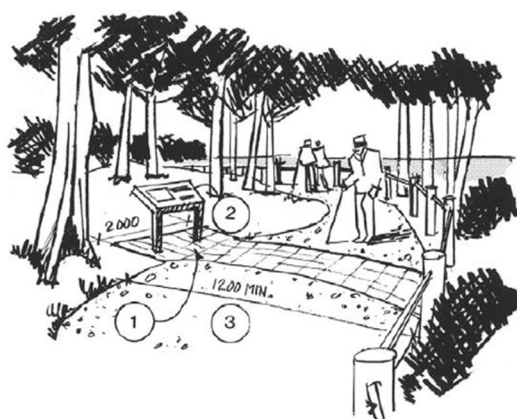
Трябва да се обърне внимание на начина на поставяне и избора на местоположението на табелите, така че те да не се превърнат в пречка или да представляват заплаха за определени категории хора, като пречка за хора с инвалидна количка и/или опасност за хора с увредено зрение (*Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 1997: глава 6*).

Фигура 31. Позиция на знака (размери в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - ГЪРЦИЯ (1997)

В същото време обаче те трябва да бъдат разпознаваеми от всички потребители и да се осигурява техния достъп/ доближаване до табелите (например свързване с основния маршрут с достъпни пътеки, върху повърхности, подобни на тези на пътеките и т.н.). Пред табелите трябва да се предвиди свободно пространство с диаметър 1,50м или с размери 1,50x 1,50м, където е необходимо, за да се помогне на потребителите на инвалидни колички да се приблизят до нея (виж [Фигура 32](#)).

(1) = повърхност с различна текстура, показваща наличието на табела или нещо интересно

(2) = табела

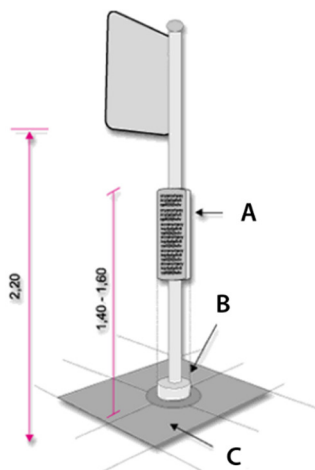
(3) = минимална ширина на пътека (*Забележка: за целите на този наръчник се препоръчва минималната ширина да е 1,50м, а не 1,20м, както е изобразено на фигурата*)

Фигура 32. Пример за поставяне на табели (в милиметри)

Източник: Commission de la Capitale Nationale, Canada (2010)

За да бъдат разпознаваеми табелите от хора с увредено зрение, те трябва да бъдат тактилни, тоест релефни или с брайлово писмо, за да обслужват незрящите хора и/или обемни букви, подходящи цветове и голям цветов контраст за хора с частична загуба на зрението (виж раздели „A2.36“, „A2.3в“ и „A2.3г“). Повърхностите на табелите трябва да са неотразяващи (матови), от непрозрачен материал и с голям цветов контраст спрямо заобикалящата среда. Трябва да са добре осветени, но без светлинни източници зад тях.

Особено в случаите на тактилни табели, трябва да се обърне специално внимание, така че повърхността на табелата да е гладка, без изпъкналости. Например: винтове, гайки /, пирони и т.н., които фиксират табелата към стойката, не трябва да стърчат и да причиняват наранявания при допир. Препоръчва се тактилните табели, поставени на стена или върху стълбове, да се поставят на височина, която улеснява докосването им (препоръчителна височина за поставяне на табела е 1,40-1,60м от земята) и да имат релефни букви и символи, с дебелина от 1,00 - 1,50мм. (виж **Фигура 33**).

- (A) = Релефен надпис / надпис с Брайлов формат
- (B) = Информационна база с тактилна индикация на земята
- (C) = Предупреждение за препятствие

Фигура 33. Поставяне на тактилни знаци (размери в метри)

Източник: Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция (1997)

Препоръчва се използването на стандартни шрифтове с ясно четливи символи с главни или малки букви, без извивки (англ. *sansserif*). Arial, Verdana, Helvetica са добър избор. Не трябва да се използват сложни или декоративни шрифтове, шрифтове с извивки, като Times New Roman, нито шрифтове тип ръкописни (European Blind Union, 2016:6). Височината на буквите за табелите в закрити помещения не трябва да бъде по-малка от 15мм. При външните табели тя не трябва да бъде по-малка от 100мм (възможност за прочит на разстояние от 3,00м). Като цяло, размерът на буквите и символите се определя от разстоянието, което се изисква, за да бъдат четливи и разбираеми (Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 1997: глава 6 - виж **Фигура 11**).

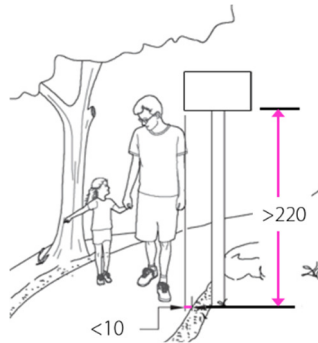
Винаги е препоръчително да се използва тактилен текст заедно с използването на пиктограми, предвид това, че хората с увредено зрение не винаги могат да разпознават и разбират лесно тактилни пиктограми. Трябва да се отбележи, че аудио сигнализацията/ информацията трябва винаги да се комбинира със съответната визуална информация, за да бъде разпознаваема и от глухи хора. Хората с когнитивни/ умствени увреждания се улесняват от табели, които използват прости и разбираеми пиктограми и ярки цветове, които обаче - както бе споменато по-горе - винаги трябва да бъдат придружени от прост, сбит и лесно разбираем текст, за да се задоволят нуждите на други групи потребители на маршрута (напр. хора с увредено зрение).

Г2 Насочваща маркировка

Указателната табела може да показва посоката, местоположението или уведомяване (постоянно или временно) и включва главно табели, поставени на пътни кръстовища, пътеки, маршрути, с цел да ориентират и насочват лесно и просто посетителя към отделните елементи на района и за да улеснят обиколката му в него. Указателните табели трябва да бъдат изработени от материали

и цветове, посочени в националното законодателство на всяка страна. Трябва да се обърне внимание на яркия цветови контраст между текста/ символите/ пиктограмите и фона.

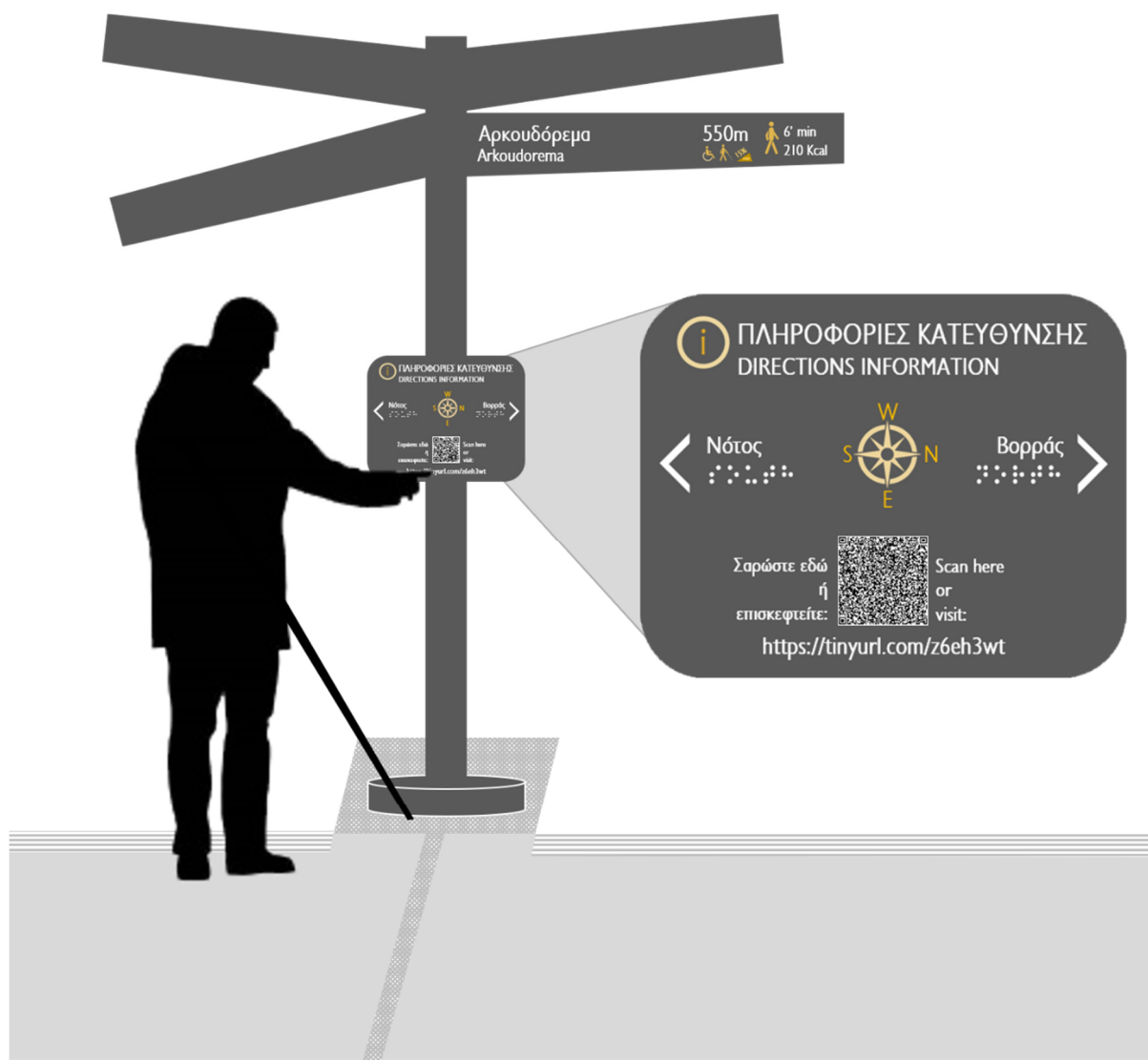
Указателните табели трябва да бъдат поставени извън нетната ширина на пътеката, но на места, които лесно се откриват от хора с увредено зрение. Като цяло, указателните табели трябва да бъдат поставени перпендикулярно на посоката на движение на пътеката и да обслужват и двете посоки. Едно ориентировъчно разстоянието между табелите може да бъде 70м, но разбира се и по-голямо или по-малко разстояние, преценява се на място, в зависимост от хода на маршрута, гъстотата на растителността, пресичането с други пътеки и т.н. (*Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, 2017:5*).

Фигура 34. Поставяне на указателни табели (размери в метри)

Адаптация от източника: United States Department of Agriculture (2012: Fig. 45)

Тактилните табели трябва да се повтарят, задължително, когато има промяна на посоката или където може да възникне съмнение относно избора на желания маршрут. Понякога върху повърхността на пътеката, пред обозначителната табела, се поставя плоча, лесно разпознаваема с белия бастун за незрящи хора, за да покаже на незрящия човек съществуването на табела. Други техники включват прекъсване на „бордюра“ на пътеката от двете страни на мястото на тактилната табела (например 0,50м преди и 0,50м след нея) или промяна на „бордюра“ на мястото на тактилната табела (напр. чрез използване на различно напречно сечение на същия материал като този на "бордюра", като напречно сечение със същата ширина / дълбочина, но с по-голяма височина).

Фигура 35. Пример за достъпна указателна маркировка, с тактилна табела и допълнително планиране за незрящи хора¹²

ГЗ Табели за достъпност

По екомаршрутите, определени като достъпни, трябва да се поставят табели, както указателни, така и информационни, по протежението на пътеките, но също така и в зоните на съоръженията и при всички закрити пространства (напр. информационен център), които ще отговарят на нуждите и ще бъдат достъпни за всички потенциални потребители, включително хората с увреждания. Трябва да се отбележи, че за останалите граждани наличието на табели и предоставянето на информация допринася за тяхната по-добра осведоменост, ориентация и

¹² Тактилната табела предоставя на незрящите хора същата информация за посоката, която предоставя на зрящите хора, напр. чрез текст (text) на QR код, така че потребителите чрез мобилен телефон (без интернет връзка) да имат достъп до съобщението „С лице към този знак, тръгнете по пътеката вдясно (на север) за Аркудорема. Разстояние 550 м, приблизително 6 минути при нормална скорост на ходене (210 калории), достъпно за хора с инвалидна количка, с водач за незрящи. Facing this sign, to the right (to the north) begins a path to Arkoudorema. Distance 550m, approximately 6 minutes at normal walking speed (210 calories), accessible to wheelchair and blind users».

безопасност, а за хората с увреждания представлява необходимо условие за да имат възможност за достъп, движение и за да останат на обществените места и особено в естествената жизнена среда.

Трябва да се отбележи, че като "критерий" за проектиране и инсталиране на достъпни табели са лица със сензорни (зрителни и слухови) и умствени/ когнитивни увреждания, поради техните уникални комуникационни и информационни потребности - подобно на хората, които използват инвалидни колички, които се използват като "критерий" за оразмеряване на пространства и оборудване.

Припомняме, че когато се предвижда маркиране относно съоръжения, насочени към лица с увреждания, тя се придружава от **Международния символ за достъпност** (МСД, англ. *International Symbol of Accessibility – ISA*). Международният символ за достъпност изобразява човек на инвалидна количка, обикновено е или с бяла фигура на черен/ син фон или черна/ синя фигура на бял фон, както е посочено в международния стандарт ISO 7001:2007 на Международен комитет по технологии и достъпност (ICTA), Международен комитет по реабилитация (RI). Този стандарт определя серия от графични символи с цел информиране на обществеността и обикновено се прилага за символите за обществено информиране на всички места и всички сектори, които са обществено достъпни.

Фигура 36. Международен символ за достъпност

Мнозина смятат международния символ за достъпност за символ с универсално приложение, който трябва да се използва винаги, когато е налична дадена характеристика, което не е правилно.

Този символ може, при определени условия, да се използва само в следните случаи:

- Зони за паркиране на превозни средства на хора с увреждания
- Тоалетни за хора с увреждания
- Достъпни зони / съоръжения за плуване
- Достъпен вход на дадена сграда/ помещение
- Достъпни маршрути за напускане/ евакуация.

В същия стандарт, в допълнение към Международния символ за достъпност, има и други международни символи, свързани с улесняването на достъпността за хора с увреждания, които трябва да се използват (евентуално придружени от обяснителен текст), когато такива улеснения са налични:

Фигура 37. Международен знак за информация

Фигура 38. Международен символ за скрити надписи (англ. *closed captions*) във видео

Фигура 39. Международен символ означаващ наличие на превод на жестомимичен език

Фигура 40. Международен символ за телетайп (англ. *teletypewriter*), известен и като "TTY")

Фигура 41. Международен символ означаващ наличие на аудио описание

Фигура 42. Международен символ означаващ наличие на материали за хора с амблиопия (18 point)

Фигура 43. Международен символ за телефон с регулиране силата на звука

Фигура 44. Международен символ означаващ наличие на спомагателна слухова система

Фигура 45. Международен символ означаващ наличие на материали в Брайлов формат

Г4 Информационни табели за посетители

Всички пешеходни туристи, включително туристите с увреждания, се нуждаят от информация за района и неговите маршрути, за да могат да вземат информирани решения. Например, те искат да знаят коя пътека е най-подходяща за времето, с което разполагат, хората от тяхната група и вида пешеходен туризъм, който най-добре отговаря на техните нужди или желания.

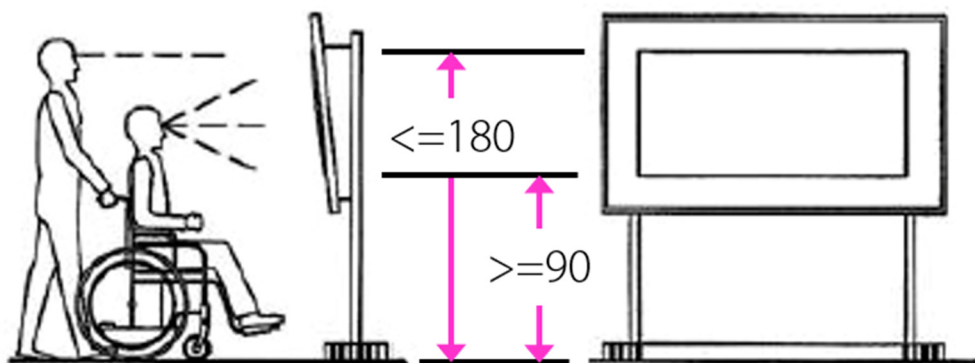
Информацията относно достъпността на дадена пътека позволява на хората с увреждания да решават дали характеристиките на пътеката са съобразени с техните нужди. Когато тази информация е достъпна на уебсайтове и печатни материали в достъпни форми, тя позволява на всички пешеходни туристи, включително на хората с увреждания, да разберат потенциалните предизвикателства на маршрута, преди да стигнат до пътеката. Тази информация обаче трябва да се проверява редовно, така че да отговоря на реалните обстоятелства.

Ето защо се препоръчва информационните табели да включват, освен стандартната информация като име и дължина на маршрута, и информация, свързана с достъпността на маршрута, като стандартния и максималния по дължина и напречния наклон на пътеката, стандартната и минималната ширина, вида/ типа на настилката на пътеката, местоположението и разстоянието на зоните за почивка, маневриране, изглед и т.н.

Като се има предвид, че информационните табели имат за цел да предоставят обща информация за маршрута, но също така предоставят информация, например за по интересни места и всички забележителности, които съдържа, за да събуди интереса на своите потребители, се препоръчва да се предвиди достъпна за всички информационна „станция“: (а) на главните входи в района (напр. парка), (б) в началото/ края на всяка завършена пътека и (в) на пунктовете за влизане в отделните зони на защитените райони (за осведомяване на посетителя за специалния статус за защита, употреба и дейностите, разрешени във всяка зона).

Тези „станции“ се препоръчват да включват поне следното:

- Приветствена табела с информация в конвенционален, но и в достъпен формат (напр. Брайлово писмо). Препоръчва се приветствената табела да бъде монтиран перпендикулярно на земята или - още по-добре - наклонена под ъгъл поне 45° спрямо вертикала. Едновременната комбинация от прости и разбираеми текстове в конвенционални и достъпни формати, пиктограми и аудио информация, обхваща всички потребители с увреждания и се препоръчва да бъдат включени в приветствената табела.
- Карти, които ще съдържат опростен общ план (в конвенционален формат и релефен) или опростен релефен макет на екомаршрута, така че потребителят да може да получи обща представа за района. На тях ще се посочват зоните за почивка, маневриране, с изгледи, отдиш, забележителности, съоръжения и др.
- Навес с подходящи размери за покриване и на човек с инвалидна количка и придружител.

Фигура 25. Разчитане на карти и информационни табели от хора на инвалидна количка

Източник: ООН, SOLIDERE, ESCWA (2004)

Приветствените табели, карти и макети, когато са монтирани на пейка (хоризонтално или под наклон), трябва да осигуряват под пейката свободно място с размери най-малко 0.80x0.75x0.50м (ширина X височина x дълбочина), за да се осигури доближаването до тях и прочитането им от потребител на инвалидна количка.

Г5 Табели поясняващи околната среда

Отнасят се до табели с туристически интерес, които се поставят на избрани места (места с изглед, наблюдателници, забележителности, пред определени видове дървета, растения, скали и др.), за да информират и повишат информираността на посетителите за ценни елементи за природната и културна среда, така че те да разберат многостранното значение на района, в

който се намират. Също така, много често имат за цел да подчертаят особеностите на дадена пътека или защитена зона като цяло.

За повечето посетители подобни табели и информация представляват особен интерес и следва да има подходящи условия, така че да не се предотвратява достъпът до тях за различните категории посетители с увреждания, като хората с инвалидни колички, незрящи хора и др. В идеалния случай, предвид че обикновено е невъзможно предоставяната върху една табела информация да бъде изцяло и в брайлов формат (тъй като Брайловото писмо изисква приблизително три пъти повече място / площ от обикновеното писмо), се препоръчва да се използват съвременни техники и технологии като виртуални екскурзоводи, аудио системи и т.н.

Фигура 47. Пример за достъпна за всички информационна и ориентировъчна табела

Една техника, която не е особено намесваща се за околната среда (не изисква захранване, специално оборудване и т.н.), е свързването на информационните табели, които са (а) кодирани текстове (text) в QR кодове и/или (б) достъпни онлайн.

В първия случай, потребителят със своето мобилно устройство (мобилен телефон или таблет), след като сканира кода (който трябва в ъглите си и/или в центъра му да бъде релефен при допир) може, без да е необходима интернет връзка, да чуе гласовия прочит на кодирания текст/ информация (максимално 4296 буквено-цифрови символи, т.е. около 800 думи - виж [Фигура 35](#)).

Във втория случай, изисква се в района да поддържа Wi-Fi или мобилни данни, така че потребителят с браузъра на своето устройство да може да бъде прехвърлен на уеб страница, където съдържанието на табелата се предоставя в алтернативни формати (адресът е посочен на табелата или е кодиран в хипервръзка в QR код (URLlink)). В този случай, разбира се, няма ограничение за размера на информацията и има и допълнителни функции, като например предоставяне на видео информация на жестомимичен език и със затворени надписи/ субтитри, подходящи за глухи и тежкочуващи хора, версия easy-to-read и т.н.

Табелите с туристическа информация и табелите за ориентация и информация за хора с увреждания могат да бъдат обединени и в единни табели (виж [Фигура 47](#)).

БИБЛИОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ

- Европейска Комисия (2010). *СЪОБЩЕНИЕ НА КОМИСИЯТА ДО ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, СЪВЕТА, ЕВРОПЕЙСКИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛЕН КОМИТЕТ И КОМИТЕТА НА РЕГИОНИТЕ - Европейска стратегия за хората с увреждания за периода 2010-2020: Подновяване на ангажимента за една Европа без препятствия*. Налично на: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC0636> (downloaded: 01.2019)
- Европейски икономически и социален комитет (2014). *СТАНОВИЩЕ на Европейския икономически и социален комитет на тема "Достъпността като човешко право на хората с увреждания"*. Налично на: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/accessibility-human-right> (downloaded: 12.2018)
- ООН, SOLIDERE, ESCWA (2004). *Accessibility for the Disabled - A Design Manual for a Barrier Free Environment*. Налично на: <https://static.un.org/esa/socdev/enable/designm/index.html> (downloaded:12.2018)
- ООН, Конвенция за правата на хората с увреждания. Налично на: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html#Fulltext> (downloaded:12.2018)
- Министерство на регионалното развитие и благоустройството България (2009). *Наредба № 4*. Налична на: <https://www.mrrb.bg/bg/naredba-4-ot-2009-g-za-proektirane-izpulnenie-i-poddurjane-na-stroejite-v-suotvetstvie-s-iziskvaniyata-za-dostupna-sreda-za-naselenieto-vklyuchitelno-za-horata-s-uvrejdaniya-dv-br-54-ot-2009-g/> (downloaded: 12.2018)
- Министерство на околната среда и енергетиката на Гърция (2017). *Министерско Решение номер 151344/165 "Определяне на техническите спецификации за картографиране, маркиране, разкриване и поддържане на планински - пешеходни туристически пътеки"*. Налично на: <https://dasarxeio.com/2018/06/05/57387/> (downloaded:12.2018)
- Министерство на околната среда и енергетиката - Гърция, предишно Министерство на околната среда, териториалното планиране и строителство (1997). *Насоки за проектиране относно Автономното движение и живот на хората с увреждания "Проектирайки за всички"*. Налично на: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=380&language=el-GR> (downloaded:12.2018)
- Марили Христофи (2013). *Достъпност и инвалидност*. Национална конфедерация на хора с увреждания. Налично на <https://www.esamea.gr/publications/books-studies/496-ekpaideytiko-egxeiridio-no-4-prosbasimotita-kai-anapiria-tis-marilys-xristofi> (downloaded: 12.2018)
- Aragall Francesc - EuCAN (2003). *European Concept for Accessibility*. Налично на: <http://www.eca.lu/index.php/documents/eucan-documents/14-1996-european-concept-for-accessibility-1996>(downloaded: 12.2018)
- Commission de la Capital Nationale –Canada (2010). *Guide des bonnes pratiques pour l'accessibilité aux espaces extérieurs de la Commission de la Capital Nationale*. Налично на: https://aapq.org/sites/aapq.org/files/bibliotheque/Best_Practices_Fr.pdf(downloaded: 12.2018)
- European Blind Union (2016). *EBU clear print guidelines*. Налично на: <http://www.euroblind.org/sites/default/files/media/ebu-media/Guidelines-for-producing-clear-print.pdf> (downloaded:01.2018)

Forest Service CAЩ (2013). *Forest Service Outdoor Recreation Accessibility Guidelines (FSORAG)*

Forest Service CAЩ (2006). *Forest Service Trail Accessibility Guidelines (FSTAG)*

Gertz Lucy, Weinreb Stu, Scopinich Kris, Clayton Gary, Berrier Jerry, Charlson Kim, к.а.(2016). *Mass Audubon's All Persons Trails - A Manual of Guidelines and Best Practices for Developing and Operating Universally Designed Interpreted Trail Experiences*. Налично на:
<https://www.massaudubon.org/get-outdoors/accessibility/accessible-projects-and-partners/accessible-trails-project>(downloaded:12.2018)

Panayotova K. (2012). *ANED 2012Task 4 - National Accessibility Report*. Налично на:
<http://www.disability-europe.net/countries/bulgaria> (downloaded: 12.2018).

RNIB (2015). *Factsheet, Designing gardens and nature trails*. Налично на:
<https://www.rnib.org.uk/information-everyday-living-home-and-leisure-leisure-activities-and-sports/gardening> (downloaded:12.2018)

Shanks Bob, Bird Observers Club of Australia (1998). *Bird-hides and Boardwalks*. Налично на:
https://birdlife.org.au/images/uploads/education_sheets/INFO-bird-hides-fixed.pdf(downloaded:12.2018)

Travability Pty Ltd- Parks Victoria (2013). *Park Accessibility Evaluation Manual*. Налично на:
http://www.keroul.qc.ca/DATA/PRATIQUEDOCUMENT/279_fr.pdf(downloaded: 01.2019)

UNWTO (2013). *Update of the 2005 UNWTO General Assembly Recommendations on "Accessible Tourism for All", taking into consideration the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities of 2007*. Налично на:
<http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/updateofthe2005unwtogeneralassemblyrecommendationsonaccessibletourismforall.pdf> (downloaded: 12.2018)

Wiesen Tobias, Eifel National Park (2018). *Fully accessible Eifel National Park*. Налично на:
<https://www.destinationsforall2018.eu/wp-content/uploads/2018/06/Fully-accessible-Eifel-National-Park.pdf> (downloaded: 01.2019)

World Health Organization (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Health, FINAL DRAFT, Full Version, WHO/EIP/GPE/CAS/ICIDH-2 FI/ 01.1.*

Втора част:
Система за оценяване достъпността на
маршрутите сред природата

УВОД

В тази част от наръчника се представят техники и практически инструменти, които могат да се използват за създаване и/или подобряване на достъпни маршрути сред природата (напр. в рамките на един район Натура 2000) и подкрепят:

- процеса за **проверка на маршрутите**¹³ за идентифициране на препятствия и проблеми, които съществуват за различните категории посетители с намалена подвижност, напр. с цел подобряване условията за достъп и като цяло подобряване на преживяването за възможно най-много посетители с намалена подвижност, както и
- процеса на **описване достъпността на маршрутите**, напр. с цел привличане, предоставяне на подробна информация и насоки на заинтересованите посетители с намалена подвижност.

По-конкретно, представени са техники и инструменти за следните процеси:

1. **Подготовка - планиране**, т.е. първоначалното събиране на необходимите данни и информация за планирането и като цяло подготовката на инспекциите, като обща информация за местоположението, характера, съдържанието и органа на управление на района/ маршрута, мотивите и целите на оценката, всякакви ограничения и т.н.
2. **Извършване на инспекции**, т.е. събиране на първични данни относно условията на достъп и употреба на района/ маршрута от различните видове посетители с намалена подвижност, като измервания и данни, които се записват от инспекторите, интервюта, снимки и др.
3. **Обработка на данни - отчитане на находките**, т.е. организиране и анализ на данни и заключения относно препятствия, недостатъци, трудности, рискове и др., съществуващи в района/ маршрута за различните видове посетители с намалена подвижност, както и тяхното обобщено представяне.
4. **Вземане на решения**, т.е. класифициране на отчетените проблеми и формулиране на предложения за тяхното разрешаване, както и съставяне на цялостни работни планове и подходящи мерки за подобряване и увеличаване на посещаемостта на района.
5. **Създаване на полезни описания за целевите групи**, т.е. събиране на допълнителни данни и информация (напр. допълнителни снимки и видеа, информация за други забележителности и интересни места в околността и др.), както и изготвяне на полезни информационни материали („профили за достъпност“) за заинтересовани посетители с намалена подвижност, които ги улесняват преди и/или по време на посещението им, да опознаят и преценят изборите, които им се предлагат, както и да действат/ се подготвят съответно.

Тези техники и инструменти са разработени така, че да:

¹³ Изброените тук техники и инструменти се отнасят главно за инспектирането на съществуващите маршрути. Въпреки това, с подходяща адаптация, могат да подкрепят и инспекционния процес при **проектирането на нови маршрути**, като целят да идентифицират навреме всякакви проблеми, които възникват по отношение на достъпността и преживяването на посетителите с намалена подвижност и преразглеждане на всеки проект преди началото на техническите дейности.

- представляват единна, интегрирана система за оценка на екомаршрути и природните зони;
- служат за оценка на редица характеристики и фактори, които влияят на посещаемостта и преживяването от посещението на различните категории посетители с намалена подвижност, а не само достъпност или съобразяването със съществуващите указания и разпоредби;
- могат да се прилагат лесно от инспектори с различно ниво, без да се изисква предишен опит или задълбочено познаване на въпросите относно хората с увреждания, достъпността или техниките за оценка на хората с увреждания и т.н.;
- могат да бъдат прилагани и от персонала на органите, в контекста на самооценка (англ. *self-evaluation*), без да е задължително участието на представителни / реални потребители (англ. *usertesting*),
- лесни са за използване, без непропорционални разходи по отношение на време, необходими ресурси или оборудване;
- помагат да се идентифицират и популяризират не само проблемите, но и положителните елементи, които са важни както за тяхното използване, така и за съхраняването им в случай на предстоящо/ бъдещо препроектиране и допълнителни интервенции.

Предвид гореизложеното, предложеният метод може да се прилага и само от едно лице (т.нар. "Инспектор").

Въпреки това, обикновено се препоръчва да се създаде малък екип от най-малко трима (3) инспектори, които да работят колективно, за да бъдат постигнати по-обективни и надеждни резултати и по-бързо (напр. в рамките на пет до десет дни, в зависимост от размера на района/ маршрута и желаната „дълбочина“ на оценката). В такива случаи, още отначало, трябва да бъде назначен един човек за *Главен инспектор* (англ. *LeadInspector*).

Процесът на инспекция включва два (2) етапа:

- етап на **"Подготовка"** (англ. *Set-upphase*) каи
- етап на **"Инспекция"** (англ. *Inspectionphase*).

След това, в зависимост от целите на оценката, се предвиждат два (2) допълнителни етапа:

- етап на **"Обработка на данни - вземане на решения - отчитане"** (англ. *Dataanalysis–Decision making – Reporting phase*) и
- етап на **"Документиране"** (англ. *Documentationphase*).

А. ПОДГОТОВКА

Подготвителните дейности за прилагането на предложената система за оценка се отнася до събиране и записване на информацията за целите, контекста и предмета на оценяването, с особен акцент върху внимателното записване на данните за района/ маршрута, който се разглежда. Следните *формуляри* за “инициализиране” са създадени като инструменти, за да улеснят събирането на горепосочената информация:

- **Формуляр А1. Рамка за оценка**
- **Формуляр А2. Личен профил на инспектор**
- **Формуляр А3. Колективен профил на екипа инспектори**
- **Формуляр А4. Информация за района / маршрута**

Първо, във **формуляр А1** се записват ключовите елементи на оценката, като наименованието на района/ маршрута, който ще бъде оценен, периода на изпълнение на оценката, целите и вида на очакваните резултати, органът/ организацията, отговорен за управлението на района/ маршрута, органът, от чието име се извършва оценката, органът, който провежда инспекцията и т.н. По-нататък, всеки член на инспекционния екип използва **формуляр А2**¹⁴ като въпросник, за да се отрази тяхната професионална експертиза, както и доколко са запознати с разглеждания район/ маршрут, с техниките и концепциите за оценка, езиците, използвани в средата и т.н. След това, тази индивидуална информация се обобщава с помощта на **формуляр А3**, така че да бъде използвана по-късно в етапа на документация. Следващият етап на подготовката включва описание и очертаване на граници на оценявания район/ маршрут (т.е. предмета на оценката) чрез попълване на **формуляр А4**. Особено се набляга на записването на всички отделни елементи на разглеждания район/ маршрут, които трябва да бъдат инспектирани, за да се гарантира цялостна оценка. След като се събере цялата информация, използвайки формуляри А1-А4, за да започне следващия етап (т.е. да започне извършването на инспекции и проверки на място), трябва:

- да се подготвят (напр. да се създадат отделни копия и да се попълнят техните уводни раздели) необходимите копия от **Контролни листове В1-В10** (виж следващ раздел) и след това да се възпроизведат (напр. да се разпечатат) и да се раздадат съответно на инспекторите;
- в случай на група инспектори, следва да има координирано разпределение на ролите и отговорностите (напр. подбор на отправни точки, определяне на зони на отговорност, ако се отнася за голям район и необходимост от сегментиране и т.н.);
- да се предостави на всички инспектори информация и, ако е необходимо, обучение, за да се гарантира, че са запознати и разбират как трябва да се извършват инспекциите и как се попълва всеки вид контролен лист, както и как/ къде се представят и проверят попълнените формуляри, и
- да се предоставят на инспекторите средства и инструменти за необходимите измервания (т.е. карти, в малък и голям мащаб, например 1:5000, 1:500, 1:200, фотоапарати и/или видеокамери, измервателни уреди и т.н.) и да бъдат съответно обучени на техники за измерване.

¹⁴**Забележка:** В случай, че инспекцията се извършва само от един човек, **формуляр А2** не се изисква.

Б. ИЗВЪРШВАНЕ НА ИНСПЕКЦИИ

Извършването на инспекциите става главно чрез *Контролните листове* за съответствие с технически спецификации, инструкции, стандарти, добри практики и т.н., включени в **“Първа част”** на Наръчника. По-конкретно, всеки инспектор (с всички негови асистенти), следвайки инструкциите, съдържащи се в контролните листове, трябва да премине през района/ маршрута, като внимателно инспектира различните му компоненти въз основа на *контролните въпроси* (англ. *checkpoints*), съдържащи се в контролни листове.

Забележка: Проблемите възникват главно по четири начина:

1. на едно единствено място (напр. несъответствие със спецификациите);
2. на две или повече места, които трябва да бъдат сравнени, за да се открие грешката;
3. като един проблем, отнасящ се цялостно до структурата - потока, и накрая
4. като нещо, което липсва, а би трябвало да бъде включено (**Забележка:** *отнася се за случаи, които по принцип са трудни за идентифициране и изискват повече внимание и стриктност*).

Поради тази причина се препоръчва да преминете през всеки елемент (пътека, сграда, зона на активности и т.н.) поне три (3) пъти (попълвайки същевременно всеки път съответните листове):

- при първото преминаване получавате една обща картина за района/ маршрута, както и като цяло за опциите и характеристиките, включени в него;
- при второто преминаване, инспекциите са съсредоточени, стъпка по стъпка, в отделните елементи / позиции;
- и накрая, при третото преминаване се търсят евентуални проблеми, които не са били идентифицирани при предходните преминавания (напр. проблеми със съгласуваността, проблеми с актуализация, евентуални пропуски и т.н.).

Създадените контролни листове, които трябва да се използват в съответствие с данните, попълнени по време на инициализацията на **формуляр А4**, са както следва:

- **Контролен лист В1. Компетентен орган (BOD)**
- **Контролен лист В2. Входен / изходен пункт (ENT)**
- **Контролен лист В3. Пътека (PTH)**
- **Контролен лист В4. Кръстовище (CRO)**
- **Контролен лист В5. Инфраструктура - Сграда (BLD)**
- **Контролен лист В6. Място за активност (ACT)**
- **Контролен лист В7. Услуги (SRV)**
- **Контролен лист В8. Средства за осведомяване / обслужване (MED)**
- **Контролен лист В9. Оборудване - съоръжения (EQP)**
- **Контролен лист В10. Маркировка (SGN)**

Като цяло, препоръчва се проверките да се извършват в следния ред:

- компетентните органи (BOD),
- пунктовете за вход / изход (ENT),

- пътеките (PTH), една след друга и старателно в следния ред: свободната ширина и височината на движение като цяло, наклоните на повърхностите, наличието на изпъкнали препятствия, всякакви зони за отдих и маневри и тесни проходи, повърхностите за движение, маркирането (SGN), всяко свързано оборудване (EQP) и медии (MED), всички свързани сгради (BLD) и зони на активност (ACT), свързани кръстовища (CRO) и накрая
- всички услуги (SRV).

По принцип не се изисква от инспекторите да са запознати/ помнят конкретни спецификации, изисквани за отделните елементи, тъй като те се съдържат във въпросите в контролните листове. Независимо от това, препоръчително е инспекторите да са запознати с **„Уводната част“** и с **„Първа част“** от този Наръчник и да могат лесно да се отнесат към нея (напр. в диаграми и т.н.), където и когато е необходимо по време на инспекциите.

B1 Техники и инструменти/ измервателни уреди за нуждите на инспекциите

За да бъдат завършени различните проверки, съдържащи се в „Системата за оценка на достъпността на маршрутите сред природата“, инспекторът е длъжен в различните етапи да извърши конкретни измервания, които са посочени в контролните листове с пиктограма . Въпреки че има различни начини, техники и инструменти, които са налични¹⁵ и някой може да избере, по-долу са представени указателно някои практически решения на ниска цена.

Освен това, по време на огледа се препоръчва да се направят много снимки на място, които при завършване на оценката в офиса ще позволят правилното оценяване на обстоятелствата, отбелязани в контролните листове. В контролните листове, където се счита за необходимо, инспекторът да събере подходящи¹⁶ снимки, пиктограмата е посочена като напомняне .

B1a. Оценка на стабилността на повърхността за движение, спиране и маневриране

За да се оцени дали повърхността е стабилна и сбита (твърда), следва да се отговори утвърдително на следните два въпроса:

- Може ли човек с велосипед с нормални/ тесни гуми¹⁷ да премине през повърхността без да остави следи, т.е. „диря“?
- Може ли детска количка¹⁸ (от малките/ съгъваеми) с малко дете в нея да бъде лесно управлявана (бутана / завива) по повърхността и без да оставя следи, т.е. „диря“?

Забележка: Въпреки че този метод не е научно точен, той се доказал като ефективен.

¹⁵ Напр. препоръчва се да се прочете съответния наръчник, публикуван от visitbritain: “HowtotakeaccuratemeasurementsforyourAccessibilityGuide”. Наличен на адрес: <https://www.accessibilityguides.org/sites/default/files/pictures/How-to-take-accurate-measurements-for-your-accessibility-guide3.pdf>

¹⁶ Препоръчва се да се прочете съответно свързан наръчник, публикуван от visitbritain: “PhotographyGuide”. Наличен на адрес: <https://www.accessibilityguides.org/sites/default/files/pictures/PhotographyGuideEditionTwo%20.pdf>

¹⁷ Гумите на велосипедите са подобни със задните колела на инвалидната количка.

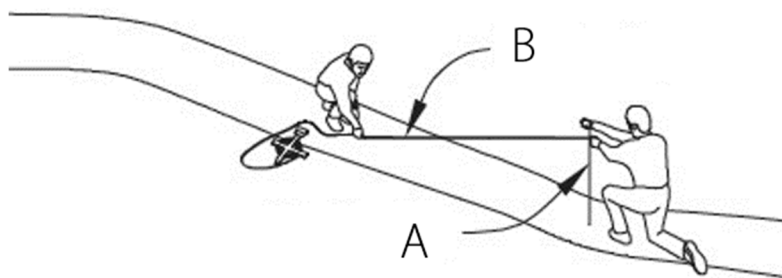
¹⁸ Гумите на детската количка са подобни с предните колела на инвалидната количка.

Б16. Измерване на размери и разстояния

В хода на измерване на размерите на различните елементи, както и на къси разстояния, се препоръчва да се използва метална лента от 5м и минимум 30м рулетка, които всеки може да си набави от търговската мрежа (напр. за 10-15 евро). Също така, за удобство може да си набави и електронен уред за измерване на разстояния "лазерен далекомер", напр. 80 метра и с възможност за измерване на ъгъл и наклон.

Б1в. Изчисляване на разликите във височините и наклоните

Наклоните на наклонените равнини често се определят от съотношението между вертикалното разстояние и хоризонталното разстояние (т.е. повдигане с изместване). Например, наклон със съотношение 1:20 означава, че на всеки 20м хоризонтално разстояние покриваме разлика от 1м във височината. Освен това, те могат да бъдат изразени и като процент. Например, наклон от порядъка на 1:20, като процент е 5%, което се изчислява по следния начин: $(1 \div 20) \times 100\%$. Понякога наклонът се изразява и като ъгъл, въз основа на ъгъла, който образува наклонената равнина с хоризонта. Например, наклон от порядъка на 1:20 съответства на ъгъл, малко по-малък от 3°. След като се измери вертикалното разстояние „А“ и на хоризонталното разстояние „В“, ъгълът може лесно да се изчисли, било то чрез използване на наличните инструменти¹⁹ или чрез използване на *тригонометрични таблици*, като се търси ъгълът с тангента на $A \div B$.

(A) = вертикално разстояние

(B) = хоризонтално разстояние

(C) = $A \div B$

съотношение на наклона = 1:C

процент на наклона = $C \times 100\%$

ъгъл на наклона = 2,9°

Фигура 48. Изчисляване на наклони с рулетки/ измервателен прът

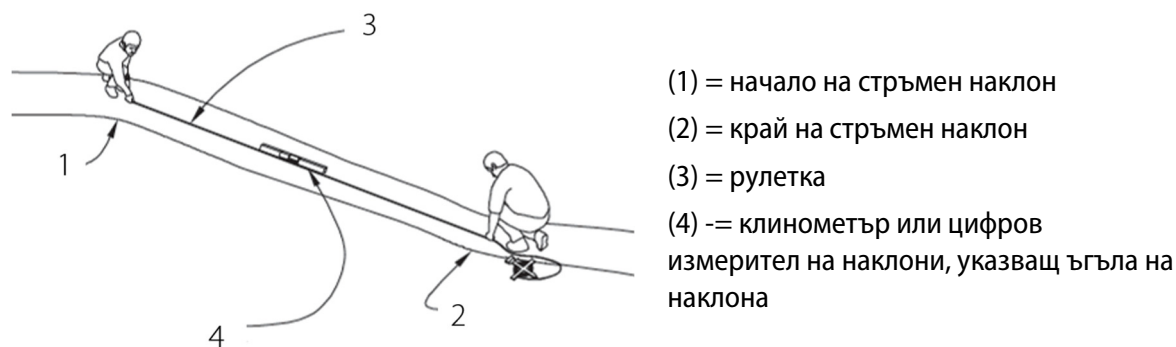
Адаптация от източника: United States Department of Agriculture (2012)

Тези измервания могат да бъдат направени с помощта на метална лента и рулетка, но за по-голяма точност се препоръчва измерването на вертикалното разстояние "А" да се извършва с помощта на пръти. В търговската мрежа съществуват и професионални измервателни пръти, които са телескопични, напр. 5м и имат и вграден нивелир. По-специално, за къси разстояния с постоянни наклони (напр. изградени рампи), особено практични са обикновените "клинометри", които може някой да си набави от търговската мрежа (напр. за 5-10 €), както и цифрови нивелири - измерители на наклони, които изчисляват ъглите директно в градуси.

Фигура 49. Клинометър

¹⁹ Напр. <https://www.calculator.net/triangle-calculator.html>

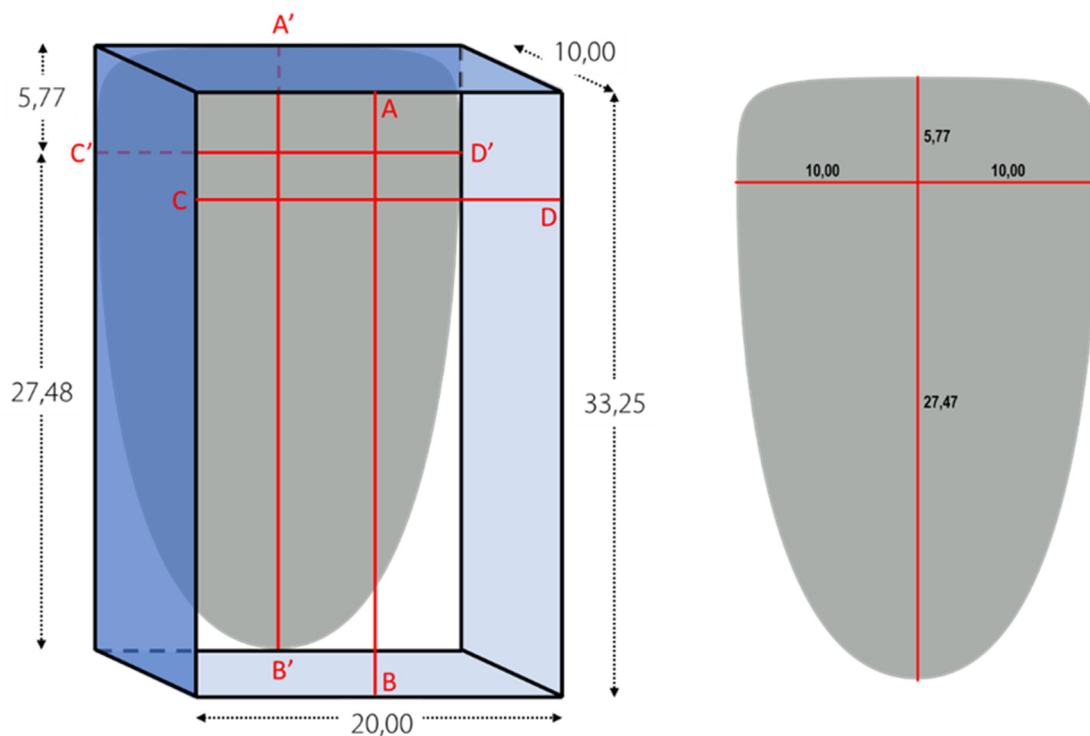

Фигура 50. Изчисляване на наклони с клинометър или цифров нивелир за измерване на наклони/ нивелир
 Адаптация от източника: United States Department of Agriculture (2012)

Б1г. Проверка за ограничени зрителни полета

Както бе споменато в "Първа част" от Наръчника, важно е да се провери доколко различните елементи в дадена среда са на места, които лесно могат да бъдат лесно открити от посетителите, преценявайки доколко те се намират в зрителното поле на посетителя или например, те са разположени в обратна посока от тази към която логично посетителят гледа.

По-специално, за да се провери видимостта на различните елементи (напр. маркировка) за хора с ограничено зрително поле (виж раздел „A2.3a“, стр. 37), се предлага да се използва проста конструкция, която лесно може да се направи самостоятелно с твърд картон (или пластмаса) и конец (или цветна риболовна корда) в размерите, показани на фигурата по-долу, която симулира ограничено зрително поле, простиращо се до 30° нагоре, 70° надолу, и 45° на дясно и на ляво.

Фигура 51. Специална конструкция за симулация на ограничено зрително поле
 (Със син цвят са частите от картон, а с червен са конците. Размери в сантиметри).

С помощта на горната конструкция, гледайки през нея и използвайки предните нишки, за да центрирате очите на височината на нишката на C-D, докосвайки непрекъснато челото и носа до нишка A-B и използвайки точката, където се пресичат нишките A'-B' и C'-D', за да се ориентираме към нормалната посока, в която посетителят се очаква да погледне, можем да проверим дали нашата конструкция ни пречи да видим някакъв съществен елемент, както може да се случи при някои хора с ограничено зрително поле, било то поради пълно ограничение на едното око или поради частично ограничение и в двете очи.

Б1д. Проверка на цветовете и контрастите

Проверката на цветовете и контраста (англ. *contrast*) върху антропогенните елементи (напр. цветови контраст на строителните елементи на една сграда, като например между крилото на вратата и касата или стената, или върху табели, надписи и т.н.) , може да се извържи незадълбочено, ако някой снима при нормални условия на светлината и при по-слаба светлина (напр. при облачност или здрач) предмета, който иска да разгледа, а след това:

1. да разпечата снимката в черно и бяло и да я провери за липсваща информация (както например при би се случило на човек с пълна цветна слепота);
2. да използва наличните *симулатори*²⁰ и да провери снимката с различни видове цветна слепота за информация, която може да бъде загубена, и/или
3. да използва наличните *инструменти*²¹, за да се изчисли съотношението на контраста (англ. *contrast ratio*) между различни точки на снимката.

Като алтернатива и с по-голяма точност, при условие че използваните цветове (напр. в един надпис) вече са известни в RGB или 16-битов формат и т.н., може да се изчисли директно (без снимка) контрастното съотношение с помощта на съответните *инструменти*²², които също са налични.

Б2 Допълнителни проверки

Като цяло, освен по-горните проверки чрез листове B1-B10, се препоръчва, когато това е възможно, да се извършват и следните допълнителни проверки.

Б2а. Проверки с помощта на техниката “опознавателна разходка”

Техниката на *опознавателна разходка* (англ. *cognitive walkthrough*) се прилага главно за оценка на случаите, когато се търси самостоятелно *обяснение на употребата* (англ. *self-explanatory use*), т.е. възможността да се използва незабавно, без да е необходима предварителна информация или прочит на конкретни наръчници и ръководства (*learn through use*). Проверките с тази техника поставят акцент върху оценката на това дали нещо е лесно за използване от нови, не повтарящи се посетители. Отнасят се основно до корелирането на целите на потребителя и

²⁰ Напр. <https://www.color-blindness.com/coblis-color-blindness-simulator/>

²¹ Напр. <https://www.oss-usa.com/color-check-ada-image-compliance>

²² Напр. <https://webaim.org/resources/contrastchecker/>, <https://contrast-finder.tanaguru.com> и <https://axesslab.com/top-color-contrast-checkers/>

характеристиките на околната среда при приключването на „типичните сценарии за използване“.

По-конкретно, когато прилага тази техника, оценителят изпълнява следните задачи:

- идентифицира стандартните потребители;
- дефинира стандартни задачи / сценарии за използване;
- определя правилните / желаните последователности от действия, които потребителят трябва да следва при всеки отделен случай, за да постигне целите си;
- за всяка стъпка от всяка последователност (т.е. на всяка стъпка на „взаимодействието“) се решава дали потребителят може успешно да завърши текущото действие и да премине към следващото, въз основа на следните критерии - въпроси:
 - V1: Може ли потребителят да асоциира кое е следващото правилно действие по отношение на целта си? *(т.е. следващото правилно действие е видимо и ясно, очевидно и/или разбираемо за потребителя)*
 - V2: Потребителят разбира ли и в състояние ли е да извърши правилното действие? *(т.е. разбира и може да извърши всички необходими стъпки за завършването на действието)*
 - V3: Потребителят разбира ли дали е направил правилния или грешен избор? *(напр. може да потвърди незабавно / своевременно, че не е направил нищо грешно и не се е породило съмнение у него)*

В резултат от този метод се разкриват проектните недостатъци, в зависимост от позициите, в които отговорът на някой от горните въпроси V1-V3 е отрицателен, за да се предприемат подходящи мерки за тяхното отстраняване.

На практика, за да извърши разходката, инспекторът трябва да изпълни всеки сценарий за използване/ посещение и да разгледа всяка стъпка от последователността на действията на потребителя, като поставя следните въпроси (като всеки път взема предвид всички възможни условия за използване):

- Ще може ли потребителят да разбере, кои са стъпките, които могат да доведат до постигане на целта му? Възможно ли е потребителят да не разбере, че някоя опция / функция е необходима, за да постигне целта си? Възможно ли е да очаква вместо нея да съществува друга опция / функция?
- Може ли потребителят да види, че правилната опция / функция е налична? Например: Съществува ли съответна спомагателна маркировка? Възможно ли е съществуващата маркировка да обърка потребителя?
- Би ли могъл, във всеки един случай, потребителят да разбере кое е необходимото действие, което се изисква от него? Например: Възможно ли е да изглежда, че има достъпна опция, но потребителят може да не разбере, че е подходяща за него?
- След като потребителят завърши всяко действие, получава ли необходимото потвърждение (обратна връзка)? Може ли потребителят веднага да разбере, че е направил правилен избор?

Горните проверки / въпроси следва да бъдат допълнително уточнени по вида на антропогенната интервенция, напр. пътека, съоръжение, услуга и др. Например, „от момента, в който един нов, не повтарящ се потребител, влезне в зоната (т.е. през пункт за влизане-излизане), необходимите съоръжения налични и забележими ли са за него?“, „има ли достъпна табела, която прави наличните опции видими / забележими за потребителя?“, „има ли налични табели, видими и забележими за потребителя, когато най-много се нуждае от тях?“, „евентуалните безизходни пътеки, имат ли подходяща маркировка?“ и т.н.

Б2б. Проучване за удовлетвореността на потребителите / посетителите

Измерването на удовлетвореността на потребителите / посетителите (англ. *user / visitor satisfaction*) не е необходимо да бъде сложно или скъпо. В действителност е доста лесно да се интегрира измерването на удовлетвореността във всяка актуална стратегия за обслужване на посетителите с намалена подвижност, чрез събиране на отзиви от посетителите с помощта на анкети, които питат за тяхното преживяване.

Разбира се, има много начини, по които може да се проведе едно проучване, чрез планиране, графици, извадка и дори и начинът на анализ на данните. Независимо от избрания подход, трябва да се предприемат някои основни стъпки, за да се гарантира тяхната ефективност и валидност:

- Определяне целите на проучването;
- Разработване на план относно проучването;
- Избор на вида проучване (обикновено, с множество индикатори и т.н.);
- Разработване на въпросите, които ще бъдат поставени на участниците;
- Определяне на мотивите за участие в проучването;
- Избор на инструмента/ите за провеждане на проучването (печатни въпросници, кратки въпросници, интервюта лице в лице и т.н.) и осигуряване на достъпност за всички;
- Въвеждане и събиране/ анализ на данните;
- Прилагане на корекции и повторение.

В допълнение към стандартните проучвания, основаващи се на въпросници за субективното удовлетворение на потребителите / посетителите (англ. *subjective satisfaction surveys*), мнението на посетителите може да се извлече и от анализа на всякакви доклади за оплаквания, при условие че такава процедура е предвидена от органа (нещо, което обикновено се препоръчва).

Б2в. Проверка за пълноценно преживяване от експлоатацията/ посещението

Оценката на „пълноценното преживяване“ на посетителите (англ. *user experience study*) изследва дали, за която и да е целева група и през целия цикъл на посещение (преди, по време и след посещението), се засягат неоснователно решаващи качествени характеристики, като възприемчивост, разбираемост, достижимост, достъпност, използваемост, безопасност и автономия (виж определенията във „Уводната част“, раздел А, стр. 13 от този Наръчник).

Подобна оценка може да бъде приключена впоследствие, след като се завърши оценяването чрез контролните листове, както и всички допълнителни проверки относно разходките и удовлетвореността на потребителите.

V. ОБРАБОТВАНЕ НА ДАННИ - ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ - ОТЧИТАНЕ

След като проверките на място приключат, попълнените листове трябва да бъдат събрани, организирани заедно със снимковите материали в пликове и т.н. Ако е необходимо, те трябва да бъдат пренаписани четливо в единни листове и след това да бъдат проверени относно тяхната пълнота и валидност (напр. с помощта на снимките). Всички неясноти и съмнения трябва да бъдат проучени с допълнителни посещения / инспекции на място.

За оценка на установеното е достатъчно да се разгледат (и да се съберат в кратък списък) всички отговори в листове B1-B10, отбелязани с отметка «✖», която показва "грешка" в спазването на спецификациите на Наръчника.

- Ако този списък съдържа грешки, свързани с общи въпроси (т.е. за въпроси, които нямат някоя от пиктограмите и не се отнасят до конкретна категория посетители с намалена подвижност), тогава се приема, че като цяло районът / маршрутът не отговаря напълно на нуждите на посетителите с намалена подвижност, като по този начин засяга голяма част от тази целева група.
- Обратно, след като съберем позициите от списъка с грешки, които се отнасят до определена категория с намалена подвижност, се приема, че районът / маршрутът може да има значителни препятствия / проблеми за конкретна категория посетители.

Във всички случаи, кумулативният списък на грешките следва да бъде допълнително оценен, за да се оцени значимостта / тежестта на всяка грешка, като се вземат предвид три променливи:

- честотата на проблема (напр. „често ли е или се среща рядко?“)
- въздействието (напр. „ще затрудни или напълно ще попречи на потребителя?“, „ще бъдат ли застрашени здравето / безопасността на потребителя?“, „ще бъде лесно или трудно за потребителите да се справят?“)
- постоянство (напр. „Отнася ли се за еднократен проблем, който потребителите могат да преодолеят, след като са наясно с него или е възможно потребителите да са многократно възпрепятствани и трябва да се справят с него с недоволство всеки път, когато го срещнат?“)

След като оценката на тежестта на грешките приключи, те могат да бъдат класифицирани съответно. Това ще даде възможност на гражданите да бъдат правилно информирани, но и да се планират конкретни действия за тяхното възстановяване. На този етап, могат да бъдат едновременно проучени и решенията / предложенията за отстраняване на всяка грешка и/или по-нататъшни превантивни мерки, и да бъдат отново йерархизирани грешките въз основа както на тежестта, така и на степента, в която е възможно / разумно да се осъществят необходимите корекции.

В допълнение към кумулативния списък на грешките се препоръчва да се създаде и кумулативен списък на „добри практики“, т.е. всички точки, които са били съвместими въз основа на отговори, имащи пиктограма с отметка «☺» или «☺☺», така че при проекция / реклама / информиране на обществеността да изглеждат подходящи. Този списък може да бъде организиран и в отделни раздели: общи, добри практики за хора с инвалидна количка, добри практики за хора с увредено зрение и т.н.

Г. ДОКУМЕНТИРАНЕ

Г1 Доклад за оценка

След приключване на инспекциите и анализа на резултатите е важно да се напише *окончателен доклад*, с който се представят обобщено, но и подробно, с примери и снимки, находките от инспекциите. Индикативно, окончателният доклад трябва да обхваща поне следните раздели:

- Увод
 - Цел и обхват на оценката (виж формуляр А1)
 - Екип, извършващ проучването (виж формуляр А3)
- Раздел 1: Представяне - описание на района / маршрута
 - Цели, ключови характеристики, които привличат интереса и т.н. (виж формуляр А1)
 - Целеви посетители (виж формуляри А1 и А4)
 - Компоненти на района / маршрута, със снимки, карти и т.н. (виж формуляр А4)
- Раздел 2: Находки от проверките за съответствие със спецификациите, добри практики и т.н. на Наръчника (виж контролни листове В1-В10)
- Раздел 3: Находки от всякакви допълнителни проверки
 - Находки от опознавателна разходка
 - Находки от проучване на посетители
 - други.
- Раздел 4: Обобщено представяне и йерархизиране на находките от оценката (класификация по тежест на грешките)
 - По вид (пътеки, сградни съоръжения, дейности, медии и т.н.)
 - По категория посетители с намалена подвижност
- Раздел 5: Предложения за реабилитиране, подобряване и профилактика (отнасящи се до грешки, които се разрешават / срещат от всяко едно)
- Заключение (т.е. изводи и всички извлечени поуки, напр. за бъдещи повторни проверки в същия или в друг район)

Горепосоченият доклад, в зависимост от целите на оценката, т.е. в зависимост от това дали е формиращ или обобщаващ, може да бъде представен и използван на изпълнителното ниво, за да могат да бъдат взети стратегически необходимите решения за следващите стъпки и бъдещите цели за насърчаване и използване на екомаршрута от обществото.

Във всеки един случай, в допълнение и в следствие на по-горната справка, която е главно за вътрешна ползване, се препоръчва:

1. изготвяне и оповестяване на „*декларацията за достъпност*“, отнасяща се до целия район / маршрут, и
2. конфигуриране и разпространяване на „*профила за достъпност*“ на района / маршрута.

Г2 Декларация за достъпност

След завършването и документирането на достъпността на даден район / маршрут се препоръчва органът, отговарящ за управлението му, да издава и да актуализира редовно (напр. ежегодно) подробни, изчерпателни и ясни декларации за съответствие със спецификациите на този Наръчник. Тази „декларация за достъпност“ следва да се предоставя в достъпни формати, а заинтересованите страни да я откриват лесно. Например, ще трябва да се публикува на уебсайта на съответния орган и при основните пунктове за влизане в района / маршрута.

Декларацията за достъпност трябва да включва следното:

1. уточняване на метода, използван за оценката, както и дали е извършена от самия орган или от трета страна;
2. уточняване на всички места (пътеки, инфраструктури и т.н.), които не са достъпни с конкретна обосновка и, евентуално, да се посочат достъпни алтернативни възможности, които могат да бъдат предоставени в тези случаи;
3. описание (или и връзка към онлайн или телефонен апарат) на процеса за информиране и предоставяне на коментари, позволяващ на всеки да информира органа за всяко неспазване на изискванията за достъпност и да поиска информация, която вероятно липсва;
4. осведомяване относно възможността всяко заинтересовано лице да се свърже с органа, в случай на нужда, в случай на незадоволителен отговор, за повече информация и т.н.

Г2а. Образец на декларацията за достъпност

По-долу следва индикативен образец от декларацията за достъпност, в който текстът в скоби и курсив трябва да бъде заличен и/или променен, според случая.

<p>ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ДОСТЪПНОСТ</p> <p>[Наименование на органа] се ангажира да направи съответния [район / маршрут] достъпен, в съответствие с насоките относно посетителите с увреждания, които се съдържат в „Наръчника за достъпни маршрути сред природата - Насоки за проектиране и система за оценка“ (източник: [адрес URL за Наръчника]).</p> <p>Статус на съответствие</p> <p>Този [район / маршрут] е напълно съвместим с общите насоки на горепосочения Наръчник, отнасящи се за посетители с намалена подвижност.</p> <p style="text-align: center;">или</p> <p>Този [район / маршрут] е частично съвместим с общите насоки на горепосочения Наръчник, отнасящи се за посетители с намалена подвижност, поради следното: [случаи на несъответствие].</p> <p style="text-align: center;">и (ако е приложимо)</p> <p>[Освен това, този район / маршрут е съвместим] [напълно / частично] [със специфичните насоки от горепосочения Наръчник, които се отнасят конкретно до] [посетители с</p>
--

инвалидни колички] [посетители с проблеми с походката] [посетители с увредено зрение] [посетители с увреден слух] [посетители с умствени, когнитивни или психични увреждания] [поради следното:] [случаи на несъответствие].

Изготвяне на настоящата декларация за достъпност

Тази декларация е изготвена на [дата], след оценка, извършена от [наименование на органа или наименование на третата страна, от която е извършена оценката], въз основа на систематична проверка за спазване насоките на Наръчника [както и след допълнителни проверки и събиране на данни с помощта на метода на опознавателна разходка/ проучване относно удовлетвореността на посетителите / и т.н.].

[Декларацията бе последно преразгледана на] [моля, въведете датата на последното преразглеждане, ако има такава].

Обратна информация и данни за контакт

[Моля, направете описание на процеса за обратна връзка - и въведете съответна връзка към механизма - който се използва за уведомяване на органа в случай на неспазване и за подаване на искане за предоставяне на информация и съдържание, което е извън обхвата на Наръчника].

[Моля, посочете данните за контакт със съответните субекти/ административни звена/ лица, отговарящи за достъпността и за обработването на заявките, изпращани чрез механизма за предоставяне на обратна информация].

Г26. Допълнително съдържание

Следното съдържание може да бъде добавено към декларацията за достъпност, когато е целесъобразно:

- Описание на ангажимента за достъпност, поет от органа, например:
 - намерението на органа за осигуряване на по-висока степен на достъпност от тази, която се посочва в Наръчника, и
 - коригиращите мерки, които ще бъдат взети за отстраняване на несъответствието, както и график за въвеждане на тези мерки в действие.
- Официалното одобрение (напр. на административно равнище) на декларацията за достъпност.
- Сезоните/ периодите, когато районът/ маршрутът е отворен за обществото и се гарантира заявеното ниво на съответствие.
- Връзка към доклад за оценка, ако има такъв, и по-специално ако в декларацията статусът на съответствието е обозначен като „пълно съответствие“.
- Всяка информация за допълнителна помощ по телефона за лица с увреждания и помощни технологии в подкрепа на потребителите с намалена подвижност.
- Всяко друго съдържание, което се счита за необходимо.

Г3 Информация / профил за достъпност

В този раздел се събират някои практически съвети за органите за подобряване на тяхната способност за повишаване на осведомеността, информиране и актуализиране на възможно най-много заинтересовани страни относно достъпността на техните екомаршрути, документирано и с валидни данни, събрани в резултат на редовните проверки с помощта на този Наръчник.

Според последните проучвания голяма част от посетителите с намалена подвижност е много вероятно да се върнат на място с добра достъпност. Това означава, че тези посетители придават особено значение на „потвърдената“ достъпност. Следователно, всеки орган трябва да обмисли начините, по които може да помогне на обществото да се запознае и да се довери, че неговата инфраструктура е достъпна. Всъщност над 95% от хората с увреждания търсят информация относно достъпността, преди да решат дали да посетят определено място. Следователно е ясно, че начинът, по който се насърчава достъпността на дадена дестинация, е от решаващо значение за привличането и увеличаването на посещаемостта от посетителите с увреждания.

Важен елемент, който трябва да имате предвид е, че заинтересованите страни се доверяват главно на два източника на данни / информация за достъпността на дадена дестинация:

1. информация от **уста на уста**, т.е. от роднини, приятели и познати (напр. от приятел, който наскоро е посетил района, от други членове на тяхната асоциация и т.н.), и
2. информация в **интернет** (например коментари в социалните медии, официална информация от уебсайтовете на органите, мнения от независими органи, награди и т.н.).

Заслужава да се отбележи, че информацията, предоставяна понякога от органите, често се третира с недоверие от заинтересованите страни, тъй като в продължение на много години този вид информация се характеризира с обобщения, неясноти и/или подвеждаща информация, главно поради ограниченото разбиране на въпросите относно уврежданията от страна на доставчиците.

Следователно, в рамките на системната стратегия за маркетинга на даден екомаршрут към хората с намалена подвижност, органите трябва:

- Да предоставят необходимата информация за достъпност на екомаршрута по възможно най-лесния, изчерпателен и валиден начин. Например, значително помага, когато инспекцията на екомаршрута се извършва в сътрудничество с представителни хора и когато резултатите се приемат / одобряват от някой независим орган (напр. местната асоциация за хора с увреждания). Начинът на представяне на тази информация (*Понятна и разбираема ли е? Придружава ли се от карти, аналитични доклади и т.н.*), степента, в която отговаря на реалните нужди / запитвания на заинтересованите страни (*Помага ли на заинтересованото лице да прецени дали съществуващите нива на достъпност са достатъчни за него? Може ли лесно да идентифицира онези части на информацията, които го засягат?*), средствата, използвани за предаване на информацията (*Достъпни ли са медиите и информацията за всички заинтересовани лица?*), и достоверността на източника на информация (*Отговаря ли информацията на действителността? По какъв начин/ процес е събрана? Кой ги „подписва“ и т.н.*), **представяват релевантни обстоятелства** за приемането и следователно за предаването на наличната информация.
- Да инвестират в маркетинг на социални медии (*social media marketing*) за разпространяване на информацията за достъпност и най-вече, за да създадат възможности

за удовлетворените посетители да споделят сами своя опит (напр. чрез предоставяне на връзки в социалните медии, за да „харесат“ екомаршрута, който са посетили и т.н.).

Г3а. Профил за достъпност на екомаршрут

“Профилът за достъпност” (англ. *accessibility profile*) на даден маршрут е по същество набор от информация, който човек може да използва, за да се информира за неговата достъпност. Тази информация трябва да се основава на обосновани данни (напр. след систематична проверка, като описаната тук в Наръчника), да бъде написана по лесен начин и да не съдържа неясни изявления или обобщения от типа “маршрутът е достъпен”, след като например това не се отнася за всички групи или за всички видове и размери на инвалидни колички и т.н.

Препоръчва се профилът за достъпност да бъде наличен в обобщена²³, но и в подробна версия, в различни достъпни формати и в различни медии, като например онлайн (напр. на официалния уебсайт на органа), на хартиен носител (напр. под формата на Наръчник за достъпност²⁴), под формата на маркировка (напр. пунктове за влизане), видео формати и т.н. или комбинация от горепосоченото.

Следва примерна структура за профила на достъпност²⁵, така че да представлява един единен и интегриран източник на информация за заинтересованите страни:

- **Кои сме ние**
 - **Няколко думи за района / маршрута** [посочват се тези елементи, които привличат интереса на повечето посетители, но и на специални групи, както и информация за района като цяло]
 - **Какво казват нашите посетители** [с извадки от реални отзиви на посетители, споменаване на всякакви награди и т.н.]
 - **Нашата организация** [с данни за структурата, отговорностите, финансирането и общи данни, които повишават надеждността на органа и следователно на информацията и декларацията за достъпност]
 - **Декларация за достъпност** [виж по-горе]
- **Кога да ни посетите** [посочва се работното време, температурите и метеорологичните условия по сезон, предимства - недостатъци по сезон и т.н.]
- **Как да стигнете до нас** [посочва се географското местоположение на района на картата, информация за пътуващите отдалеко, транспортни средства до и от района, географското местоположение на ключовите точки за влизане и излизане, както и условията за достъпност на входно-изходните точки, но и обществения транспорт в района и т.н.]
- **Какво да видите и да направите по време на посещението си**

²³ Пример за кратко представяне на достъпността от Кралската ботаническа градина (Royal Botanic Garden) в Единбург: <https://www.euansguide.com/venues/royal-botanic-garden-edinburgh-351/information#page-content>

²⁴ Напр., На страницата [vistibritain](https://www.visitbritain.org/business-advice/make-your-business-accessible/create-accessibility-guide) се предоставят насоки и инструменти за създаване на Наръчник за достъпност: <https://www.visitbritain.org/business-advice/make-your-business-accessible/create-accessibility-guide>

²⁵ Пример за декларация от Royal Botanic Garden в Единбург <https://www.rbge.org.uk/media/6036/access-statement-edin-2019.pdf>.

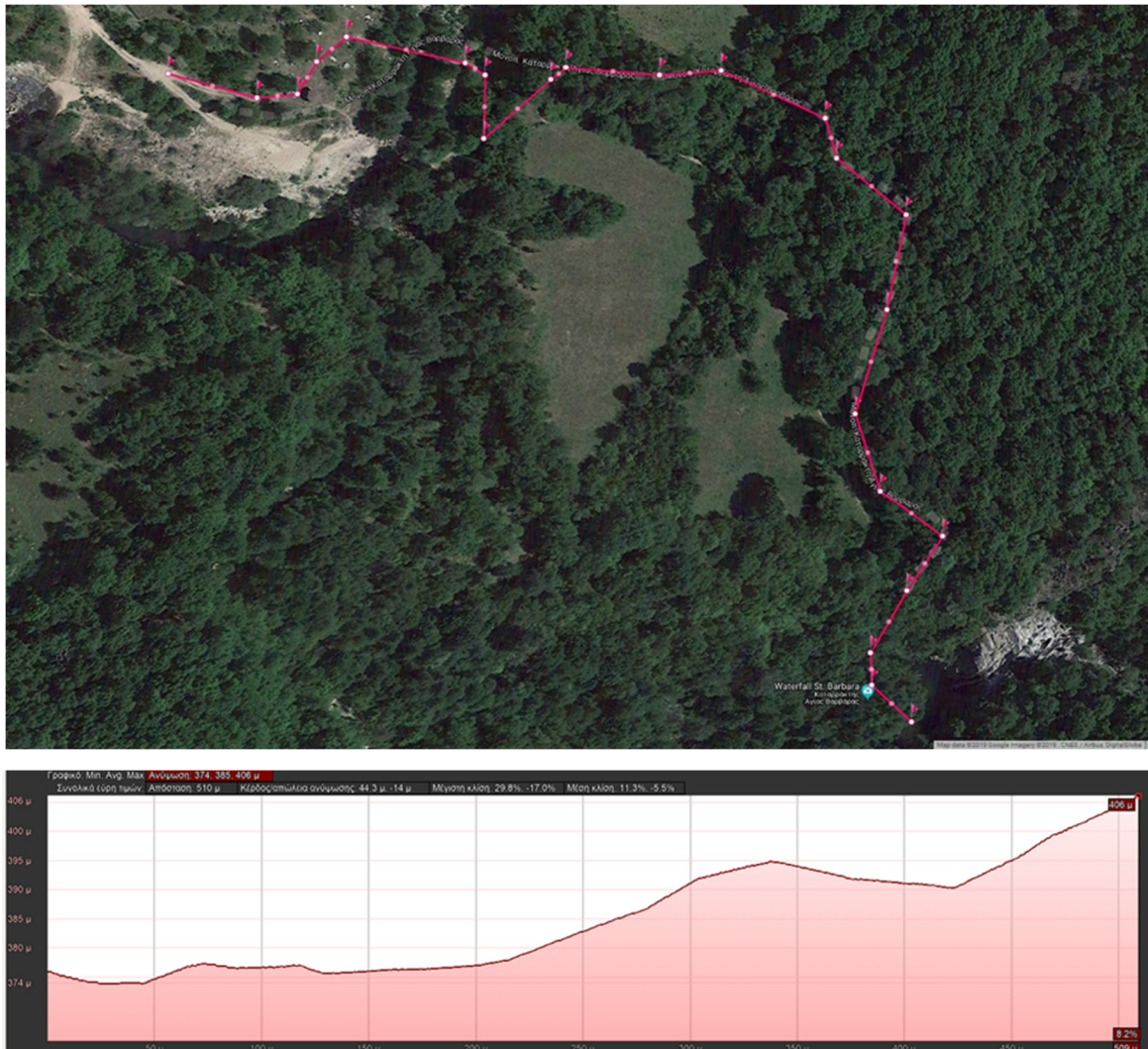
- **Подходящи за Вас пътеки** [с информация за достъпност и снимки на маршрутите, маркировката, оборудването и т.н., както и информация за основните интересни места, с прикачени карти, подробни доклади и по-специално, реални отзиви от посетителите и т.н.]
- **Дейности и съоръжения** [посочват се услугите и зоните за активност в района, предоставяйки данни за тяхната достъпност, както и информация за всички съоръжения]
- **Какво трябва да знаете** [посочват се до проблеми или препятствия, с които някои категории посетители могат да се сблъскат, местата, на които възникват проблемите, всички рискове, които трябва да знаят, както и съвети / инструкции за извънредни ситуации и/или съответните процедури, които се предвиждат]
- **Как да се подготвите** [с практически съвети относно дрехи, оборудване, консумативи и т.н., но и с налични материали, които могат да отпечатат и носят със себе си, като например карти, отпечатани инструкции за маршрути и т.н.]
- **Имате ли проблем или допълнителни въпроси?** [с информация за това, с кого могат да се свържат заинтересованите лица, било то преди или по време на посещението, за повече информация, помощ и т.н.]

По-специално, относно представянето на пътеките и тяхното популяризиране, следните допълнителни инструменти, които могат да съставят добре организиран профил за достъпност, са особено полезни и „убеждаващи“:

- **Добре структурирани художествени фотоалбуми**, насърчаващи условията за достъп, хоризонтално и вертикално движение, участие в дейности и т.н.
- **Професионално и/или любителско заснемане на видео**, напр. завършени видеоклипове за всяка пътека (например със заснемане чрез дрон и/или 360°)
- **Специални карти и диаграми за всяка пътека / инфраструктура**, например:
 - **Изготвени карти с обозначена пътека**, напр. въздушни снимки, използващи различни цветове за обозначаване на частите, които са подходящи за всяка категория посетители с намалена подвижност, достъпните забележителности, места с изглед, дейности и т.н., съоръжения като достъпни тоалетни, зони за паркиране, достъп до вода, информация и т.н.
 - **Описателни навигационни указания за всяка пътека / маршрут**, посочващи разстояния, наклони, забележителности, точки за промяна на курса, с ясни указания за местата, където посетителят може да се объркан и т.н.
 - **Изготвени диаграми за нарастване и/или степен на трудност на пътеките**, указващи разстояния и колебания по протежението на наклона и, където е възможно, свободни ширини, материала на повърхностите, напречните склонове, местата, където е необходимо да се внимава / помощ от трети страни, мостове и т.н. Особено картите за нарастване (англ. *elevation maps*) предоставят важна информация за много групи посетители и са се оказали доста полезни, а изготвянето им вече не е толкова трудно. Например, приложението Google Maps днес предоставя безплатно възможността да се създават „elevation profiles“ с информация за различните височини, независимо от маршрута, който сте

избрали, във всеки един район²⁶. Разбира се, препоръчва се по-нататъшно графично редактиране за добавяне на наклони, обозначаване на препятствия и т.н., както бе споменато по-горе.

- **Диаграми, 3D тактилни модели, снимки и т.н.** от информационни станции, наблюдателници, хижи, зони за всякакви активности като пикник, къмпинг и т.н.
- **Аудио и/или видео интервюта с реални потребители**
- **Емисии (feeds) по социалните медии**

Фигура 52. Пример за обозначаване на пътека в Google maps: отбелязване на разстояния и местата за смяна на курса (отгоре) и диаграма за нарастване (отдолу)

²⁶ Виж <https://support.google.com/earth/answer/148134?hl=en>. Също така, можете да видите как това става на следното информационно видео: <https://www.youtube.com/watch?v=TZZ-dKOp8NY>.

БИБЛИОГРАФСКИ ИЗТОЧНИЦИ - БИБЛИОГРАФИЯ

Министерство на вътрешните работи - ГЪРЦИЯ (2009). *Методология за достъпност, прилагана от обществените услуги и инфраструктура*. Налична на <https://docplayer.gr/2808479-Methodologia-eleghoy-prosvasimotitas-dimosion-ypiresion-kai-ypodomon.html> (downloaded: 01.2019)

Accessible Arts (2012). *Accessibility Resource Kit – Venue Checklist: Exhibition Checklist*. Налично на <http://www.aarts.net.au/resources/> (downloaded: 01.2019)

United States Department of Agriculture, Forest Services (2012). *Accessibility Guidebook for outdoor recreation and trails*. Налично на <https://www.americantrails.org/resources/accessibility-guidebook-for-outdoor-recreation-and-trails> (downloaded: 01.2019)

